

ROMANIČKE KUĆE U SPLITU I U TROGIRU

O starom stambenom graditeljstvu u Dalmaciji nije se opširnije pisalo. Nijedan arheolog niti povjesničar nije ga posebno proučavao, pa su prema tome podaci o njemu oskudni, a naše znanje skoro nikakvo.

Prehistorijska naselja su tek djelomično istražena, pa se stoga i o izgledu prehistorijskih kuća zna vrlo malo, iako su sustavna iskapanja te kulture, kao što su istraživanja Grge Novaka, pokazala dosad lijep rezultat. Novak smatra, da su stanovnici naše Jadranske obale mogli stanovati pored svog boravljenja u špiljama, gdje su nađeni jasni tragovi njihova života, u okruglim i nadsvođenim zgradama građenim suhim zidom, koje su nalikovale na današnje poljske bunje uzduž primorja.¹

Grčke i rimske kuće našeg primorja također nisu potanje proučene, iako bi mnogobrojni nalazi villa rustica u mnogim predjelima i nekoliko kuća otkrivenih u staroj Saloni mogli pružiti dosta podataka o stambenom rimskom graditeljstvu kod nas.

O toj grani ranosredovječnog graditeljstva, u doba od dolaska Hrvata na Jadran do kraja 12. stoljeća, također se nije našlo nalaza, koji bi pružili jasan uvid, kako su nam predi stanovali ovdje u najranijim stoljećima. Ni oblik vladarskog stana nije još utvrđen.

Zasada se bar nešto može reći o romaničkim kućama naših starih primorskih gradova, jer zahvaljujući siromaštvu, u kojem je Dalmacija od 17. do 20. stoljeća živjela, ove su starinske kuće tu i tamo u sklopu sredovječnih gradskih zidina, iako djelomično i skoro samo u svojoj vanjštini, ipak sačuvane.

Te se kamene zgrade mogu datirati u 13. stoljeće, kada se u Dalmaciji zida u romaničkom stilu. Nema doduše na njima datiranih natpisa, ali po stilskim oznakama može se smatrati, da su nastale uglavnom u to vrijeme, jer je očita, iako još nedovoljno istaknuta činjenica, da se romanika nije kod nas ispoljila u toku toga stoljeća samo na crkvenim spomenicima, već i na vojnoobrambenim zidinama i kulama te na običnim stambenim zgradama.

¹ Novak G., Eine neolitische Hochkultur bemalter Keramik an der kroatischen Küste in 3 Jahrtausend v. Chr. Croatia VI, Zagreb.

Prema tome to je prvi dosad poznati sredovječni umjetnički stil, koji je kod nas ostavio sve vrste graditeljstva, crkvenog, obrambenog i stambenog. Prvo, crkveno, očituje nam jasno vrsnoću umjetničkog izraza, koji smo dostigli kroz Radovanovo dlijeto, a ostalo, stambeno i obrambeno, otkriva nam veličinu i urbanistički uređaj naših sredovječnih primorskih gradova i ilustrira, iako oskudno, život ondašnjih njihovih stanovnika.

Stoga je konačno i u našoj povijesti primorske umjetnosti potrebno započeti ispitivanje civilnog graditeljstva. Ovim se uvodnim prilogom hoće da to potakne.

Treba odmah napomenuti, da se je skoro svaka od tih romaničkih kuća u Dalmaciji sačuvala tek djelomično. Zbog njihove trošnosti i starosti gotički su rušene, da se preinače ili zamijene kućom novijeg stila, gotičkog, renesansnog, baroknog ili pak različitih neostilova 19. i našeg stoljeća, koji su stanaru nudili više udobnosti i koristi u sve većem razvoju civilnog graditeljstva. Često su ih iz tih istih ponekad surovih razloga svakidašnje utilitarnosti potpuno srušili, da se iskoristi – čestica unosnog i korisnog gradskog zemljišta, na kojem se uzdizahu!

Nemajući za to dovoljno shvaćanja i nenaoružani zakonom o zaštiti spomenika konzervatori i muzealci, koji su u Dalmaciji, usprkos neshvaćanju neupućenog naroda i slabe pomoći vlasti, ipak djelovali počevši od početka 19. stoljeća, nisu, osim u dva tri slučaja, ništa poduzeli, da se te kuće sačuvaju od rušenja i preinaka, i tako su oštećeni, osobito u tom stoljeću, slikoviti urbanistički sklopovi, u kojima su baš ove, pojedinačno neugledne, ali u nizu ulica ili u povezanosti trga značajne zgrade, postepeno nestajale skoro neprimjetno. Treba im stoga konačno sada obratiti pažnju, to više, što se iz pisanih dokumenata malo može doznati o njihovu izgledu.

Svojim malim omjerima one su našim gradovima davale vjernu povijesnu sliku prošlosti, a ujedno usklađivale ravnotežu ulica i trgova, koja je već u 18. stoljeću u doba baroka znatnije oštećena nametljivošću pojedinih privatnih palača.

Najviše ih se sačuvalo u Splitu, Trogiru i u Zadru. Hvar i Korčula ih nemaju, barem im dosada ne nadoh traga. U Korčuli bi se taj nedostatak moglo možda opravdati naglim razvojem kamenarskog obrta u toku 15. i 16. stoljeća, kada su vjerojatno zamijenjene gotičkim kućama. U Omišu nema ni gotičkih kuća, pa nije isključeno, da su tu bile ponajviše drvene kuće sve do kraja 15. stoljeća.

U Rabu se vidi nekoliko ostataka romaničkih kuća. Velika Dominisova palača na obali, koju često nazivaju »Knežev dvor«, ima na svom stražnjem zidu, koji je u ulici, romaničke obične i dvojne prozore. U istoj ulici vidi se na još jednoj kući romanički dvojni prozor.

U Šibeniku su ostaci romaničkog stila veoma rijetki, ali ih ipak ima. U ulici, koja se uspinje od stolne crkve na sjeverozapad, u kući Miha Nikolića, iza svodova uličnih trijemova, vrh stepeništa zazidana su romanička vrata srpasta luka, u ulici Jurja Dalmatinca, na kući Josipa Borovića ostala su podrumska romanička vrata sa rupama za željezne klinove drvenih vratnica, a vrh stepeništa kraj crkvice sv. Barbare uzidan je ulomak prozora srpasta luka. Sučelice toj crkvi na početku Široke ulice izdiže se palača,

koju nazivaju imenom posljednjih vlasnika Rossini, a pripadala je vjerojatno staroj šibenskoj obitelji Tobolovića. U uglu njena istočnog zida vidi se ostatak romaničkog portala sa lunetom, a na prvom katu su lijepo uokvireni, ali nažalost prezidani, dvojni prozori istog stila. To isticanje prvog kata bogatijim prozorima, koje se opetuje i u Splitu, često je i u ostalim romaničkim kućama u Evropi. To je jedna od najljepših kuća romaničkog stila u Dalmaciji, te nas po veličini i po svom središnjem položaju kraj vijećnice, stolne crkve i Kneževe palače navodi na pomisao, da je imala javni značaj. Svi ti ulomci su važni, jer potvrđuju, da je romanika, koja u Šibeniku nije uočljiva i koju je sasvim zasjenio nagli razvoj gotike 15. stoljeća, ipak bilo.²

U Dubrovniku, koji je još i u 14. stoljeću bio pretežno drveni grad, ostalo je tek nekoliko ulomaka stambenog romaničkog graditeljstva.³ Pod svodom ulice Lučarice na istočnoj strani su vrata srpasta luka. Zapadni zid renesansnog perivoja Junija Gradića iz kraja 16. stoljeća kraj srušene crkvice sv. Stjepana u ulici kneza Krbaša, zapravo je zazidano pročelje romaničke kuće sa prozorima i vratima, a na visokoj kući, vjerojatno kuli na južnoj strani trga pred stolnom crkvom vitki je prozor srpasta luka. Pregradnje i veliki potres u 17. stoljeću bit će ovdje uništili mnogo kuća ovog stila, kao vjerojatno i u Kotoru.

U Kotoru porušenom u potresu 17. stoljeća i pregrađivanom prije i poslije te nesreće, vide se rijetki ostaci civilnog romanskog graditeljstva.

U vrhu ulice, koja ide sa sjeveroistočnog ugla trga Koledate, sačuvala se kuća, koja ima zid sitnog dugoljastog kamena i u njemu romanička vrata srpasta luka i sastavljenih dovratnika, u kojima je spojni kamen, te niz konzola poluobla profila u prizemlju i u oba kata. Prozori kuće su kasnije pregrađivani. U južnoj strani ulice, koja iz trga sv. Josipa ide prema zapadu, ostao je samo trag vratiju, i to njihov luk srpasta oblika. Nad ulicom, koja od gradskih istočnih vrata vodi k zapadu, pod kućom, koja zatvara istočnu stranu trga pred srušenom franjevačkom crkvom, ostao je srpasti luk sastavljen užim i širim, vrpcom oivičenim, kamenom. Nad tim lukom uzdiže se sada renesansna kuća. Pod svodom, u ulici nasuprot baroknih vrata stare vojne bolnice, vide se zazidana vrata srpasta luka i sastavljenih dovratnika. Luk svoda nad tom ulicom ima također srpasti oblik. Sličan mu je i luk nad ulicom pod onim krilom biskupske palače, koji se spaja sa riznicom.

U Zadru ih također ima nekoliko, ali preinačivanjem stambenih zgrada od 15. do našeg stoljeća, koje se tu kao u glavnom pokrajinskom gradu vršilo u novije vrijeme korenito, a vjerojatno i zbog rušenja grada od Mlečana 1346. godine i tu su se sačuvale samo u ulomcima.

² U Šibeniku su rijetki tragovi crkvenog graditeljstva romaničkog stila, pa ću stoga upozoriti na luk s reljefnom lozicom u dvorištu pri ulazu samostana konventualaca, vrata s lunetom, ostatke prozora i apsidu na staroj crkvi sv. Krševana, koja se spominje 1200. godine »in suburbio Sibirig« (Smičiklas T., Codex diplomaticus, sv. II, str. 357, Zagreb 1904).

³ U Dubrovniku su rijetki i ostaci crkvenog romaničkog graditeljstva. Te ulomke kipeve i građevinske dijelove naveo sam u svojoj radnji o dubrovačkim zlatarima u Staro-hrvatskoj prosvjeti, serija III, sv. 1, str. 154. Zagreb 1949, i u eseju o dubrovačkom gotičko-renesansnom stilu u »Republici« VII br. 1, str. 34. Zagreb 1951.

Najviše ih ima u pučkom, jugoistočnom dijelu grada, Varoši, i to zbog toga, jer se taj dio kasnije, u doba gotike, renesanse i baroka nije mnogo pregrađivao kao središnji dijelovi grada, gdje se širilo bogatije stanovništvo. Međutim tih kuća ima i u ostalim dijelovima starog Zadra, koji se prostire na poluotoku. Ne vidi ih se u glavnoj, uzdužnoj t. zv. Širokoj ulici. Tu bi nam one bile važne da se utvrdi postojanje te ulice već u 13. stoljeću, što je inače i bez toga vjerojatno, jer zastalno ta okosnica potiče još iz vremena rimske Jadere.

Dosada se ne osvrtaču na njih, stoga ćemo ih opisati, da bi ih se sačuvalo pri obnavljanju porušenog grada.

U ulici Sime Matavulja, u prizemlju renesansne kuće, vide se ostaci ranije romaničke kuće. U njenom istočnom uglu vidi se zid dugoljasta kamena, velika vrata sa lunetom srpasta luka i sastavljenih dovratnika. U Varoškoj ulici na kući Pavla Novaselića ostala su dvorišna vrata široka nadvratnika sa lunetom, koja je profilirana, a na kući Josipa Longin, u istoj ulici, su vrata sa lunetom srpasta luka i sa ugaonim rupama za drvene vratnice. U prvom katu kuće što se diže na sjeverozapadnom uglu Kovačke ulice vidi se ostatak prozora sa sastavljenim plošnim dovratnikom, nad kojim je srpasti luk. Na jugozapadnom uglu Cetinjske ulice, koja iz trga pred sv. Krševanom ide k zapadu diže se kuća, koja u sjeveroistočnom uglu ima malena vrata srpasta luka sastavljenog užim i širim kamenom. U obližnjoj ulici, u kojoj se rodio P. A. Paravia, na zapadnoj strani je kuća malih vrata srpasta luka nad vanjskim stubištem.

Na kasnogotičkoj kući Alešijeve klesarske škole, u sjeveroistočnom uglu Narodnog trga, ostala su u južnom zidu, zidanom sitnim dugoljastim kamenom, velika romanička vrata sa lunetom srpasta luka i sastavljenih dovratnika. Na istočnom zidu kasnogotičke kuće Grisogono-Vovò ostaše nakon pregradnje, koju u 15. stoljeću izvede Alešijeva skupina, prizemna vrata srpasta luka i sastavljenih dovratnika. Iza te kuće, u ulici koja vodi k zapadu sačuvala se mala kuća sa zidom sitnog kamena, u kojemu su uska vrata četvorasta oblika sastavljenih dovratnika, koji imaju spojni vodoravno položen kamen i ne spajaju se sasvim sa dovratnikom. U prizemlju je mali četvorasti prozor, a u prvom katu prozor sa lukom.

U Zadru se također vide ostaci kuća prelaznog romaničko-gotičkog stila. U ulici iza stražnjeg sjevernog zida nove općinske zgrade vidi se ostatak romaničko-gotičke kuće pregrađene u doba renesanse. Njen je zid zidan lijepo klesanim i vrpcom oivičenim kamenom. Gotički luk malih plošnih vrata sastavljen je stepenasto povezanim kamenom, a slično su sagrađena na tom pročelju još jedna vrata romaničkog luka. Po sredini su velika vrata gotičkog luka oivičena t. zv. štapom. Ta kuća pripada prelaznom romaničko-gotičkom stilu, kao i jedna kuća u sjevernoj strani Cetinjske ulice, kojoj vrata imaju gotički luk nad lunetom i ugaone rupe za vratnice, a prozor prvog kata ima plošni okvir i gotički luk.

Prema tome se vidi, da su i u Zadru u toku 13. i 14. stoljeća zidane kuće jednakim načinom i istim oznakama kao u već spomenutim dalmatinskim gradovima. Sitni dugoljasti kamen, srpasti lukovi, sastavljeni od nejednakih kamena, plošne lunete, uvučeni nadvratnici, sastavljeni dovratnici i uopće

plošni okviri vrata i prozora potpuno sliče onima u Splitu i u Trogiru, u Kotoru i u Šibeniku, te se doista može zaključiti, da je u Dalmaciji postojao jedinstveni tip kuće u toku 13. stoljeća.

Stalno je, da će ih se u svim tim gradovima još naći pod žbukom, kojom su stara pročelja pokrivena ponajviše u toku 19. stoljeća.

Split i Trogir sačuvaše ih dakle kroz dugo razdoblje od pet, šest stoljeća relativno mnogo, stoga se baš ovdje može uočiti njihov izgled i stilske značajke, a budući se te ne razlikuju, sudeći po spomenutim ostacima ni od onih u ostalim dalmatinskim gradovima, mogu se te oznake, koje će se ovdje iznijeti, prihvatiti kao opće i tipske za sve dalmatinske gradske kuće 13. stoljeća.

Nažalost sačuvaše se samo njihovi osnovni dijelovi, ponajviše pročelni zidovi sa otvorima. Ti su se zidovi rijetko sačuvali u svojoj izvornoj visini do krova, a otvori su im zazidavani, mijenjani ili sasvim uništavani u dugom nizu od 14. do našeg stoljeća. To su prouzrokovale pored ostalog i mnoge diobe i prodaje pojedinih kuća među različite vlasnike, koje su počele već od 13. stoljeća. U trogirskim pismenim dokumentima često se čita, kako pojedini građani dijele među sobom te kuće,⁴ kako je konoba jednog, a kat drugog vlasnika,⁵ jer dijele kuću na katove,⁶ kako se prodaje samo dućan u prizemlju,⁷ pa i čak i sama polovica poda.⁸ Naravno zbog toga je kuća, razdijeljena među nekoliko suvlasnika, gubila svoju jedinstvenu cjelinu, svaki od njih mogao je izmjenjivati njene dijelove. Stoga se sreća kuća, koje su bile preinačene kratko vrijeme poslije izgradnje u istom romaničkom stilu, na pr. kuća uz Dioklecijanov hram u Splitu (br. 28).

Stanari su unutrašnjost skoro sasvim preinačili, čak su mijenjali razinu i visinu katova, tako da se nekadašnje unutrašnje stanje romaničke kuće ne može posve rekonstruirati. Tu nam ne mogu mnogo pomoći ni ostaci zgrada, niti pismene isprave, ugovori ili oporuke onog vremena, ali ne možemo se tim zadovoljiti i prestati našim ispitivanjem. Pod žbukom ovih zapuštenih i trošnih soba, trulih potkrovlja, hodnika i stubišta zastalno se krije još dijelova uzidanih u zid ili prekrivenih stropom. U tom smislu treba usmjeriti svestranije dalja istraživanja, kako bi relativno veliki broj romaničkih kuća u oba ta susjedna grada poslužio općem poznavanju najstarijih evropskih gradskih stanova, kojima ne obiluju ni ostale evropske zemlje, koje su imale bolje uvjete čuvanja umjetničkih i kulturnih spomenika nego što je naša pokrajina, tim više, što su u sredovječnim sjevernim zemljama kuće bile drvene, u Francuskoj poludrvene i polukamene, a tek u Italiji kamene.

Splitske i trogirске romaničke kuće većinom su izdužene, visoke i poput ostalih kuća ovog stila u Evropi uske, tako da je kod mnogih u pročelju uz hodnik i stubište samo jedna soba u svakom katu, ali ima i vodoravnih pro-

⁴ Barada M., Trogirski spomenici I, sv. I, str. 481, Zagreb 1948.

⁵ Ibid., 70.

⁶ Ibid, I, sv. II, str. 84, Zagreb 1950.

⁷ Ibid. I, sv. I, str. 461.

⁸ Ibid., str. 162-163.

čelja sa tri, četiri prozora, na pr. palača u Marulićevoj ulici u Splitu (br. 52), iako je tima širina malena. Većina njih se, kao i romaničke kuće u Evropi, širi u dubinu, a neke imaju trokutni zabat na ulici.

Zbog uskog i zbijenog prostora unutar gradskih zidina te su kuće višekratnice, i to od jednokratnica do trokatnica. Pored sačuvanih, koje nam to očituju, iz pismenih trogirskih dokumenata se doznaje, da je tu u toku 13. stoljeća bilo višekratnica. Spominju se naime dvokratnice.⁹ Zna se također, da je u Dubrovniku u toku 14. stoljeća bilo trokatnica.¹⁰

Očito je, da je bilo i prizemnica ili potleušica, koje nazivaju u dokumentima 13. stoljeća »camarda«. Često se spominju u trogirskim arhivskim spisima tog stoljeća, a spomenute su i u splitskom gradskom zakoniku.¹¹

Reljefne raščlanjenosti, lezana niti plitkih polupilona nema, i pročelja su plošna, pače im je plošnost bitna oznaka. U Trogiru samo jedna kuća ima ugaoni kontrafor (br. 3), ali taj je, sudeći po kamenu četvorasta oblika, iz kasnijeg vremena, kad je istočni zid kuće bio učvršćen.

Zidovi su građeni od loše lomljenog kamenja većinom dugoljasta oblika. Ljepše i veće kuće imaju lijepo klesani kamen ponajviše četvornog izduženog oblika (kvadra).

Raspored vanjskih otvora bio je ponajviše asimetričan, tako da je vanjština kuće bila načinjena prema unutrašnjem rasporedu, kojemu je podređena. Jednostavni i dvojni prozori, monofore i bifore, plošni su, a svršavaju vrlo često polukružnim lukom srpasta oblika. Vrata su im slična, a imaju skoro uvijek lunetu. Pored ulaza u kuću, u prizemlju ima i nekoliko vrata za dućane i zanatlijske radionice, kao i u ostalim romaničkim kućama zapadne Evrope.

Ukrasi kuća su rijetki.

To su uglavnom opće crte, po kojima raspoznavamo kamene romaničke kuće u Splitu i u Trogiru, kojima se treba posebno osvrnuti na pojedine dijelove.

Izrada zida je dvojaka; dugoljasto i malo kamenje nespretno je lomljeno, ni bridovi ni površina mu nisu pravilno ni ravno klesani, zbud čega se upotrebljava mnogo vapna, s kojim se spaja. Splitski klesari i graditelji zovu ga danas »samotorac«, što znači »samotvorac«, kamen, koji se prirodno, sam lomi, iako ga je ipak klesao bar njihov čekić. Bridovi zidnih ploha, odnosno uglovi kuća učvršćeni su jačim i ljepše klesanim kamenjem četvorasta oblika, a različite veličine. Dugoljasti oblik i veličina tog ugaonog kamenja slični ponegdje blokovima Dioklecijanove palače, pa nije isključeno da su i uzeti iz njenih dijelova. Kuće zidane sitnim nepravilnim i hrapavim kamenjem možda su u početku bile obložene žbukom, koja je s vremenom otpala.

Postoji i bolji način zidanja zida lijepim četvorastim, pravilno klesanim kamenom ravnih rubova i brižno klesane površine, koja je često obrubljena glatkim rubom, t. zv. vrpcom. Taj rub daje osobitu draž cjelini, jer neznatno i diskretno omogućava razlikovanje pojedinog kamena i tim jača dojam

⁹ Ibid., str. 162, 400, sv. II., str. 87, 260, 277, 56, 257.

¹⁰ Jeremić R., - Tadić J., Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika I, str. 12, Beograd 1938.

¹¹ Hanel J., Statuta et leges civitatis Spalati, lib. VI c. 26, str. 218, Zagreb 1878.

konstruktivnosti i čvrstoće. Tako obraden kamen lijepo se međusobno sljubljuje, vapnena se spojnica, t. zv. fuga, i ne vidi između pojedinih komada. Kamenje je poredano u vodoravne, šire i uže redove, ali svaki kamen nije klesan za širinu pojedinog reda, već je često manji prilagođen većem, tako da se ipak i veći uklopi u redosljed. To odaje, da se klesalo na mjestu gradnje, a takav način prilagođivanja mogli su klesari preuzeti iz Dioklecijanove palače.

Tako zidan zid čini jedinstvenu cjelinu s otvorima, kojima su okviri skoro redovito plošni. To pojačava čistoću plohe, dok se kod zida zidanog lomljenim kamenom okvir prozora i vrata ipak odvaja boljim načinom izrade.

Lijepi su primjeri glatkih pročelja kuća nad uličnim prolazom u zapadnom dijelu Trogira (br. 4), a u Splitu već spomenuta kuća u ulici Dioklecijanova hrama, palača kraj propugnakula Zlatnih vrata (br. 5), palača u Marulićevoj ulici (br. 52) i srušena romaničko-gotička kuća u Krešimirovoj ulici, od koje ostaje tek ulomak bifore, fotografije i približni crtež (sl. 61). Ona u Marulićevoj ulici, iako je skoro potpuno preinačena, klasičan je primjer splitske romaničke kuće. Bitna joj je oznaka plošnost, miran pravilan ritam otvora u prizemlju i u objema katovima i jedinstvo plohe, koja se sastoji od čvrsto sljubljenog kamena. Ta zgrada, skupa s onom uz Zlatna vrata, svjedoči, da je u 13. stoljeću bilo u Splitu privatnih palača. To potvrđuje i splitski kroničar Arcidakon Toma, koji piše, da je mađarski kralj Bela II., stigavši 1251. godine u njegov zavičaj, boravio »in palatio« građanina Nikole Dujmova.

Bitni su znak prepoznavanja romaničkih kuća njihovi otvori, vrata i prozori, jer način zidanja, koji je spomenut, može da bude i iz ranijeg ili kasnijeg vremena. Glavni ulaz je neposredno na ulici, u prizemlju, osim u nekoliko slučajeva, kad je otvoren u prvom katu, a do njega vodi vanjsko stepenište. Često je postavljen postrance, a ne sred pročelja, da se nad njim uzdigne unutrašnje stepenište, te da to ne zauzme odveć široko nutarnji kućni prostor.

Vrata su presvođena kamenim lukom polukružna oblika, ali da otvor ne bude velik i da drvene vratnice ne treba rezati u obliku polukruga, čim slabi njihova čvrstoća, završni je poluluk ispunjen kamenom lunetom, koja oblikuje nadvratnik i tim ujedno četvorni otvor vrata. Luneta ujedno smanjuje pritisak zida na nadvratnik, jer preuzima ulogu rasteretnog luka.

Dovratnici su ponajviše sastavljeni od nekoliko uskih, lijepo klesanih komada, od kojih su donji uspravno, a gornji ili srednji često vodoravno (sl. 2) postavljeni, te tako položeni kao spojnice u zid, da vrata jače s njim povežu. Takav način učvršćivanja i zidanja sastavljenih dovratnika trajat će uglavnom i u doba gotike sve do renesansnog stila, koji, otklanjajući mnoge konstruktivne gotičke elemente, uvodi, skoro redovito, okomiti dovratnik iz jednog komada. Lijep primjer tog načina pokazuju tragovi vrata u Severovoj ulici u Splitu (br. 44) (sl. 1).

Ni nadvratnik ni dovratnici nisu profilirani niti obrubljeni poluoblom »štapom«, kojima ih skoro redovito oivičavaju u gotičkom stilu 15. stoljeća ili u renesansi 16. stoljeća, a koji se u pisanim dokumentima zovu po tome bastonati. Izuzetak možda čine dućanska vrata na jednoj trogirskoj kući

(br. 53) u ulici iza nove i velike neogotičke školske zgrade. Dovratnici su uvijek bez profiliranih ili cvjetnih poluglavica i ugaonih bočnih konzola, koje kasnije u toku 15. i 16. stoljeća u kasnogotičkom stilu podržavaju nadvratnik. Tek nad jednim trogirskim (br. 42) i splitskim (br. 61) vratima javljaju se ugaone bočne konzole romanička profila, koje su inače poznate u trogirskom graditeljstvu ovog stila; vide se na pobočnim vratima stolne crkve, sazidanim 1213. godine.

Lunetu oblikuje luk od nekoliko komada nejednake veličine tako, da je širi umetnut uz uži. Krajna dva kamena s obje strane su uža zbog statičkih razloga, te čitav luk dobija srpasti oblik, tipičan uostalom u romanici. Prostor je lunete ispunjen ponajviše sitnim kamenom kao i okolni zidovi, ili je, ako je kuća ljepše zidana, obložen pločama, na kojima je ponegdje i ukras. Na splitskoj kući u Bogumilskoj ulici (br. 1) i na trogirskoj (br. 56) u luneti je grb. Na kući u splitskoj Ulici sv. Ivana (br. 28) luneta je prošupljena križem u obliku pet krugova, koji su lagano profilirani. Kuća u Dukljanskoj ulici (br. 24) ima na ploči preostale lunete ukras sličan okrugloj zdjelici. Sličan je i u luneti vrata u Severovoj ulici (br. 43), samo mu sredina nije prošupljena kao nad vratima kuće u Bosanskoj ulici (br. 57), gdje je okrugli otvor stepenasto profiliran, a luneta obrubljena vijencem. Prema tome se vidi, da je luneta ponekad bila prošupljena malim okulusom, da osvijetli, iako škrto, hodnik ili stepenište. Tim luneta vrši ujedno korisnu ulogu rasteretnog luka i prozorčića, a služi i kao ukras.

Nadvratnik je ravan, često glomazan i širok. Ponekad je otkinut pri dnu obaju krajeva, da se spusti među dovratnike i tim učvrsti vrata na pr. na dućanu velike Cipikove palače u Trogiru (br. 12), na vratima splitske kuće u Bogumilskoj (br. 1), u Dioklecijanovoj (br. 15), u Pretorijanskoj (br. 8) i na prozoru u Papalićevoj ulici (br. 51).

Na nekim kućama na pr. na kući u Dukljanskoj ulici (br. 21) i prag je na krajevima otklesan, da zahvati i da se uvuče među dovratnike.

U Trogiru je ponekad (kuće br. 45, 58) nad nadvratnikom plitki rasteretni luk (*arc en segment*) zidan malim loše klesanim kamenom, koji oblikuje usku šupljinu nad vratima, motiv već poznat i antičkom graditeljstvu, pa ga se stoga i sreća na vratima podruma Dioklecijanove palače.

Pored glavnih postoje u kućama dužeg pročelja i pobočna vrata. Taj ulaz je niži od glavnog, a prag mu je viši, jer nekoć bijaše spojen stepenicama sa ulicom, ima luk i dovratnike slične onima na glavnom, uz koji je obično uzidan. Baš ta blizina čini nam ih zanimljivijima. Da li je to ulaz u prizemnu prostoriju, koja je služila za konobu i koja se pod imenom »canava« spominje često u toku 13. stoljeća u prizemlju,¹² dućan ili ulaz preko stepeništa na kat,¹³ teško je odrediti, jer je unutrašnjost preinačena. U Dubrovniku se ova niža vrata tik do glavnog kućnog ulaza ponavljaju u toku 15. i 16. stoljeća u gotičkim i renesansnim kućama. Tamo postoji predaja, da su služila iznošenju mrtvaca iz kuće. U Italiji se također nalaze na kućama 15. stoljeća,

¹² Barada, o. c. I, sv. I, str. 492.

¹³ Gavini C., *Storia dell' architettura in Abruzzo II*, pag. 250.

a nazivlju ih »porta del morto«,¹⁴ Lijepi splitski primjeri toga vide se na ostatku kuće, na koju je u toku 16. stoljeća nadodana renesansna crkvice sv. Roka na Peristilu (br. 47) i na kući u Šubićevoj ulici, iako im se tu vide jedva tragovi (br. 67). Trogir ih nema, iako postoje na jednoj kući (br. 23) vrata do vrata, ali iste veličine. U splitskoj Ulici sv. Ivana vide se i na jednoj kući prelaznog romaničko-gotičkog stila.

U doba razvijenog sitnog obrta, zanatstva i male trgovine bilo je u toku 13. stoljeća u našim primorskim gradovima mnogo dućana. U Trogiru ih se u drugoj polovici tog stoljeća spominje preko trideset.¹⁵ Romaničke kuće, osobito one na trgovima i glavnim ulicama, imaju dućanska vrata sa ispunjenom donjom četvrtinom, tako da se tu otvor sužuje za polovicu, pa čak i više. Ispunjeni dio služi za izlaganje proizvoda zanatlija i trgovaca, koji unutra izrađuju i prodaju svoje rukotvorine, dok kroz gornji, široki dio, ulazi svijetlo. Svojom praktičnošću ova dućanska, »vrata na koljeno« zidahu se sve do 19. stoljeća. Vide se i u manjim mjestima našeg primorja, a namjena »koljena« za izlog ostala je još i danas. Nažalost u prošlom i u našem stoljeću ta su se vrata osobito u Splitu širila rušenjem »koljena«, ali im se još vide tragovi.¹⁶ Njihov trag na već spominjanoj kući u Ulici krstionice sv. Ivana (br. 28) u Splitu i na južnoj strani velike Cipikove palače na trogirskom glavnom trgu (br. 12) svjedoče, da su takva vrata već postojala u romaničko doba. Slična se vrata vide u Spoletu, u Abrucima¹⁷ i u Mlecima iz vremena od 14.–16. stoljeća.¹⁸

Dućani i radionice, kojima je bilo potrebno svijetlo u uskim ulicama, imali su i četvorne prozore, na pr. na velikoj Cipikovoj palači i na kući iza porušene crkvice sv. Duha u Trogiru (br. 12, 51).

Drvene vratnice bijahu dobro pričvršćene uz kameni okvir. Na nadvratniku, koji je često bio širok kao i sam zid, stražnji je dio bio tanji, a u uglovima bijahu okrugle rupe, u koje su se uvlačili željezni klinovi, koji su, pričvršćeni o drvo, držali vratnice. Na pragu bijaše udubljen žlijeb, koji je bio dublji prema krajevima, tako da su vratnice upadale u nj, a u uglovima bijahu iste rupe kao i u nadvratniku. Drvene prečke uvučene u rupe nad dovratnicima osiguravahu drvene vratnice. Pri nedavnom popravku nekadašnje crkvice sv. Roka na Peristilu, u kojoj su u stražnjem dijelu ostaci romaničke kuće, Konzervatorski zavod je zahtijevao, da se unutrašnji dio manjih romaničkih vrata ostavi u stanju nađenom nakon otvaranja, da bi udubine u kamenom okviru bar donekle pokazale način zatvaranja vratnica naših sredovječnih kuća. Na istočnom dovratniku rupa je veća i ukošena

¹⁴ Ibid., str. 236, Ferrari G., *L'architettura rusticana nell'arte italiana*, str. 221, 236, 327, Tarchi U., *L'arte medioevale nell'Umbria e nella Sabina. Architettura civile*, tabla XLVII, Milano 1938.

¹⁵ Barada, o. c. u indeksu, sub voce statio.

¹⁶ Konzervatorski zavod ih je otkrio i popravio na gotičkoj Kambijevoj palači u Botsanskoj ulici 1950. godine.

¹⁷ Gavini, o. c. II, sl. 842, Tarchi U., o. c., tabla CLXXXII, CLXXXV. Autor ih tačno naziva »I banchi di vendita all'ingresso delle boteghe«.

¹⁸ Molmenti P., *La Venezia nella vita privata I*, tabla IV, str. 206, Bergamo 1922.

tako, da se prečka, utaknuta u manju rupu na drugom dovratniku, može spuštati i dizati. Slični način osiguranja vratnica s umetanjem poprečne motke vidi se i na vratima trogirске kuće kraj Petrove crkve (br. 32).

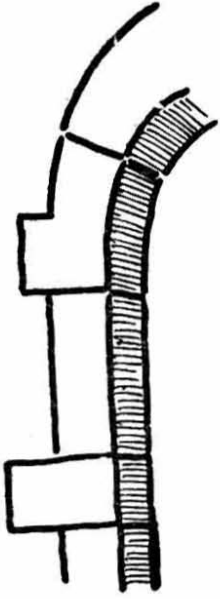
Pored vrata s lukom i lunetom postojahu i vrata ravnog neprofiliranog nadvratnika. Taj nadvratnik je bio širok i glomazan, da izdrži teret zida, ali su graditelji ipak i na malim neuglednim kućama radije upotrebljavali lunetu. Vrata ravna nadvratnika vide se još na nekim trogirskim kućama (br. 8, 35) i na kućama u Dukljanskoj (br. 22) i Ilirskoj ulici (br. 6) u Splitu.

Prozori imaju skoro uvijek otvoren luk srpasta oblika sastavljen od užeg i šireg kamena. Ako je zidan lošim kamenom, koji je teško izdržavao pritisak zida, taj luk je ispunjen lunetom, ali ako je sastavljen od čvrstog dobro sljubljenog kamena svedenog u srpasti oblik, onda je otvoren. Taj dvostruki tip prozora vidi se na spomenutoj kući u Ilirskoj ulici (br. 6). Rastretna luneta se upotrebljava i kad su doprozornici tanki, na pr. na trokatnici u Alešijevoj ulici (br. 29) i u pročelju kuće na Dosudu (br. 36) u Splitu, ili pak kad su rubovi prozora zidani običnim kamenjem, na pr. na trogirskoj kući (br. 7, sl. 59) u sjevernom dijelu grada. Doprozornici su ponajviše u jednom komadu, ali ih ima i sastavljenih, te i oni imaju vodoravno položene i u zid uvučene spojne kamene. Lijep primjer prozora sastavljenih doprozornika vidi se na dvokatnici u Dukljanskoj ulici (br. 22) u Splitu (sl. 2). Tu su vrh doprozornika vodoravno uzidani kameni urezanog ugla, da se u njih čvršće uklopi srpasti luk. Lukovi velikog prozora i prozora drugog kata na splitskoj palači u Marulićevoj ulici sastavljeni su od kamena, koji imaju zubove, da se bolje međusobno povežu, a ujedno su tako oblikovani, da se spoje s nizovima kamenja u zidovima. Prozori, kao i vrata, imaju ponekad otkinute uglove na krajevima natprozornika ili praga, da se doprozornici s njima čvršće spoje, na pr. u kući u Dioklecijanovoj (br. 13), Dukljanskoj (br. 21) i u Alešijevoj ulici (br. 30) (sl. 3, 9).

Postojahu i prozori iskićeni slijepim visećim lukovima. Na kući u ulici Sred Geta (br. 18) četvorni prozor nad ulazom uokviren je istaknutom plohom pročelja, a iznad natprozornika su dva slijepa viseća luka. Ne podupire ih stupac niti je prozor podijeljen u dva otvora, pa je motiv u našem civilnom graditeljstvu neobičan. Sličan je motiv i s unutrašnje strane tog prozora (sl. 4), a imao ga je i dvojni prozor kuće (br. 35) na Dosudu. Na kući u splitskoj Bosanskoj ulici jedan od prozora ima dvostruki okvir, od kojih je donji uvučen vjerojatno da se drveni kapci (»škure« od mletačkog scuri) bolje zatvore i priljube k zidu.

Postojali su i dvojni prozori, bifore, ali su vrlo rijetko sačuvani u Splitu, dok ih u Trogiru ima nekoliko. Poznat je dvojni prozor iskićen pleternim i biljnim ukrasom 11. stoljeća, rijedak i dragocjen primjerak sa neke splitske kuće, koji je otkriven u Božidarevićevoj ulici 1932. godine,^{18a} a sada se čuva u Muzeju grada Splita. Na Dosudu je u jednokatnici (br. 35) uzidan još dvojni prozor, kojemu su doprozornici zidani loše klesanim kamenjem, a sredina poduprta pilonićem, koji ima glavicu s križem. Lijepa romanička palača tik

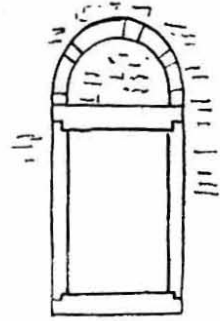
^{18a} Usporedi akte Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju br. 64, od 25. ožujka 1932.



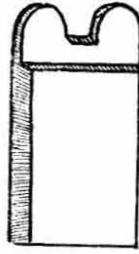
Sl. 1.



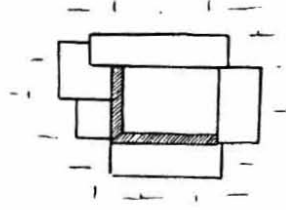
Sl. 2.



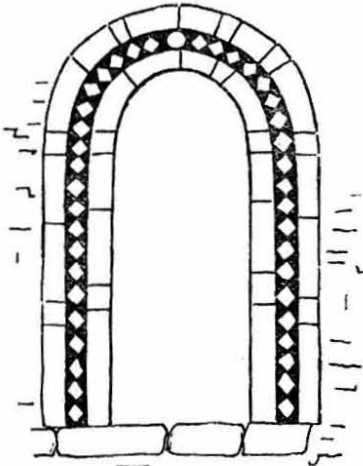
Sl. 3.



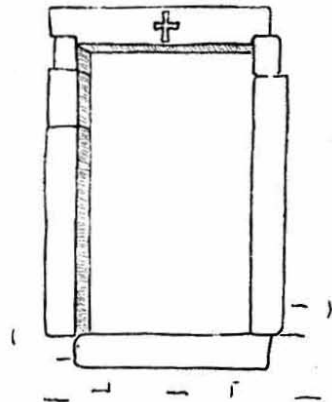
Sl. 4.



Sl. 5.



Sl. 6.



Sl. 7.

do propugnakula Zlatnih vrata imala je dvojni prozor uokviren edikulom, kojoj su pobočni stupići, postavljeni na menzole, nosili trokutni zabat obrubljen razvijanim vijencem.

Sačuvala su se tek dva stupića dvojnih prozora, jedan na trogirskoj kući (br. 3) i drugi, koji je izvađen iz splitske palače u Marulićevoj ulici (br. 52), a sada izložen u Muzeju grada Splita. Oba su osmerostrana i imaju lisnatu glavicu. Trogirski ima i stopu s lišćem na uglovima (base à griffes).

Trogirski zakonik, sastavljen konačno u 14. stoljeću, ali nastao postepeno i ranije već u doba romaničkog stila, to jest u toku 13. stoljeća, razlikuje »balconos et fenestras«. Riječ balkon ne smije se protumačiti, kao što je to učinio Jireček,¹⁹ u današnjem smislu balkona, već je to zapravo dvojni prozor. U dubrovačkim dokumentima 14. i 15. stoljeća »balconi« i »balconate« znače dvojne i trostruke prozore, bifore i trifore.²⁰

Postoje i obični mali prozori četvorastog otvora sastavljeni od širokih natprozornika i doprozornika, kao što se vidi na jednoj trogirskoj kući (br. 45), a i drugdje, samo je teško uvijek odrediti, da li doista pripadaju romanici, jer nemaju izrazitih stilskih oznaka (sl. 5). Okvir im je sastavljen od relativno širokih kamenova, koji se u uglovima ne povezuju potpuno, a ponegdje samo dodiruju,²¹ na pr. na prozoru potkrovlja u Medulićevoj ulici (br. 37) i na prozoru u Papalićevoj ulici (br. 51, sl. 7.), na stražnjoj strani Karepićeve palače u Splitu ili na nekim trogirskim kućama (br. 45, 53).

Sačuvali su se i rijetki primjerci potkrovnog prozora, i to na palači uz Zlatna vrata (br. 5) Dioklecijanove palače i na kući (br. 4) sred Poljane braće Vranjanina u Splitu. To su uski dugoljasti prozorčići polukružnog završetka, koje imaju i romaničke crkve. Na zabatu splitske kuće (br. 42) u Severovoj ulici vidi se okrugli prozor kosog profila. Ti prozorčići su propuštali slabo svijetlo, pa se zastalno u tako osvijetljenim potkrovljima nije moglo živjeti ni raditi. Međutim ima potkrovlja osvijetljenih običnim prozorom, na kući u splitskoj Papalićevoj, Dioklecijanovoj i Medulićevoj ulici (br. 16, 37, 48), na maloj Cipikovoj palači (br. 14) i na lijepo sačuvanoj kući u sjevernoj strani Trogira (br. 3). Po tome bi se moglo zaključiti, da su i kuhinje, koje su i danas negdje ostale u potkrovlju, bile tu i u romaničko doba. Prema Tadićevo pisanju i u dubrovačkim kućama 14. stoljeća kuhinje su bile na posljednjem katu.

Prozori su dvojako raspoređeni: u vodoravnom nizu, ako je pročelje dugo, a nepravilno; jedan niže, a drugi više, ako je pročelje usko, jer tada moraju da osvijetljaju stepenište i sobe. Nepravilni, asimetrični raspored prozora,

¹⁹ Jireček K., Istorija Srba, sv. III, preveo J. Radonić, str. 276, Beograd 1923.

²⁰ Jeremić i Tadić (o. c., str. 9) još se ustručavaju, da potpuno razjasne ovu riječ, ali baš po njihovim navodima, da balkonate imaju jedan do tri stupa i da su klesane za dvorane, očito se vidi, da su to bifore i trifore, što sam i naveo u svojoj knjizi »Naši graditelji i kipari u Dubrovniku XV-XVI stoljeća«, str. 65, Zagreb 1947. Treba spomenuti, da u mletačkom dijalektu u dalmatinskim gradovima balcon znači prozor.

²¹ Uporedi prozore u prizemlju kanoničke kuće u Poreču iz 1251. godine (Caprin G., L' Istria nobilissima, I, str. 84, Trst 1905.) i prozore u prizemlju t. zv. longobardske kuće iz 8. ili 9. stoljeća u Ascoli Piceno. V. sl. Ricci C., Romanische Baukunst in Italien, str. 128, Stuttgart 1925.

koji se svojim okvirom, iako su na različitim katovima, skoro dodiruju, jer je visinski razmak između njih vrlo malen, daje kući uspravni naglasak težnje u vis. Krovovi su rijetko sačuvani, ali se čini, da bijahu kameni zbog nedostatka cigle u srednjem vijeku, a romaničke kuće bijahu većinom uske i razmak između njihovih zidova je mogao da podnese težinu kamenih ploča. To pokazuje sačuvani krov splitske kuće sa zabatom vidljivim iz Božidarevićeve ulice (br. 29). Kamenim krovom pokrivali su tada i crkve na pr. apside trogirske stolne crkve, crkvice sv. Nikole na Marjanu, kube i lađa Sv. Marije na otoku Mljetu²² i t. d. Uz krov nije sačuvan nigdje kameni kanal na menzolama za skupljane kišnice, pa nam nije jasno, kakav je bio. Nekoliko tih kanala, koji se danas vide, nisu stilski izraziti i vjerojatno potječu iz kasnijeg vremena. Godine 1274. spominje se kanal za odvod kišnice postavljen na kamene zubove (motellos) u jednoj trogirskoj tući,²³ a sačuvan je jedan kameni točak u obliku izrazite lavlje glave na palači u jugoistočnom uglu Narodnog trga u Splitu. Postoje krovovi na jednu i na dvije vode. Trokutni zabat krovova na dvije vode strši kao sljeme nad pročeljem kuća (br. 3) u Trogiru i (br. 5 i 29) u Splitu, ali većina kuća završava ravnim pročeljem i njihov dvokrilni krov na dvije vode vidi se tek sa pobočnog zida. Rjeđi su krovovi na jednu vodu (br. 6 u Splitu, kula uz gradska vrata u Trogiru).

Treba se osvrnuti na neke dijelove romaničkih kuća, koji nisu općeniti, ali kojih je vjerojatno bilo ranije mnogo više, pa i oni postaju općeniti i tipični.

Građevinski ukras romaničkih kuća je vrlo rijedak. Crkve su ilustriranjem svojih vjerskih priča, biblijskim prizorima, prikazima svetaca i maštovitih prizora iz apokalipse, psihomahije i fiziologusa, u koje upletahu biljne i životinjske motive, pružale kiparima mogućnost različite obrade reljefa i skulpture. Kuće nisu trebale te simbolične kamene priče, iako i one postavljahu ponekad vjerske znakove, svetačke reljefe i kipove, na pr. kuća sa svecima u Poreču u Istri i preinačena kuća sa romaničkim reljefima sv. Mihovila i Jurja na jugoistočnom uglu splitskog Narodnog trga. Preuzimahu životinjsku glavu kao točak za odvod kišnice ili vijenac za oznaku katova. Javne i općinske zgrade bijahu raskošnije iskićene, kao što pokazuju ostaci stare vijećnice u Puli,²⁴ ali privatne kuće i palače svodile su ukras na najmanje, i taj bijaše plošan.

Da je taj ukras bio ponekad raskošan, i to već u 11. stoljeću na prijelazu iz predromaničkog u romanički stil, pokazuje spomenuti prozor u Muzeju grada Splita,²⁵ a i tri nadvratnika privatnih kuća u Trogiru. Na jednome se u svenutoj troprutnoj lozici izmjenjuju cvijeće i palmice,²⁶ na drugom, u dvorištu Lucićeve palače, nižu se gore i dolje okrenute palmice,²⁷ a jedan

²² Fisković C., Popravlak benediktinske crkve na otoku Mljetu, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 55, str. 22, Zagreb 1949.

²³ Barada, o. c. I, sv. II, str. 17.

²⁴ Karaman Lj., O srednjovjekovnoj umjetnosti Istre, Historijski zbornik, god. II, br. 1-4, str. 119, Zagreb 1949. Slike u Caprin, o. c., str. 208-211.

²⁵ Karaman Lj., Živa starina, str. 86, Zagreb 1943.

²⁶ Karaman Lj., Iz kolijevke hrvatske prošlosti, sl. 112, Zagreb 1930.

²⁷ Iveković C. M., Dalmatiens Architektur und Plastik, Text, str. 10, Wien 1910.

ulomak s lozicom uzidan je u kuću, koja se diže sučelice t. zv. Berislavićevoj kući u Trogiru. Svi ti dijelovi pripadaju otprilike istom vremenu kao i prozor splitskog gradskog muzeja, te očituju, da su najstarije kuće u Trogiru bile ukrašene.

Jednostavniji je ukras, koji bismo mogli datirati u 12. stoljeće. To je prag stepenaste profilacije s križevima u Pretorijanskoj ulici (br. 7, sl. 20). Možda tom vremenu pripada i luneta jednog prozora u Trogiru (br. 59, sl. 54.), na čijem je nadvratniku rustični križ kukastih krakova.

Na kućama, koje bi se prema stilskim oznakama mogle datirati u 13. stoljeće, ukras je također jednostavan. Gravirana zvijezda ili udubeni križ se ponavljaju. Zvijezda u obliku zvjezdolika cvijeta vidi se na luneti vrata u Bosanskoj ulici (br. 57), na luneti prozora porušene kuće u Krešimirovoj ulici,^{27a} koja se sad čuva u splitskom arheološkom muzeju, na dvojnomo prozoru kuće-kule kraj Željeznih vrata Dioklecijanove palače u Splitu, a u Trogiru ima križ i nekoliko sličnih zvijezda upisanih u krugove na luneti jedne kuće sred grada (br. 24, sl. 41). U luku vrata trogirске kuće iza Stafilićeve palače (br. 29) i na prozoru splitske kuće uz Vestibul (br. 39) urezani su križevi romaničkog oblika sa raširenim krakovima. Najkićenija trogirska bifora (br. 43) ima oba luka urezana u kamen ravna završetka, a između lukova je plitko isklesan stari motiv mističnog stabla života, hom, grančica između dvije ptice, dok su u isječcima uz lukove listovi u srcolikom okviru. Na pragu je dvostruki red pilinih zuba. Motivi su dakle po izvedbi i po obliku romanički. Na vratima široka luka uz Andreisovu kuću u Trogiru (br. 61) urezan je stilizirani ljiljan, a luk se upire o dvije konzole nalik na vijenac, od kojih jedna ima nepravilni motiv pilinih zuba a druga vijugavu lozicu. Lijep je i kod nas rijedak ukras prozora na kući Frana Dragacija u Trogiru. Vitki prozor je uokviren dvostrukim kamenim pojasom, koji se svija u luk, a u sredini mu je niz upopriječenih kamenih kocaka na crvenoj pozadini opeke (sl. 6). Na luku jednog trogirskog prozora uklesana je čovječja glava (br. 64).

Svinutim lišćem ukrašene su neke kamene probušene ili obične konzole uz prozore i na različitim mjestima kućnih zidova. Palača uz Zlatna vrata ima lisnate menzole sa voluticom i pojas ili vijenac sastavljen od poznatog romaničkog motiva ljasaka. Pojas sastavljen od izmjenično izdubelih četvorina (échiquier) paše prvi kat kuće u jugozapadnom uglu Peristila (sl. 8), a na uglu dvorišnog ogradnog zida kuće u Severovoj ulici (br. 42) ostao je komad vijenca izmjeničnih »zubaca zupčanika« i običnih zubaca sa djevojačkom glavom na uglu (sl. 10). Vijenac lišća i zubaca zupčanika paše kućukulu uz Željezna Vrata (sl. 46).

Prema tome se vidi, da su postojali vijenci, koji označivahu katove kuća, i to od sasma plošnih, koji se sastoje od niza četvornih ili dugoljastih pravilno klesanih kamena, na pr. na maloj Cipikovoj palači u Trogiru i na kući ju-goistočnog ugla splitskog samostana sv. Marije de Taurello, do reljefnih s tipično romaničkim profilom ili ukrasnim motivom. Na romaničko-gotičkoj porušenoj kući u Krešimirovoj ulici u Splitu (sl. 61) bio je vijenac trbušasta

^{27a} Uparedi akte Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju br. 61 od 22. ožujka 1932. god.

profila (quart de ronde) poput onoga na kući kraj sv. Nikole i na velikoj Cipikovoj palači u Trogiru (br. 63, 12). Vijenci pod svodovima uličnih prolaza i konzole imaju različite profile (sl. 11).

Obla plastika je rijetka. Na rimskom luku, koji presvoduje Dukljansku ulicu, uzidana je stilizirana lavlja glava debelih brkova (sl. 63), a slična joj je, ali ljepše klesana, na nagrđenoj palači u jugoistočnom uglu Narodnog trga u Splitu (sl. 64). Obje su služile kao točak za odvod kišnice. Na uglu Žarkove i Dioklecijanove ulice uzidana je, ali ne in situ, stilizirana lavlja glava, vjerojatno konzola pod nekom protomom, koja je mogla biti i nad vratima neke crkvice, ali i kuće iz 12. stoljeća (sl. 70). U Papalićevoj ulici uzidana je glava starca sa magarećim ušima, kojemu su oči ispunjene olovom (sl. 68). Ali ni ta nije na prvotnom mjestu. Luk lunete nad dvorišnim vratima Mirka Slade-Šilovića u Trogiru²⁸ podržavaju dvije mramorne lavlje glave, koje sličie spomenutim splitskim točcima (sl. 65), a mogli bi se datirati u 12. stoljeće. Čovječja glava u lišću vidi se i na konzoli malog trogirskeg balkona (br. 9).

Premda to nije jedini ukras kuća prurušenog romaničkog Splita i Trogira, već su to samo ostaci, ipak bi se moglo zaključiti, da je taj bio rijedak, jer ga nema u velikoj većini sačuvanih zidova.

Natpisi, koji su pod utjecajem humanizma i renesansnog isticanja pojedinca učestali na dalmatinskim kućama od 15. do 19. stoljeća, jedva se javljaju u ovo doba. Možda su dva ulomka iskićena lozicom 11. do 12. stoljeća doista kućni nadvratnik. Na njima je polomljeni natpis uobičajen na kućama.²⁹

PAX UIC DOM(UI) (ET) CUM SPIR(ITU TUO)

† Na jednom nadvratniku u Splitu (br. 1) čitaju se inicijali vlasnika F — C spojeni križem poput znakova na pisanim dokumentima 13. stoljeća.

G Grbovi, česti ukras plemićkih pa i istaknutih pučkih obitelji, rijetko se javljaju na kućama u 13. stoljeću. Iznad spomenutog natpisa je grb s vitorogom i osmerokrakom zvijezdom u štitu, uz kojega su trokutni listovi. Na bifori uzidanoj naknadno vrh dvorišnog ulaza u nekadašnji dvor trogirskih biskupa vidi se grb obitelji Subotića. Na štitu je osmerokraka zvijezda s reljefnim medvjedom. U luneti romaničkih vrata stare Andreisove palače uklesan je njihov obiteljski grb (br. 57), a na vratima dvokrilne gotičke palače također u Trogiru, koja se diže skoro sučelice novijoj Andreisovoj kući, vidi se plošni grb. Četvorni reljef je obrubljen izmjeničnim zupcima, uz štit je trokutno cvijeće, a u štitu znakovi: kosi pojas sa tri mala trokutna štita i s lavom. Po plošnosti izrade i po motivima potječe valjda iz 14. stoljeća (br. 56).

To bi, čini se, bili najstariji dosada sačuvani obiteljski grbovi u Splitu i u Trogiru.

Poznato je, da su zbog klimatskih prilika u toku 15. stoljeća na pročeljima dalmatinskih gotičkih, a zatim u slijedećem stoljeću renesansnih kuća bili

²⁸ V. sl. Iveković, o. c., t. 57.

²⁹ Vidi bilješku ¹²⁴.

često uzidavani prostrani kameni balkoni, koji su stršili na konzolama, ali sudeći po stilskoj analizi čini se, da ih je bilo već na romaničkim kućama u toku 13. stoljeća. Ako se riječ *solarium* spomenuta u splitskom statutu,³⁰ a tu se doista govori o dijelu kuće, koji strši nad ulicom, i u jednom trogirskom dokumentu, gdje se spominje gornji kat *cum solaro*,³¹ shvati kao balkon, onda ih je, drvenih ili kamenih, bilo, jer je gradsko splitsko vijeće već u 14. stoljeću zabranjivalo njihovo zidanje, da se odatle ne bi prolijevala voda i bacalo na ulicu smeće. U Mlecima se spominju *solaria* već u 11. stoljeću i imaju isto značenje,³² a u Dubrovniku ih dokumenti spominju u prvoj polovici 14. stoljeća.³³ U Orebiću na poluotoku Pelješcu kameni balkon još i danas zovu *sular*.³⁴ Dva sačuvana kamena balkona na romaničkim kućama u Splitu i Trogiru mogli bi to potvrditi.

Već spominjana kuća u ulici krstionice sv. Ivana ima mali balkon, kojemu ploču drže profilirane konzole (sl. 12). Čak je i zadnja strana te ploče, koja je uz kuću, profilirana. Konzole su statički vješto uzidane nad velikim prozorom, koji je iznad glavnih vrata, tako da mu ne smetaju luku. Tim je dio kuće nad glavnim ulazom istaknut kao i na palači u Marulićevoj ulici. Balkon je, da bude izložen suncu, uzidan u drugi kat, povezan je s pročeljem, nad njim su još dva niza romaničkog kamena, kojim je zidana sva kuća, pa nema sumnje, da je iz vremena romaničkog stila. Žljebovi u pragu također otkrivaju romanički način umetanja zatvorenih vratnica.

Jednaki su otprilike maleni i slično postavljeni na konzole i dva manja balkona dviju trogirskih kuća (br. 9, 32), koji su možda služili samo za cvijeće. Profili tih konzola, koji kao i na splitskom obuhvataju samo prednju stranu, slične profilima onih menzola splitskog balkona, tek što jedna od ovih ima ljudsku glavu u lišću. Sva tri balkona imaju ulaz sa romaničkim lukom te nas to, sličnost i položaj uvjeravaju, da potječu iz 13. stoljeća.

Romanička palača uz Zlatna vrata imala je vjerojatno i ložu, koja je obuhvatala hodnik nad prolazom Dioklecijanova propugnakula. U uglu te terase vidi se naime baza pilona, koji je mogao držati krov lože, a ogradni zidici ima romanički vijenac sa ljuskama kao i palača.

Sačuvan je i gajfum, i to na sjevernom zidu već nekoliko puta spominjane kuće u Ulici sv. Ivana (br. 28). Tri čvrste konzole trbušasta profila (*quart de rond*) drže kamenu ploču udubena profila (*bandeau à cavet*), nad kojom se uzdižu zidovi pokriveni pločom poput krova (sl. 13). Ta izbočena gradnja unutra je šuplja i služi kao zidni ormar u obliku niše, kojoj su u stranama dva žlijeba za drvenu policu, a pri dnu udubina za umetanje vratnica.

³⁰ Hanel, o. c. (11), str. 195.

³¹ Barada, o. c. I, sv. II, str. 87.

³² Molmenti, o. c., str. 296.

³³ Dubrovački statut spominje *solarium super tectum*. Bogišić V.-Jireček K., *Liber statutorum civitatis Ragusij*, str. 112, Zagreb 1904. Ali u dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća *solarij* znači i drveni kat: ... *de solariis sive palmentis* (*Diversa cancellariae sv. XXIV*, str. 9, 11. II. 1375. Državni arhiv u Dubrovniku). Jireček također navodi, da se u Dubrovniku podovi zovu *palmenta* i *solaria* (o. c., str. 276). Vidi bilješku 80. U Trogiru kamene menzole i ploče za cvijeće uz prozore zovu *lantana*, što dolazi od talijanskog *l'altana*.

³⁴ Ali na Mljetu upotrebljavaju tu riječ za kameno vanjsko stubište s terasom pred kućom. (Gušić B., *Otok Mljet*, Narodna Starina knj. X, str. 210, Zagreb 1931.)

U Trogiru u toku druge polovice 13. stoljeća pismeni dokumenti spominju zidni ormar, i to na sličnom mjestu, gdje se nalazi i u Splitu, naime između dvije kuće.³⁵ Tu su na jednoj romaničkoj kući (br. 33) i sačuvana dva plitka zidna ormara, koji se po profilu njihovih konzola i građi mogu pripisati 13. stoljeću. Unutra su im žljebovi za police, koje bijahu drvene, te se vidi, da su služili za ormare.

Ali su neke od tako izbočenih niša služile u toku 13. i kasnijih stoljeća za umivaonike. To se daje zaključiti iz optužbe Jurja Cege 1272. godine. On je tužio svog susjeda, da je u tom ormaru probio rupu i kroz nju proliva vodu, koja oštećuje Ceginu kuću.³⁶ Dubrovački dokumenti također spominju kajfum u toku prve polovice 14. stoljeća. Tamo je također stršio na gornjim katovima,³⁷ a služio je za kuhinju. Lijepi primjerak gajfuma kao kuhinje iz 17. stoljeća vidi se na južnoj strani Đurđevićeve palače na Gundulićevu trgu u Dubrovniku. Poznat je i onaj na renesansnoj Španičevoj palači u Korčuli pretvoren u kućnu kapelicu,³⁸ a ima ih još mnogo u primorskim gradovima.³⁹

Prošupljene konzole ili kameni prsteni za rastiranje platna⁴⁰ uz prozore, koje u starim dubrovačkim dokumentima nazivlju »auriculi« i zupci »dentes«, ne sretaju se često na romaničkim kućama, a i kad se nađu, ne može se steći potpuno uvjerenje, da pripadaju izvorno romaničkom prozoru, jer nemaju izrazitih stilskih oznaka.

Neke ćemo ipak spomenuti. Uz ostatak prozora srpasta luka na kući (br. 3) Poljane Braće Vranjanina u zidu su glomazni poluobli prsteni bez ukrasa (sl. 58), poput onog na t. zv. kući svetaca u Poreču ili na kaštelu Tordimonte u Orvietu.⁴¹ Prsten kraj romaničkog prozora na kući uz Vestibul (br. 41) ima profil s visećom voluticom, a uz dvojni prozor dobro sačuvane trogirске romaničke kuće još je prsten ukošenih bridova (br. 3). Sličan joj je onaj na srednjem, dvorišnom renesansnom krilu velike Papalićeve palače, gdje su još i dva jednostavna prošupljena prstena, kojima profil sjeća na romanički stil. Teško je utvrditi, da li su to ostaci stare romaničke kuće umetnuti kasnije uz renesansni prozor.⁴²

Na nekim kućama nađe se konzola sa žlijebom na gornjoj strani. Te su možda nosile strehu ili grede drvenih balkona, kojima inače nema traga, a vjerojatno postojahu, jer ih poznavahu romaničke kuće osobito u sjevernoj Evropi i u Istri,^{42a} a zabranjuje ih u 14. stoljeću i splitski gradski zakonik.⁴³

³⁵ Barada, o. c. I, sv. I, str. 28.

³⁶ Ibid., str. 436.

³⁷ Tadić-Jeremić, o. c., str. 13.

³⁸ Gušić B., o. c., str. 201, 202.

³⁹ Jireček, o. c., str. 277.

⁴⁰ Fisković C., o. c., (20) str. 66. Podatak iz Diversa Cancellarie sv. 23, str. 105, 17. svibnja 1372. Državni arhiv u Dubrovniku.

⁴¹ Caprin G., o. c., sl. na str. 85 i Il museo lapidario Parentino, sl. I. Tarchi u o. c. t. CXLV.

⁴² Fisković C., Umjetnički obrt u 15. i 16. stoljeću u Splitu, Zbornik Marka Marulića, t. 8, Zagreb 1950.

^{42a} Forlati F., Restauri a vecchie case di Parenzo, fig. 1. Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria, vol. 43, fasc. 1-2, Pula 1931.

⁴³ Hanel, o. c., str. 195.

Na kućama u Pretorijanskoj i u Dukljanskoj ulici (br. 8, 22) u Splitu, vide se još konzole, koje su možda tome služile, ali su mogle podržavati drvene naprave i sandučice za cvijeće i povrće. U splitskom zakoniku spominju se naime »viridarium« i »protensum«,⁴⁴ a i Jireček piše,⁴⁵ da se u Kotoru na kućama gojilo cvijeće u »altanama« i u »vadrilima«. Dva mala već spomenuta balkona u Trogiru možda su zapravo samo »viridarii« (sl. 34).

Na poluobljim konzolama palače u Marulićevoj ulici u Splitu i velike Cipikove palače u Trogiru bila je vjerojatno naslonjena greda drvene strehe nad prizemnim dućanima, možda onako, kako su to imale kuće u italjskim gradovima u toku prve polovice 14. stoljeća.⁴⁶ Nažalost takve konzole su mijenjane i skidane bez ikakve obzira. Ta što je ranije značilo baciti neki istureni kamen iz zida, kad su se rušile i čitave kuće različitih stilova! Nitko od tih vlasnika nije ni pomišljao, koliko bi nauči bili dragocjeni tako sitni podaci, da se može rekonstruirati jedan od važnih dijelova sredovječnog kućnog života, drveni balkon, koji je zastalno postojao u našoj nekoć šumovitoj pokrajini.

Budući da u ovo doba postoje lisnate konzole na izrazitim romaničkim crkvama, to je prirodno, da poneke konzole svinuta debela lista na donjoj strani, uzidane u romaničke kuće, pripadaju izvorno njima. U Splitu ih ima kuća na jugoistoku Željeznih vrata (br. 24), a jedna se vidi i na kući-kuli uz pročelje tih vrata (br. 55).

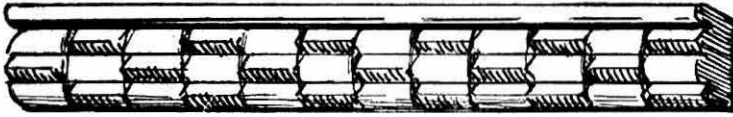
Treba spomenuti smještaj i položaj romaničkih kuća u gradu.

Nije nam poznat razvoj Splita i Trogira od seobe naroda pa do 13. stoljeća, stoga je teško utvrditi njihov urbanistički razvitak, ali romaničke kuće su iskoristile u Splitu temelje unutrašnjih zgrada Dioklecijanove palače, pa se tim bar djelomično zadržao stari raspored te veličanstvene zgrade, koja je pretvorena u grad. Premda su u njima uzidani poneki kameni blokovi iz palače, ipak nas iznenađuje da nema više ulomaka, osobito ukrasnih, tog velikog i kićenog spomenika, kojemu su i unutrašnji dijelovi bili raskošni. Sudeći po tome, reklo bi se dakle, da su unutrašnje zgrade i odaje careva dvora stradale već prije 13. stoljeća, i da njih nije uništila splitska općina. Jer da su još postojale antičke zgrade palače, koje arheolozi pretpostavljaju unutar njenih zidova, ipak bi se ulomci njihovih ukrasa, profiliranih i ostalih dijelova nalazili tu u većem broju. Sve nas to jače uvjerava, da je palača odmah nakon rušenja stare Salone postala grad, koji su uskoro napučile solinske izbjeglice i počele da je preinačuju za svoje stanove i starokršćanske bogomolje. A u dugom vremenskom razmaku od šest stoljeća, od 7. do 13. naime, srušilo se zastalno unutar palače mnogo, te stoga na romaničkim kućama sazidanim u 13. stoljeću i ne nalazimo mnogo njene građe. Upotrebiše je prije romaničkog vremena, tako da su već u doba izgradnje zvonika morali dovlučiti kamen iz solinskih ruševina. Doista bi se prema tome moglo i pretpostaviti, da je veliki dio pojedinih zgrada u palači bio izgrađen od sitnog kamena pomiješanog sa ciglom, kao što se to vidi na ogradnom zidu

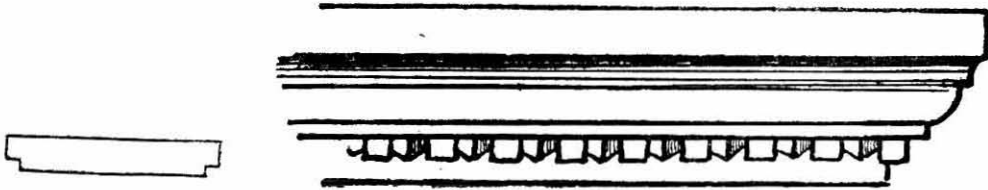
⁴⁴ Ibid., str. 176.

⁴⁵ Jireček, o. c., str. 276.

⁴⁶ Poput kuća u Sieni, koje je prikazao na svojoj fresci Lorenzetti u 14. stoljeću; v. sl. Salvatorelli L., *L' Italia comunale*, str. 773, sl. 394.

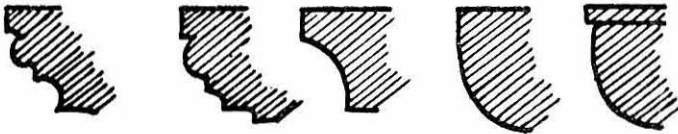
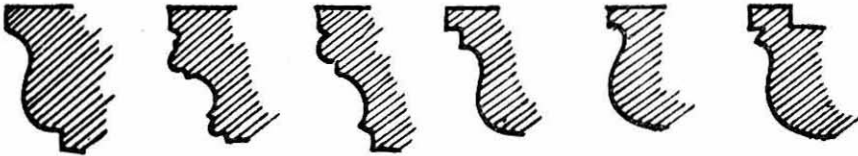


Sl. 8.

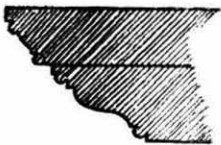


Sl. 9.

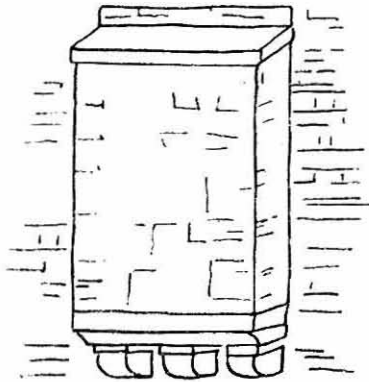
Sl. 10.



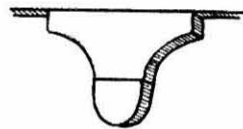
Sl. 11.



Sl. 12.



Sl. 13.



Sl. 14.

temenosa uz mauzolej ili na ostacima unutrašnjih zgrada palače,⁴⁷ ali danas u romaničkim kućama nema mnogo ni te cigle, iako je ona bila podesna za izravnavanje sitne i nepravilno klesane kamene građe njihovih zidova.

Nestanak dakle unutrašnjih zgrada palače još prije 13. stoljeća dopustio je, da romanički Split slobodnije oblikuje svoj plan unutar njenih zidova. Zadržavanje starog carda i decumanusa, poprečne i uzdušne ulice antičke palače, uvjetovala su više četvora vanjska vrata, a unutar pojedinih četvrti odijeljenih tim ulicama grad se razvijao prilično slobodno, unoseći vijugavost i gipkost uskih ulica i prolaza u nekadašnji strogi rimski raspored. Stražnji, sjeverni dio unutar palače dobio je pravilniji oblik, jer su i rimske zgrade tu bile pravilnije postavljene od onih u prednjem, južnom dijelu.

Sudeći po dvjema romaničkim lukovima svodova i prolaza (sl. 27) na uglu Pretorijanske i Žarkove, Papalićeve i Dioklecijanove ulice (br. 9, 13) već je u 13. stoljeću postojala pobočna uzdužna ulica, koja je išla uporedo sa nekadašnjom glavnom uzdužnom ulicom od istoka zapadu. Weilbach je stoga i pretpostavljao, da je u Dioklecijanovoj palači postojala t. zv. via quintana. Bulić i Karaman bijahu prihvatili tu pretpostavku, kojoj se protivio Ejnar Dygge. Nedavno sam dokazao arheološkim iskapanjem,⁴⁸ da ta ulica, koja bi izmijenila osnovni raspored Dioklecijanove palače, uopće nije u antičko doba postojala. Može se dakle smatrati, da je to urbanistička tvorevina sredovječnog Splita, a spomenuti romanički svodovi jamče, da je postojala već u 13. stoljeću. Može se također tvrditi, da je u 13. stoljeću već bio nestao tablinum, jer je tu podignuta romanička kuća (br. 42), i da je probijen prolaz zvan Grote na obalu kroz središnju dvoranu Dioklecijanova podruma. Da li su romaničke kuće imale izgled na obalu, nije utvrđeno, jer nema tragova prozora u zazidanom kriptoportiku. Postoje doduše dva kasnije zazidana prozora s lukom iznad kriptoportika u zapadnom dijelu pročelja, ali oni nisu izrazito romanički.⁴⁹ Ni na sjevernom zidu palače nema tragova romaničkih prozora. Gradski zakonik je to zabranjivao, pa čak ni kurija ni knez nisu nikome smjeli dopustiti otvaranje.⁵⁰

Pored starog dijela grada, koji se bio razvio u samoj palači, Split se bio raširio i izvan Dioklecijanovih zidina prema zapadu, gdje se već oko sredine 13. stoljeća bio oblikovao trg sv. Lovre,⁵¹ okružen mnogim kućama te četvrti, koja je u tom stoljeću bila opasana suhozidom, što dopiralo do podnožja Marjana.⁵² Prema vijesti kroničara arcidakona Tome i tu je tada pored drvenih bilo i kamenih kuća, od kojih se rijetki ostaci i danas vide otprilike

⁴⁷ Fisković C., Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu. Rad Jugoslavenske akademije 279, sl. 85, 95, 127, 128, 122, Zagreb 1950.

⁴⁸ Ibidem, str. 19.

⁴⁹ Postoji u Splitu nekoliko prozora sa lukom, ali ako taj nije srpast, teško je utvrditi, da je romanički iz 13. stoljeća, jer je u doba renesanse u toku 16. stoljeća bio također običaj zidati jednostavne prozore s lukom. Tih ima na pr. i u Omišu (kuća sučelice župnoj crkvi), gdje nema romanike, i u Splitu u Kružičevoj i u Arbanaškoj ulici.

⁵⁰ Hanel, o. c., str. 172.

⁵¹ Smičklas T., o. c., sv. V, str. 588, Zagreb 1907.

⁵² Novak G., Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u sredovjekovnom Splitu, Starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. I, str. 104, Zagreb 1949.

do Obrova, unutar novijeg dijela grada. Iz njegova se pisanja vidi, da je tu za vrijeme napadaja Trogirana na Split 1243. godine izgorjelo oko dvadeset kamenih kuća (o. c. str. 198).

Romaničke kuće su ispunile sve slobodne prostore, ugnijezdile su se uz Vestibul i uz propugnakule Zlatnih⁵³ i Željeznih vrata, propele se u visinu, presvodile prolaze i zašle čak i u podrum palače. Iako je to značilo poremećaj širokog i pravilnog rimskog plana, ipak su se njihovi graditelji u

⁵³ Može se pretpostaviti, da je i starohrvatska crkva sv. Martina iznad Porta Aurea imala na svom prednjem dijelu zvonik možda sličan zvoniku Gospe od Zvonika, jer se tu vidi podanak, koji bi mogao biti njegov ostatak. To bi bio treći nama poznati preromanički zvonik u Splitu. Povodom sumnje, da je na hramu Dioklecijanove palače, pretvorenom u toku srednjega vijeka u splitsku crkvu, upozorio sam već na neke dokaze, da je taj zvonik ipak postojao (Istraživanja u srednjovjekovnoj crkvi sv. Nikole u Splitu, Historijski zbornik II, str. 217, bilješka), a ovdje objelodanjujem dopis upravnika splitskog muzeja splitskom okružnom poglavaru 28. lipnja 1838., iz kojeg se vidi, da je tek austrijska vlast u početku 19. stoljeća porušila taj spomenik:

Inclito imperiale regio signor consigliere e capitano circolare.

Il tempietto de Esculapio ora battisterio della cattedrale va sommamente deteriorando nel tetto. Allorché dopo replicate rimostranze dietro ordine dell' eccellentissimo imperiale regio governo venne alterato il campanile ossia la goffa toretta che dalla barbarie de tempi vi fu costrutta, soffrirono talmente le belle pietre quadrate che formano il tetto che furono apperte le giunture ch' eran di piombo. Pare che cio sia derivato da quelle persone che sopra il medesimo tetto si portavano ad oggetto di asciugare biancheria o per altro motivo. Il piombo fu derubato, furono disciolte le giunture di cemento antico. Per tal motivo la pioggia che vi si insinua non solo contamina il pavimento del tempietto per modo da renderlo nell' inverno impraticabile, ma cagiona tale umidità alle pietre stesse, che come si puo osservare divennero nereggianti e vanno sfaciandosi. Al toglier il danno ulteriore si parlò col reverendo rettore del seminario. Egli volenteroso si offre a qualunque spesa necessaria a riempir con mastice e calce le giunture, quallora si obblighi il proprietario della casa che sopra vi dimora a porre delle ferrate sulla finestra della quale la servitù possa sul tetto del tempio. Si parlò col signor Giuseppe Miaglievich che n' è il proprietario. Egli assente tanto più spontaneo in quanto che conosce quella finestra ne tempi andati senza alcun diritto venne formata. Ma quando andò per verificare il lavoro trovò ogni opposizione per parte del signor comandante del bataglione degl'invalidi il quale abita la casa suaccennata. A toglierlo da questa idea non giovarono ne preghiere ne le più cortese maniere. Per tal motivo non si possono fare le necessarie riparazioni in questa che e la meglio oportuna stagione.

E per ciò che per non vedere perire questo bellissimo monumento sia ricorso alla sapienza di lei signor consigliere.

Se convenira sarebbe buona cosa invocare l' autorità di sua eccellenza il nostro ottimo e benemerito signor governatore. Egli col suo valido patrocinio sapra garantire il diritto dei proprietari e l' onore della chiesa. È contrario a tutte le leggi ecclesiastiche il servirsene del tetto d' una chiesa quasi d' un terazzo per uso di famiglia. Sino dallo scorso inverno in qualità di parroco della città a nome anche dei due parrochi dei borghi il sottoscritto a prestato le sue lagnanze al reverendo ordinato. Basta interrogar le persone che in quella stagione accedono al battisterio per conoscere l' indecenza prodotta dalle continue gocce che cadono in tempo di pioggia e anco molte ore dopo. Non vi è luogo di porre il piede sul pavimento, e poi l' umidità che s' insinua produce un aria incidiabile alle persone che lo frequentano e specialmente ai teneri bambini.

Voglia la bontà d' esso imperiale regio signor consiglier prendere interesse nella cosa e prestarsi alla conservazione di questo tempietto la di cui bellezza principalmente consiste nel grandiosità e nel ornato del soffitto.

Dalla Direzione del Museo
Spalato li 28 giugno 1838
G(iuseppe) C(iobarnich)

suradnji sa vlasnicima a dozvolom i po propisima sredovječne općine vrlo vješto snalazili u tom traženju svijetla i prostora. Stvoreno je tako novo urbanističko stanje s bezbroj pojedinačnih i različitih zahvata i rješenja, koji u mnogočemu otkrivaju ondašnje životne prilike, vještinu i sposobnost snalaženja graditelja tog malog graditeljstva punog životnih pitanja povezanih uz zdravlje, promet, sigurnost, udobnost i obranu privatne svojine pojedinaca, ali i diktirano usklađivanjem zajedničkog života, nad kojim je bdjela sredovječna općina.

Slično je bilo i u Trogiru. Ne zna se doduše još ništa o planu i o izgledu starog naselja Traguriona, utemeljenog od dorskih Grka u 3. stoljeću prije naše ere, koji Strabon i Ptolomej označuju kao otok,⁵⁴ a rimski pisci zovu oppidum. Najstarije mu je središte vjerojatno bilo, gdje se i danas prostire glavni trg sa javnim zgradama, dok se zapadni dio širio na zemljištu, koje se taložilo i raslo u zaklonu od juga i bure. Tu se uz današnji glavni trg dizala stara stolna crkva, koju spominje u 10. stoljeću Konstantin Porfirogenet, a sučelice njoj crkva sv. Marije, koja je imala slikovitu šestolistu osnovu sa kubetom,⁵⁵ te je potjecala valjda iz 11.-12. stoljeća, i trobrodna crkvice sv. Martina iz 9. stoljeća, koja se još tu nalazi.

Na mjestu današnje vijećnice, a prema porušenom benediktinskom samostanu, dizala se crkva sv. Stjepana, koju oko 1270. godine porušiše, da tu sagrađe općinsku palaču, dovršenu 1272. godine,⁵⁶ otprilike u isto vrijeme, kad su se slične palače zidale u ostalim sredovječnim općinama na pr. u Poreču, Piranu, Puli, Koprnu, te u nekim talijanskim gradovima. Uz trg okružen tim zgradama širio se prema zapadu grad. U drugoj polovici 13. stoljeća već je bio uređen i opasan zidinama,⁵⁷ od kojih se sačuvala one na južnoj obali s pokrivenim stražarskim hodnikom zupčastog završetka i kulom romaničkih prozora. Imao je gradska vrata,⁵⁸ trgove: »platea plancati«, koji bijaše popločen,⁵⁹ »platea piscarie«⁶⁰ i »platea communis«, koji je vjerojatno istovetan sa trgov sv. Lovre,⁶¹ zatim uređenu obalu i luku, »riva maris ante civitatem« ili »riva portus«.⁶² U gradu se tada isticala kneževa palača, koja je 1272. imala stubište,⁶³ biskupska palača sa dvorištem,⁶⁴ stolna crkva sv. Lovrinca sa zvonikom, koji se spominje 1264. godine,⁶⁵ a pored njih samostani sv. Petra, sv. Ivana i sv. Nikole sa svojim dvorištima⁶⁶ te ostale crkve,

⁵⁴ Novak G., Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije, Nastavni vjesnik, XXVII, Zagreb 1918.

⁵⁵ Njena osnova se vidi u starom planu grada Trogira iz 1826. godine (Iveković o. c., tekst, str. 13). Jedan slični plan čuva se među nacrtima i u Konzervatorskom zavodu u Splitu. Tu bi dakle trebalo iskopati zemljište i pronaći joj temelje.

⁵⁶ Barada, o. c. I, sv. I, str. 438, 439.

⁵⁷ Ibid., str. 81.

⁵⁸ Ibid., str. 191.

⁵⁹ Ibid., str. 114, 116, 117.

⁶⁰ Ibid., str. 451, 472.

⁶¹ Ibid., str. 17, sv. II, str. 317.

⁶² Ibid., sv. I, str. 413, 415, 89, 192.

⁶³ Ibid., str. 403.

⁶⁴ Ibid., sv. II, str. 20, 72, 249.

⁶⁵ Ibid., sv. I, str. 48.

⁶⁶ Ibid., sv. I, str. 50, 264, 380, sv. II, str. 10, 11.

do kojih se prostirahu groblja.⁶⁷ U toku 14. stoljeća spominju se popločane ulice⁶⁸ i most za Čiovo,⁶⁹ a čini se, da je i glavni trg već bio zatvoren prolazom s juga, jer se spominje trijem crkve sv. Martina 1278. godine.⁷⁰ Na njemu je natpis: † AN(NO) (MILLENO) BIS CENTUM BISQ.

Grad se dijelio na stari, uglavnom plemićki dio, zvan civitas i pučki, zapadni i novi dio, zvan burgus, koji još u 14. stoljeću nije bio sasvim opasan gradskim zidinama, jer je knez morao još tada, svake godine, da ga zida općinskim troškom.⁷¹

U burgusu su u drugoj polovici 13. stoljeća postojale kuće,⁷² ali tu bijaše najviše ograđenih prostora i potleušica, kojih je inače bilo, ali rjeđe i u gradu.⁷³ Premda nije označeno, da li su kamene ili drvene, u Trogiru se u toku 13. stoljeća spominje mnogo kuća. Često se spominju »cum muris et hedificiis«,⁷⁴ po čemu se, jednako kao i po mnogim njihovim ostacima, može zaključiti, da bijahu ponajviše kamene.

Po romaničkim kućama može se uglavnom doznati i za plan obaju gradova, Splita i Trogira, već u 13. stoljeću. Budući da su se sačuvale na ranijim mjestima, može se utvrditi, da oba grada nisu, uglavnom u svojim najstarijim dijelovima, mijenjali svoj raspored. Tek su se neki trgovi raširili, a neke ulice suzile, a i zatvorile, ali raspored je uglavnom ostao isti.

Pored toga može se po romaničkim kućama vidjeti uglavnom i opseg obaju gradova u to vrijeme. Romaničke kuće dopiru u Trogiru do ulice, koja poprečno dijeli grad u dva dijela, počevši uz današnju neogotičku školsku zgradu, a svršavajući uz trag gradskih bedema na sjeveru.⁷⁵ Tu zapravo počinju Pasike. Stari dio grada pokazuje do te crte okrugli, tipično sredovječni plan naselja, a burgus Pasike je pravilnije uređen, kao da je građen po planu, nalik četvorini. Zanimljivo je, da se predio, koji dijeli noviji od starijeg dijela grada, zove, kao i u Splitu, Obrov.

Romaničke kuće u Splitu prostiru se u svim dijelovima palače i u novijem dijelu grada (terra nuova) sve do ulice Obrov otprilike, gdje se pretpostavlja da je dopirao stari gradski zid građen potkraj 13. i na početku 14. stoljeća.⁷⁶

Po tome se dakle također vidi, da su u predgrađu izvan gradskih najstarijih zidina obaju gradova bile rijetke romaničke kuće, pa se stoga i nisu očuvali njihovi tragovi.

⁶⁷ Ibid., sv. I, str. 37.

⁶⁸ Strohal I., Statut i reformacije grada Trogira, str. 75, Zagreb 1915. O tome i Ivan Lucić, *Historia di Dalmatia et in particolare delle città di Trau, Spalato e Sebenico*, str. 475, Venezia 1674.

⁶⁹ Ibid., str. 71.

⁷⁰ Barada, o. c., sv. II, str. 174.

⁷¹ Strohal, o. c. (68), str. 13. Pasike su se počele okruživati zidovima u drugoj polovici 13. st. I. Lucić, o. c., str. 467.

⁷² Barada, o. c., sv. I, str. 320, 324, 332.

⁷³ Ibid., str. 174, 210, 328, 473.

⁷⁴ Ibid., str. 215, 217, 288, 302, 324, 400, 401, 403.

⁷⁵ Vidi plan grada, gdje je škola označena brojem 10, a taj ostatak zidina brojem 23. Dellale I., *Trogir, vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*. Split 1936.

⁷⁶ Novak G., o. c. (52), str. 107.

Romaničke kuće su zidane nepravilno. Ravna crta ulice nije se uvijek strogo uzimala u obzir, i one ponešto strše ili se povlače prema zahvatu zemljišta njihova vlasnika, ali ipak poštuju širinu ulice, pravo kretanja i prolaza, nad kojim je bdjela gradska uprava i prije stvaranja zakonika. Stoga su uglovi pojedinih kuća i prolaza, a osobito oni presvođeni, zaobljeni, da se olakša promet, a tim ujedno poštedi zid od eventualnih udaraca. Lijepi primjeri toga vide se u prolazu pod palačom na uglu Dioklecijanove i Bogumilske ulice kraj Zlatnih vrata (sl. 44) i na uglu kuće na širini Filipa Grabovca (br. 25) u Splitu, gdje otkinuti ugao završava u obliku lista (sl. 19). Kasnije se u toku 15. stoljeća običavalo osobito u Šibeniku ublažiti oštri brid kuće polustupom, koji se javlja u Trogiru već u toku 14. stoljeća na romaničko-gotičkoj kući iza nekadašnje crkve sv. Duha (br. 51), (sl. 42).

Mnoge su kuće, da iskoriste zračni prostor, presvodile dio ulice i sazidale nad njom svoje katove, ostavljajući pod svodom slobodan prolaz. Svodovi preko ulica su niski, zidani su sitnim pločastim kamenjem, a obrubljeni na oba kraja lukovima srpasta oblika. Upiru se o menzole i vijence. O nekima vise željezni lanci, vjerojatno za svjetiljku javne noćne rasvjete na pr. na luku svoda u Alešijevoj ulici (br. 33) i u dvorištu romaničko-gotičke kuće uz Vestibul (br. 40).

U prizemlju je obično bilo skladište, konoba (canava) ili dućan, koji se u latinskim dokumentima naziva »statio«. Odatle u dalmatinskom narječju riječ stacijun. Na Marulićevoj Juditi je označeno, da se može kupiti »u Bnech u marcarii u stacun chi darsi libar sa signao«, a Trogirani i danas nazivlju dućane »stacjun«. Njihov broj, oko tridesetak,⁷⁷ u malom opsegu grada u toku druge polovice 13. stoljeća pokazuje živu trgovinu Trogirana u to doba. Da bi se dakle iskoristila prizemlja kuća za dućan, skladište ili konobu, stan prvog kata je bio odijeljen od prizemlja i imao na mnogim kućama posebno vanjsko stubište. To stubište bijaše kameno, završavalo je kamenim podićem, pločom, koja je bila podignuta na svodu, jednako onako, kako ga i danas sretamo u primorskim kućama.⁷⁸ U Trogiru se kraj stolne crkve 1269. godine spominju takve stepenice nad svodom: »scalas et placam de novo seu novas totaliter facere voltatas ... et post quam factae fuerunt, tam ipse scale quamque eciam volta que sub eis fuerint ...«. ⁷⁹ Godine 1270. spominju se: »ante portam sue domus scalas amplas in pede cutum unum minus unum digitum pollicem ... et quod licitum esset ... super ipsas scalas habere solarium seu pamentum longum et latum sicut ipse scale«, ⁸⁰ a 1273. godine »... scalas lapideas et placcam in capite scalarum juxta murum ... de foris tantum amplas quantum sunt alie scale lapidee dicte domus et ponere pedem ipsarum scalarum usque ad ostium canave dicte domus ...«. Vidi se, da je podić tog stepeništa bio podignut nad svod: »... voltam que stat sub placcam scalarum«, te da je tu bilo uzidano i kameno sjedalo »... unum sedium in capite placee scalarum«. ⁸¹ Uzdizanje te terase nad svod

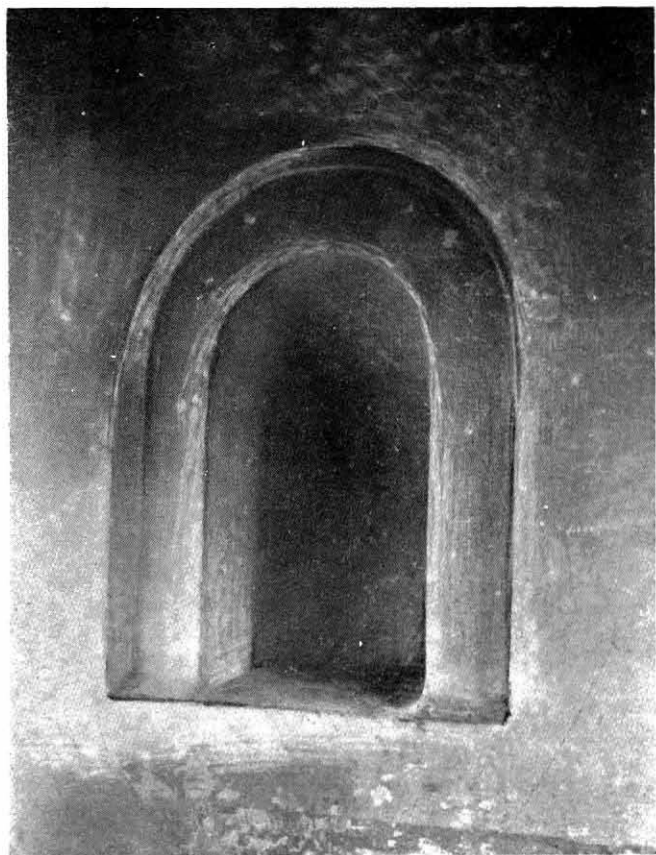
⁷⁷ Barada, o. c., passim, sub voce statio.

⁷⁸ Gušić B., o. c., sl. 13.

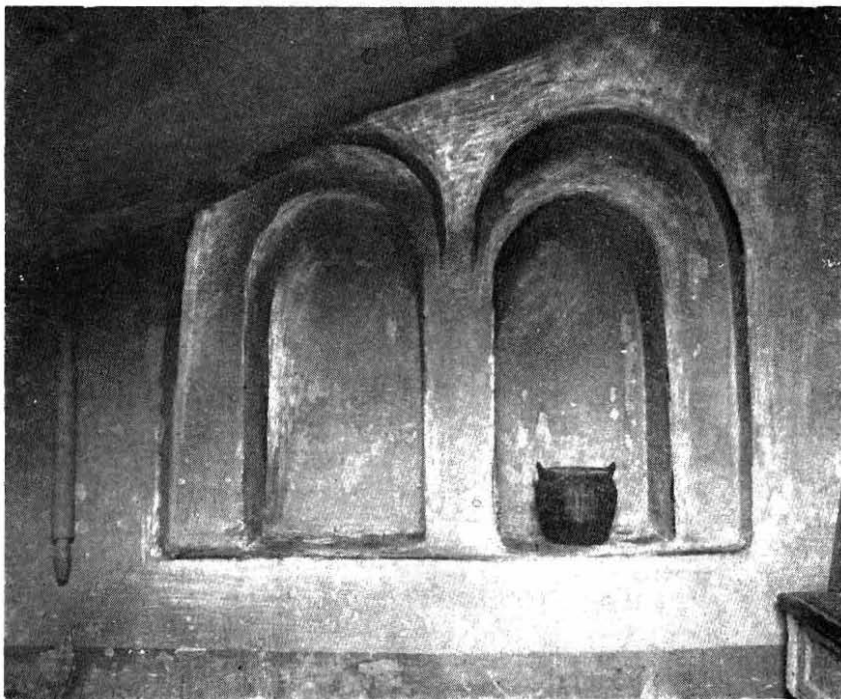
⁷⁹ Smičiklas T., o. c., sv. V, str. 500.

⁸⁰ Barada, o. c., sv. I, str. 96.

⁸¹ Ibid., str. 481.



Sl 16. Udubina romaničke kuće u splitskom Getu



Sl. 17. Dvojna udubina u romaničkoj kući sred Geta u Splitu

poznato je već u rimskom antiknom graditeljstvu, odakle ga valjda i preuzeše sjevernoevropske i mediteranske zemlje, osobito Italija, u toku srednjeg vijeka.⁸² U nekim mjestima je zadržalo staro ime solar,⁸³ koje se spominje i u navedenoj ispravi iz 1270. godine, ali koje može da znači i balkon, kao što je ranije spomenuto.

Pismeni dokumenti dakle jasno svjedoče o postojanju vanjskih kućnih stubišta. U Trogiru im se vide tragovi sa završnim vratima na zapadnom zidu kuće vrh poprečne ulice (br. 3). Srušeno je valjda u doba gotičkog stila, da ustupi mjesto širokim dućanskim vratima na koljeno i na njihovu mjestu je zid sada zazidan. Iako u većem dijelu izmijenjeno, ipak se sačuvalo u kući iza Štafilićeve palače (br. 29) i na onoj, koja ima kićenu biforu (br. 43). Tu je pod novijom pločom pače ostatak starog svoda uzidan u kuću. Uz to stubište su dvije niše t. zv. ponare poput malih otvorenih zidnih ormarića. Niša pri dnu stubišta je vjerojatno izvorna, ima dva viseća luka poput bifore i osmerostrani stupić, a sliči onoj nad Vekeneginim grobom u Zadru, koja uostalom svjedoči, da su ovakove niše postojale. Druga niša četvornog oblika sa stupićem gotičke glavice čini se da je kasnije sastavljena od komada obrubljenih gotičkim »štapom«. U Splitu se sačuvalo jedno vanjsko stubište, iako izmijenjeno, na romaničkoj kući u Medulićevoj ulici (br. 37) sa kamenim prstenima za drvenu ogradu. Vrata vrh stepeništa svjedoče, da je i ranije tu bilo.

U sredovječnim primorskim gradovima postojala je od davnine zabrana naslanjanja na tuđi zid kuće ili dvorišta. Godine 1271., dakle prije konačnog uređivanja zakonika, trogirski gradski suci su stoga i presudili takav spor i zakonski spriječili, da se tužena stranka nasloni svojim na tuđi zid, te odredili, kuda da protječe kišnica.⁸⁴ U splitskom gradskom zakoniku postoji propis, kako treba da se zida kuća uz kuću.⁸⁵

Radi te zabrane naslanjanja na tuđe zidove⁸⁶ nastali su između kuća uski razmaci, široki otprilike pola metra, tako da se strehe ne dodiruju, već da kišnica slobodno pada s obaju krovova na zemlju. U Splitu se vide uz romaničke kuće na poljani Vranjaninâ i u Dioklecijanovoj ulici (br. 3, 5), a ima ih i u Trogiru (br. 24). Taj mračni, uvijek zasjenjeni prostor je nezdrav i pretvara se u smetište. Zbog toga, a i radi međusobne sigurnosti, u njemu nema prozora. Splićani ga zovu kolovaja. Međutim, ako je širi, može se iskoristiti. Lijepo korištenje takvim prostorom za zajedničko stepenište vidi se između dvije romaničke kuće u splitskoj Pretorijanskoj ulici (br. 11, 12), a i u Trogiru (br. 33).

Razmaci između pojedinih kuća su se uvažavali. Pri kupoprodajama kuća u Trogiru u toku 13. stoljeća često se spominje »terra que remanet pro lumine fenestrarum domus«.⁸⁷ Eventualne sporove o pravu ulaza i kretanja

⁸² Za antiku vidi Ferrari, o. c., sl. 23 i str. 69. Za rani srednji vijek uporedi vanjsko stubište na svodu u palači u Wattburgu iz 12. ili 13. stoljeća. Benoit Fr., *L'architecture. L'occident médiévale du romain au roman*, sl. 151, Pariz 1933.

⁸³ Gušić, o. c., str. 210.

⁸⁴ Barada, o. c., sv. I, str. 278, 389.

⁸⁵ Hanel, o. c., str. 217.

⁸⁶ Barada, o. c., sv. II, str. 78.

⁸⁷ Barada, o. c., sv. I, str. 153, 154, 155, 215, 127.

nastale među susjedima rješavali su u Trogiru gradski suci,⁸⁸ a pojedinac je imao ta svoja prava utvrđena čak i pismeno.⁸⁹ Kuće i potleušice prodavahu se i kupovahu sa pravom pristupa. Vrata se probijahu na zidu u suglasju sa susjedima,⁹⁰ a bilo je zabranjeno oštećivanje susjeda odvodom kišnice ili vode.⁹¹

Sve je to djelovalo na urbanistički položaj neke kuće, pa prema tome donekle i na raspored ulice i četvrti.

Pored glavnih ulica nastali su i manji prolazi između kuća, t. zv. androne.⁹²

Nema tragova romaničkim reprezentativnim dvorištima s trijemovima i stupovima poput onih uz gotičke palače 15. i 16. stoljeća, ali je bilo prostora uz kuću, koji je služio kao dvorište. Sredovječne kuće nisu imale antikni peristylum ni atrium kao rimske. Njihovi se prozori rastvorile na ulicu, i one su izgubile prisni domaći i obiteljski ugođaj rimskih kuća, ali zadržale ipak tu i tamo malo dvorište.

U Trogiru se ta privatna dvorišta u toku 13. stoljeća spominju riječju »cortis« »curtile«,⁹³ a jednom i »curia«.⁹⁴ Oko kuća postoje i ogradni zidovi »murus circuitus« i ograđeni prostori zvani »paratinee« ili »paratigne«,⁹⁵ u kojima su često kućerci i potleušice »camarde«.⁹⁶ U to doba paratinee se spominju i u Splitu.⁹⁷ Splitski zakonik spominje prolaze »anditum« i dvorišta »curtis«.⁹⁸ U Trogiru se sačuvalo dvorište prelaznog romaničko-gotičkog stila.

Tek se u Splitu uz romaničku kuću u Severovoj ulici sačuvalo prostrano dvorište ograđeno zidom, koji završava kruništem sa zupcima gibelinskog tipa. Taj zid je branio kuću vjerojatno s mora, jer se nalazila blizu pročelja i nadvisivala kriptoportik Dioklecijanove palače. Kasnije je to krunište zazidano, ali mu se zupci još vide s unutrašnje strane (sl. 56). Vjerojatno je zazidano u 14. stoljeću, jer su vrata istočnog krila kuće u dvorištu već gotička.⁹⁹

Utvrđenih dvorišta i privatnih kuća sa kulom također je bilo, kao i u ostalim mediteranskim, osobito italjskim gradovima, gdje su već u 11. stoljeću česte kule unutar gradskih zidina, koje su dizale moćne i plemićke obitelji. To se doznaje i iz dvadeset i sedme odredbe splitskog gradskog zakonika.¹⁰⁰ U Splitu se spominju »turris« Ivana Doblata 1272. godine,¹⁰¹ u

⁸⁸ Ibid., str. 100.

⁸⁹ Ibid., str. 436.

⁹⁰ Ibid., str. 21.

⁹¹ Ibid., str. 490, sv. II, str. 17.

⁹² Ibid., sv. II, str. 57; »androna... inter domum et... paratineam...«

⁹³ Ibid., str. 12, 176, 207.

⁹⁴ Ibid., sv. I, str. 436.

⁹⁵ Još i danas se u susjednom Segetu prostor ograđen zidom zove paratinja.

⁹⁶ Barada, o. c., sv. I, II, passim.

⁹⁷ Ibid., sv. I, str. 100.

⁹⁸ Hanel, o. c., str. 198.

⁹⁹ Kruništa gibelinskog tipa rijetka su u Dalmaciji. Ranije sam upozorio na zazidano slično krunište u Korčuli. Fisković, o. c. (47), str. 115, bilješka 4. Fisković C., Najstariji kameni grbovi grada Splita, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva NS XVII, Zagreb 1936. Tu su publicirani splitski grbovi iz 14. stoljeća, na kojima se također vide kule s gibelinskim kruništem.

¹⁰⁰ Hanel, o. c., str. 147.

¹⁰¹ Barada, o. c. I, str. 343.

14. stoljeću kula Petra Petrake,¹⁰² a na početku 15. stoljeća kula knezova Nelipića i kula Janka Leonova.¹⁰³ Uz Željezna vrata Dioklecijanove palače sačuvala se jedina romanička kuća-kula u Splitu. Četvornog je oblika i zidana je lijepim četvornim kamenom. Opasana je lisnatim vijencem, kojemu je motiv preuzet iz obližnje osmerostrane kule Dioklecijanove palače, i nizom zubi zupčanika, a s južne strane joj je lijepa bifora, kojoj nedostaje stupić, a ima šesterolatični cvijet u luneti. Nažalost kula nema završetka, jer je taj pregrađen, da posluži maloj loži za zvono gradskog sata.¹⁰⁴ Ne zna se, da li je pripadala nekoj obitelji ili je bila općinska.

U Trogiru se spominje u drugoj polovici 13. stoljeća »turris et domus« Dragomira Ursara,¹⁰⁵ zeta gradskog kneza Ilije Kačića, i kuća s kulom, koja je pripadala Dabri, kćeri Valentina Petra Cipika, majci joj Prvoslavi i ostalim njihova roda, a dizala se je kraj gradskih zidina.¹⁰⁶ Ima ih i u Zadru. Takvu jednu kuću »cum turre« kupio je 1198. godine Matij sin Zorobabelov,¹⁰⁷ koji je uz svog brata Aristodija, poznat kao zlatar i slikar te širitelj bogumilstva.¹⁰⁸ U Dubrovniku se u toku 13. stoljeća spominju kule neke Budislave, Ivana Crijevića i nekog Marina (Cremonošnik Gr. Spisi Tomazina de Savere, str. 117, 130, 245).

Kamenih kruna bunara romaničkog stila, koje se u velikom broju nalaze u dvorištima i u kućama iz 15. i 16. stoljeća, nije se sačuvalo, ali ih je vjerojatno bilo.

Unutrašnjost romaničkih kuća u Splitu i Trogiru skoro je sasvim pregrađena, a mijenjan je i njihov osnovni raspored. Kod nekih se ipak može uočiti, da je taj raspored bio zamišljen okomito. Zbog uskoće na pojedinom katu bijaše jedna ili dvije sobe i stubište, u prizemlju kameno, a u gornjim katovima drveno. Podovi se gredama naslanjahu na kamene konzole obična, poluobla profila, na pr. na lijepoj kući u sjevernom dijelu Trogira (br. 3). ali ih ima i profiliranih, na pr. na kući u ulici uz Sv. Ivana u Splitu (br. 28) (sl. 11). U Splitskoj kući (br. 21) u Dukljanskoj ulici su podvostručene i oblikuju se i šire već dvokrilno poput starokršćanskih i ranosredovječnih glavica (sl. 14). Od njih će u 15. i 16. stoljeću nastati ukrašene, uz zid postavljene drvene konzole, koje se sačuvaše pod drvenim stropom velike kasnogotičke Papalićeve palače. U Trogiru se u toku 13. stoljeća i spominju »modillions in muro«.^{108a} U splitskoj dvokatnici sred Medulićeve ulice (br. 37) niz slijepih arkadica na konzolama nosi drveni kat (sl. 57).

Podovi su bili većinom drveni, tek je u splitskoj palači uz Zlatna vrata prizemlje presvođeno poluoblom svodom od sedre.

Uz jedan trogirski prozor sazidana su sjedala natkrita kamenom pločicom (br. 3), koja će se kasnije ponoviti u gotičkim i renesansnim kućama i palačama osobito u Dubrovniku.

¹⁰² Hanel, o. c., str. 197.

¹⁰³ Fisković, o. c. (47), str. 115, bilješka 16.

¹⁰⁴ V. sl. ibid., prilog 2.

¹⁰⁵ Barada, o. c. I, str. 193, 194.

¹⁰⁶ Ibid., sv. II, str. 207.

¹⁰⁷ Smičiklas, o. c., sv. II, str. 261.

¹⁰⁸ Toma Arcidakon, Historia Salonitana, str. 80, Zagreb 1894.

^{108a} Barada, o. c., sv. II, str. 256.

U ponekoj od tih kuća postoje u zidu udubene niše, ali sve nisu stilski izrazite pa je teško tačno odrediti, da li pripadaju romanici. Pored već opisanih zidnih ormara treba istaknuti i nekoliko zidnih udubina u kući (br. 18) u ulici Sred Geta. Tu su se niše sačuvale u svim katovima. U prizemlju, na prvom i drugom katu ispunjen je ugao zida, i u toj je maloj plohi udubena niša (sl. 15), a u potkrovlju, gdje je bila vjerojatno kuhinja, postoji pored obične niše i dvostruka okvira sa lukom (sl. 16) i dvojna niša sa dvije udubine, koje povezuje zajednički luk (sl. 17). Oba tipa niše, ugaona i dvojna, vrlo su rijetke kod nas. Mala dvojna niša nedavno je otkrivena u sjevernom zidu kuće uz Vestibul (br. 40). Obje njene udubine presvođuju lukovi, koji su ukrašeni ukrasom cikcak i nespretno graviranim okvirom srpasta luka.

Tu je dakle zametak kamenih ormara, koje će u toku 15. i 16. stoljeća imati skoro svaka gotička i renesansna kuća u Dalmaciji.

U nekim kućama prozori imaju unutrašnji plitki okvir. U sad spomenutoj kući Sred Geta prozor unutra ima dvije slijepice arkadice, a u kući u Buvinovoj ulici (br. 26, sl. 18) jednu. Prema tome se vidi, da su romaničke kuće u unutrašnjosti imale plitke jednostavne ukrase načinjene u žbuci. Tim se je unutrašnjost podudarala s vanjštinom.

Budući da te kuće nemaju natpisa ni datuma urezanih u kamen, doba se njihove izgradnje može tek utvrditi stilskom analizom, i to upoređujući ih s izrazitijim spomenicima onog vremena, a to su uglavnom crkve, to više, što su romaničke kuće, kod nas kao i u ostaloj Evropi, pojedine građevinske, a osobito ukrasne dijelove preuzimale ponajviše iz tadašnjeg crkvenog graditeljstva.

Romanika se u Dalmaciji javlja u 12. stoljeću, a traje sve do prve polovice 14. stoljeća, kada počinje prevladavati gotika. U to se vrijeme mogu datirati i ove kuće.

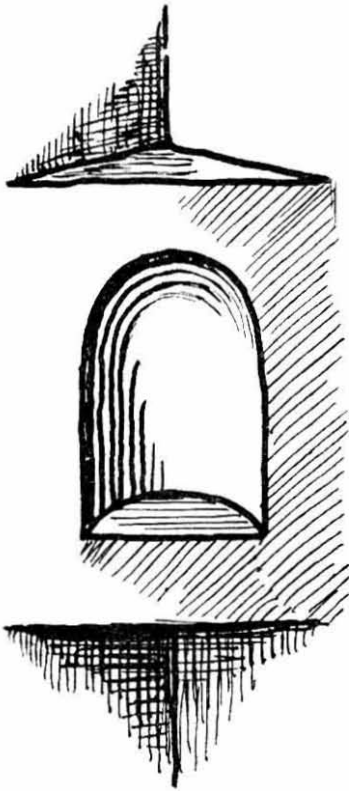
Srpasti luk njihovih otvora jasno očituje romaniku. Sličan je onima zadarske i trogirске stolne crkve i ostalih naših romaničkih crkava sazidanih u toku 13. stoljeća, a javlja se uopće u romanici,¹⁰⁹ ali ima na tim kućama i ostalih ovdje već spomenutih i opisanih pojedinosti, po kojima se mogu vremenski uporediti sa crkvenim graditeljstvom od 12. do 14. stoljeća, i prema tome se mogu datirati u taj vremenski razmak.

Njihov dugoljasti klesani kamen slični onome naših preromaničkih i romaničkih spomenika, na pr. sv. Martina u Trogiru iz 9. stoljeća, sv. Trojice i sv. Eufemije u Splitu iz 11. stoljeća, apsidama zadarskog sv. Krševana, stolne crkve u Rabu i t. d.

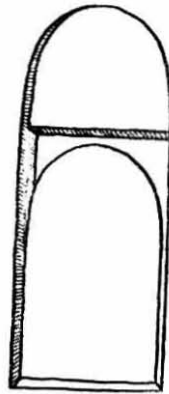
Drugi način zidanja zida lijepim klesanim kamenom obrubljenim uglačanim pojasom ili vrpcom slični, da uzmemo najbliže primjere, načinu zidanja trogirске stolne i benediktinske crkve. Kod tog načina kamen također još zadržava dugoljasti oblik, a svi pojasi nisu jednako široki, što je uostalom tipično za romaniku.¹¹⁰ To se primjenjuje isto tako na lukove i lunete, gdje

¹⁰⁹ V. sl. Ricci C., o. c., str. 97, 100, 105, 133, 194, 200, 206. Venturi A., *Storia dell' arte italiana*, vol. III, str. 12, Milano 1904.

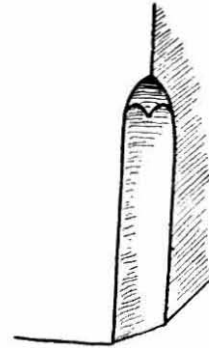
¹¹⁰ Uporedi Toesca P., *Storia dell' arte italiana*, vol. I, sl. 305, Torino 1927. Vidi se i na romaničkoj kući u Cluni. Benoit Fr., o. c. sl. 149.



Sl. 15.



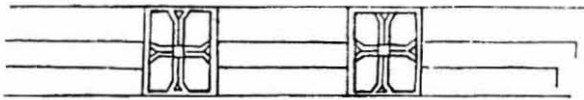
Sl. 18.



Sl. 19.



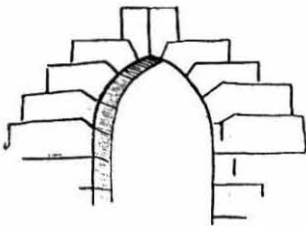
Sl. 21.



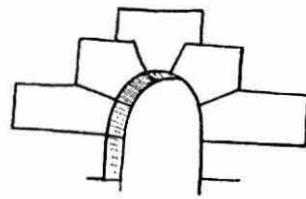
Sl. 20.



Sl. 22.



Sl. 23.



Sl. 24.

pored širokog dolazi i poneki uži komad, na pr. na luneti kuća u Alešijevoj, Krešimirovoj i Bogumilskoj ulici (br. 1, 30, 47, sl. 3, 43, 38) ili na luku nad Papalićevom i Bogumilskom ulicom (br. 5 i 13).¹¹¹ Takav način zidanja zidova i lukova užim i širim kamenom ne vidi se međutim u gotičkim kućama dvaju kasnijih stoljeća.

Nadvrtnik, odsječen pri krajevima, da zahvati dovratnike, što ga imaju vrata i prozori nekih splitskih i trogirskih kuća, vidi se na crkvi sv. Lovre u Zadru, koja potječe vjerojatno iz 10. stoljeća¹¹² i sv. Nikole u Ninu iz 11. stoljeća.¹¹³ Pored toga je i na toj ninskoj crkvi prag na krajevima otkinut, da zahvati dovratnike, jednako kao i na splitskoj kući Sred Geta (br. 18). To umetanje nadvrtnika među dovratnike produljilo se doduše i u kasnijem vremenu, ali je u srednjem vijeku češće. Vidi se na pr. na crkvi sv. Klementa u Rimu¹¹⁴ i sv. Antima kod Sijene iz 13. stoljeća.¹¹⁵

Način utakanja drvenih vratnica sa željeznim klinovima u ugaone rupe na pragu i dovratniku poznat je u antiknom graditeljstvu, a i na našim rano-sredovječnim spomenicima, na pr. na ostacima kamenih vrata različitih zgrada sred solinskih ruševina, na vratima Sv. Trojice i Sv. Eufemije u Splitu, te na romaničkim crkvama, na pr. Sv. Marije na Jezeru na Mljetu. Veliki prozor neposredno iznad vrata porušene kuće na Dosudu slični na raspored francuskih romaničkih kuća iz 11. stoljeća.^{115a}

Način zidanja luka velikih vrata i prozora splitske palače u Marulićevoj ulici (br. 52) i zadarske kuće iza bivše Općinske palače sličan je onomu na luku južnih vrata trogirске stolne crkve (arc en escalier).

Loše spajanje kamenog prozorskog okvira na nekim splitskim i trogirskim kućama, tako da mu se pojedini dijelovi jedva dodiruju na uglovima (sl. 5, 6, 7), vidi se i u prizemlju Canonice u Poreču sagrađene 1251. godine.

Rustična luneta nad vratima i prozorima splitskih romaničkih kuća javlja se već na preromaničkim crkvicama 11. stoljeća, na pr. na Sv. Trojici u Splitu i Sv. Nikoli u Ninu.

Niša u obliku bifore Vekeneginog groba u nedavno obnovljenom kapitulu benediktinskog samostana sv. Marije u Zadru,¹¹⁶ sazidana na početku 12. stoljeća, slični splitskim i trogirskim biforama i niši vrh vanjskog stubišta jedne kuće u Trogiru (br. 43, sl. 62). Glavica dvojnog prozora splitske kuće¹¹⁷

¹¹¹ Uporedi Venturi, o. c. (109), sl. 7, 10, 13, 471, 472. Folnesies F. i Planiscig L., Bau- und Kunstdenkmale des Küstenlands, tabla 116a, Wien 1916.

¹¹² V. sl. Iveković, o. c., tabla 137b.

¹¹³ V. sl. Karaman Lj., o. c. (26), sl. 12.

¹¹⁴ Ibid., sl. 91.

¹¹⁵ V. sl. Ricci, o. c., str. 102.

^{115a} Uporedi Enlart C., Manuel d'archéologie française, tome I, sl. 21, Pariz 1929. i Karaman Lj., o. c. (26), sl. 37.

¹¹⁶ Iveković, o. c., tabla 108.

¹¹⁷ Dellale I., drži, da je stara kuća porušena i da je ostao samo njen prozor, ali i zid po načinu svog zidanja može biti iz 11. stoljeća, u koje i Dellale datira dvojni prozor. Splitske palače »Novo doba«, Božićni prilog, Split 1925. Treba upozoriti, da je taj dvojni prozor potpuno krivo restauriran. Glavica je naime ranije podržavala ravni nadvrtnik, a nad njim su bila dva slijepa luka. Vidi fotografiju u Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju, koju je objelodanio Lj. Karaman, o. c. (26), sl. 37. Pri restauraciji lukovi su naslonjeni izravno na glavica, a natprozornik je izvnut i postavljen kao prag zatvorenog prozora. O kući piše i u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. XX, str. 127.

na Dosudu (br. 35) sliči onoj na zvoniku Gospe od Zvonika iz 11. stoljeća. Križ doduše na tom kućnom prozoru ima starokršćanski oblik, ali se takav vidi i na Sedehinom stupu, na vratima splitske Sv. Trojice iz 11. stoljeća i na zabatu oltarne pregrade iz Biskupije kod Knina, koja također potječe iz tog vremena. Stepnasti profil nadvratnika s križevima na kući u Pretorijanskoj ulici (sl. 20) i uz okno lunete u Bosanskoj i Severovoj ulici (br. 57, 43) slični na profile menzola Sv. Petra u Drazi i Sv. Andrije na Rabu, ninskog Sv. Nikole, te na profile glavice kubična oblika, nađene u crkvi Gospe kraj mora na Čiovu, u splitskom Sv. Mikuli na Stagnji u Velom Varošu, na zazi-danim vratima u istočnoj strani franjevačkog dvorišta na obali u Splitu i konačno na glavicama u zvoniku zadarske Sv. Marije i Sv. Krševana, dakle na spomenicima, koji se datiraju u 11. ili 12. stoljeće.¹¹⁸

Zabat bifore na splitskoj kući uz Zlatna vrata (sl. 60) slični onome na vratima zadarskog Sv. Krševana iz 12. stoljeća i Radovanova portala iz 13. ili 14. stoljeća, a inače je poznat na romaničkim palačama 13. stoljeća.¹¹⁹ Motiv dviju visećih arkadica na Splitskoj kući Sred Geta (br. 18) poznat je već u romanici, na pr. na crkvi sv. Petra u Prikui kod Omiša, a u Italiji vjerojatno počinje u 6. stoljeću na pr. na crkvi San Vittore u Raveni¹²⁰ i postaje tipičan za lombardijske romaničke građevine. Niz uproprijenih kocka na Dragacijevu prozoru u Trogiru poznat je motiv romaničkih crkava u Abrucima iz 12. stoljeća¹²¹ i u Apuliji iz 13. stoljeća,¹²² a umetanje opeke u kamene zidove radi ukrasa bilo je uobičajeno također u crkvama romaničkog stila.¹²³

Nekoliko se već spominjanih ukrasa romaničkih kuća u Splitu i Trogiru može usporediti s ukrasima crkava istog stila, koje se datiraju u 13., a i u ranija stoljeća.

Poznati splitski dvojni prozor sa pletrom i lozicom može se datirati u 11. stoljeće, jer ima motive prelaznog doba iz preromanike u romaniku, kao i ukrasi starohrvatskih crkava i njihova kamenog namještaja iz tog vremena. Suvremeni će mu biti spomenuti nadvratnik s natpisom,¹²⁴ nadvratnik u Lucićevom dvorištu i onaj uzidan u kuću sučelice takozvanoj Berislavićevoj palači u Trogiru. Križ s kukama na natprozorniku trogirske kuće (br. 59) podsjeća na rustični pletar 12. stoljeća. Lavlje glave na dvorišnim Šiloviće-vim vratima u Trogiru, na kući u jugoistočnom uglu Narodnog trga i na lukui iznad Dukljanske ulice u Splitu slične lavu sa zvonika sv. Duje, sazidano-g u 13. stoljeću, koji se čuva u splitskom gradskom muzeju, Faunova glava magarećih ušiju u Papalijevoj ulici podsjeća na slične motive u Castel

¹¹⁸ Uporedi konzole stepenastog profila na krstionici u Raveni iz 10. stoljeća. Galassi G., *L'architettura protoromanica nell'esaracato*, sl. 44, Ravena 1928.

¹¹⁹ Ricci C., o. c., str. 24.

¹²⁰ Galassi G., o. c., sl. 45 (D). Enlart C. drži, da počinje u 5. stoljeću na krstionici San Giovanni in Fonte. Manuel d'archeologie française I, sl. 43, Pariz 1919.

¹²¹ Gavini I., o. c., vol. I, sl. 181a.

¹²² Berteaux E., *L'art dans l'Italie meridionale*, Tabla XXXII, Pariz 1904.

¹²³ Toesca, o. c., str. 528.

¹²⁴ Natpis jasno očituje, da je to nadvratnik kućnih vratiju. Sličan natpis se čita i na vratima neke mletačke kuće. Molmenti, o. c., sl. na str. 279, a ponavlja se u 16. stoljeću i na dalmatinskim kućama. Fisković, o. c. (20), str. 80.

del Monte, sagrađenom u Apuliji u toku 13. stoljeća.¹²⁵ Reljefni arhandedo Mihajlo na kući Narodnog trga u Splitu odaje još utjecaj bizantske umjetnosti,¹²⁶ koji se primjećuje i u romaničkom stilu, u kojem je isklesan i obližnji reljef sv. Jurja sa zmajem. Oba reljefa se mogu datirati u 12. stoljeće ili u prvu polovicu slijedećeg stoljeća (sl. 69). Urezani ukrasi na trogirskom dvojnog prozoru (br. 43, sl. 51) nalik su onima na pročelju zadarske stolne crkve, koja je podignuta potkraj 13. stoljeća.¹²⁷ Središnji motiv tog dvojnog prozora, grančica koja označuje hom, tajanstveno stablo života, koje kljuju dvije ptice, prastari je motiv, koji je prešao iz arapskih i perzijskih spomenika na starokršćanske, a odatle na sredovječne.¹²⁸

Reljefni motiv pilinih zubaca na tom dvojnog prozoru (sl. 51) vidi se na splitskom zvoniku Sv. Duje i u trijemu na pročelju trogirске stolne crkve.¹²⁹ U rustičnijem je obliku taj motiv isklesan i na vratima jedne trogirске kuće (br. 61). Motiv ljasaka na vijencu palače uz Zlatna vrata i motiv zubi zupčanika (dents d'engrenage) na kući-kuli uz Željezna vrata Dioklecijanove palače, vide se i na prvom katu zvonika splitske stolne crkve. Tu je i motiv izmjeničnih četvorina (échiquier), kao i na kući u jugozapadnom dijelu Peristila, a ima ga i benediktinska crkva sv. Ivana u Trogiru, sazidana također u romaničkom stilu u toku 13. stoljeća.

Slova monograma pod grbom na splitskoj kući u Bogumilskoj ulici slične onima sa reljefa majstora Ota na splitskom zvoniku iz 13. stoljeća.

Profili konzola ili vijenaca na kućama i svodovima uličnih prolaza također su slični onima s dalmatinskih romaničkih crkava, na pr. profil konzola prolaza (br. 9) kroz Žarkovu ulicu u Splitu slični profilu vijenaca trogirске benediktinske crkve sv. Ivana i sv. Marije na Jezeru na Mljetu, a profil konzola na svodu vrh Dukljanske i Alešijeve ulice ili pod lukom kuće uz Vestibul (br. 20, 33, 40) na profil u unutrašnjosti splitske Sv. Trojice, trogirске Sv. Barbare i kule kraj gradskih vrata. Lisnate kičene konzole na kući (br. 24) uz Željezna vrata slične onima spomenute benediktinske crkve u Trogiru.

Križ urezan u vrata jedne trogirске i splitske kuće (br. 29, 39) sjeća na onaj sred nadvratnika južnih vrata trogirске stolne crkve, sazidanih za vrijeme kneževanja Ilije Kačića 1213. godine. Prošupljeni četverolisni križ okružen profiliranim krugom sred lunete tih vrata sličan je onome na luneti splitske romaničke kuće kraj gradske krstionice. Sličan motiv ima i trogirska benediktinska crkva u luneti pobočnih vrata. Tu su uz križ i zvjezdoliki cvjetovi, koji kite ulaz u romanički benediktinski samostan na Mljetu i lunetu pobočnih vrata zadarske stolne crkve, poput lunete jedne trogirске (br. 24) i triju splitskih kuća (br. 55, 57, sl. 61). To zvjezdoliko cvijeće na obje crkve je reljefnije klesano negoli na splitskim i trogirskim kućama, ali

¹²⁵ Venturi A., o. c., sl. 629, 631.

¹²⁶ Abramić M., Quelques reliefs d'origine ou d'influence byzantine en Dalmatie. L'art byzantin chez les Slaves, Recueil Uspenskij II, str. 328, Pariz 1932.

¹²⁷ V. sl. Iveković, o. c., tabla 114.

¹²⁸ Fisković C., Krstionica iz 8. stoljeća u Kotoru, Alma Mater Croatica V, br. 2, str. 69. Zagreb 1941. Vidi se također na vratima sv. Lovre iz 10. stoljeća u zadarskom muzeju.

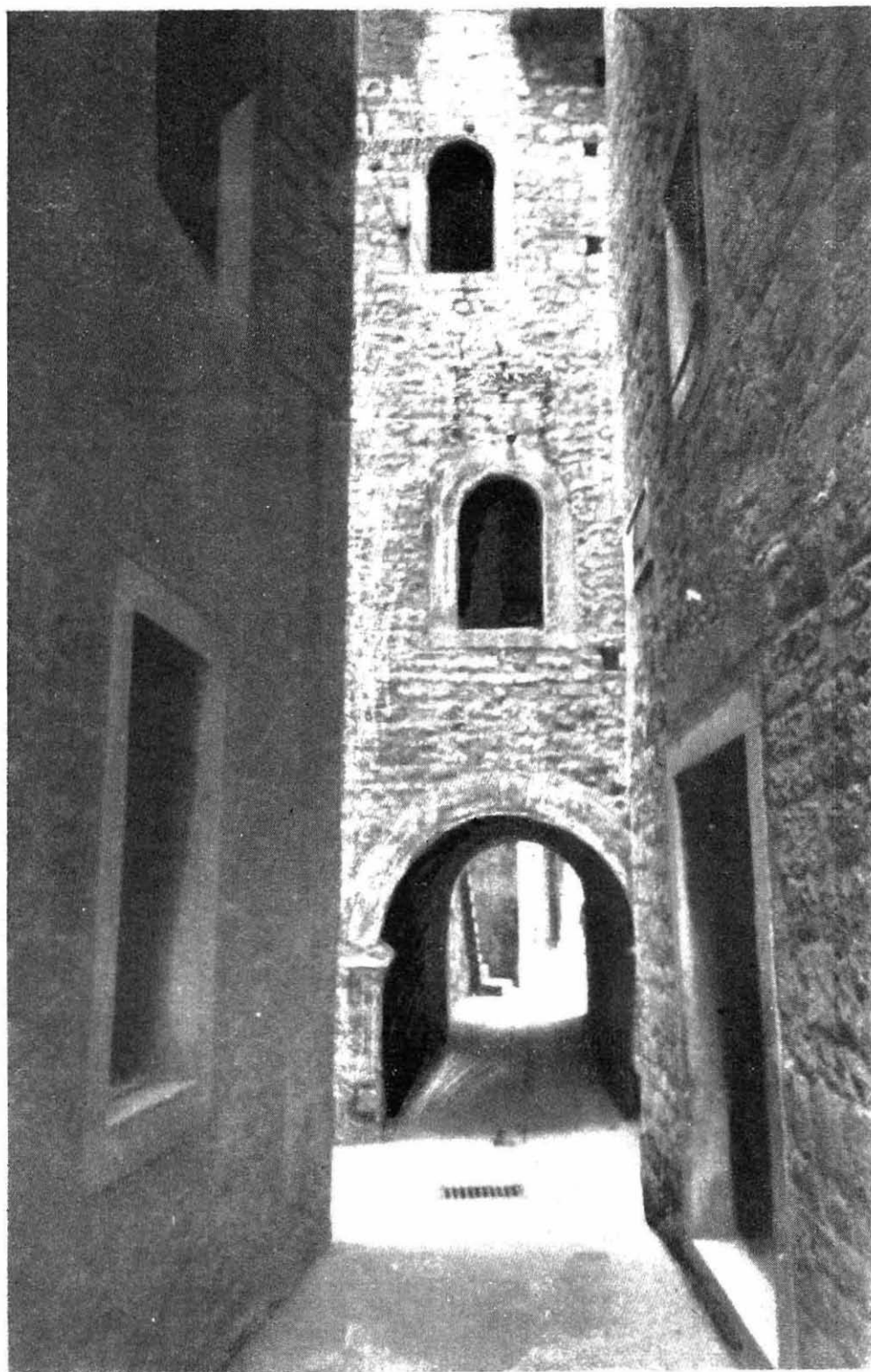
¹²⁹ V. sl. Iveković, o. c., tabla 11.



Sl. 25. Gradska kula u Trogiru



Sl. 26. Romanička kuća u Trogiru



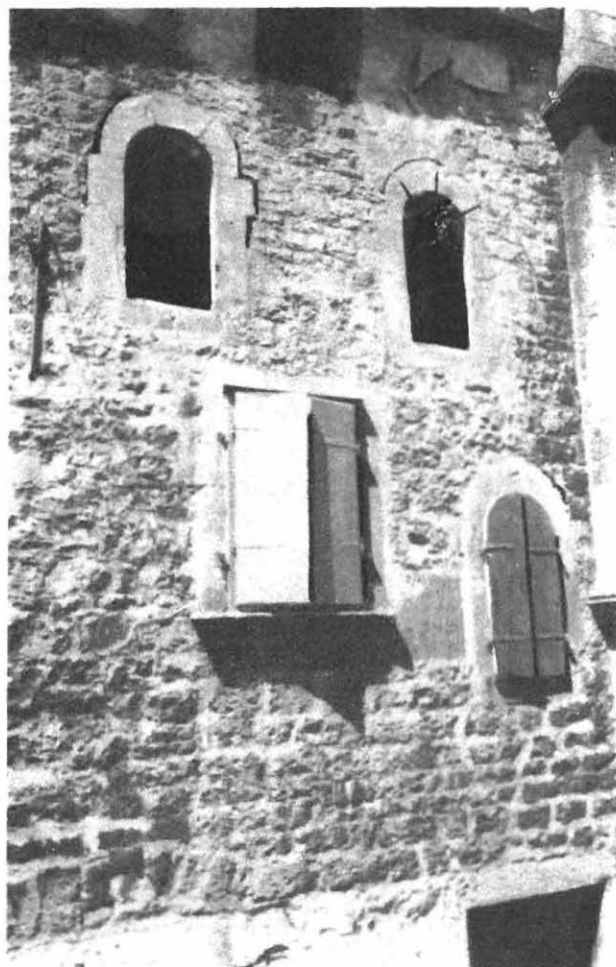
Sl. 27. Romanička kuća u Dioklecijanovoj ulici u Splitu



Sl. 28. Romanička kuća u Pretorijanskoj ulici u Splitu



Sl. 29. Romanička kuća s balkonom za cvijeće u Trogiru



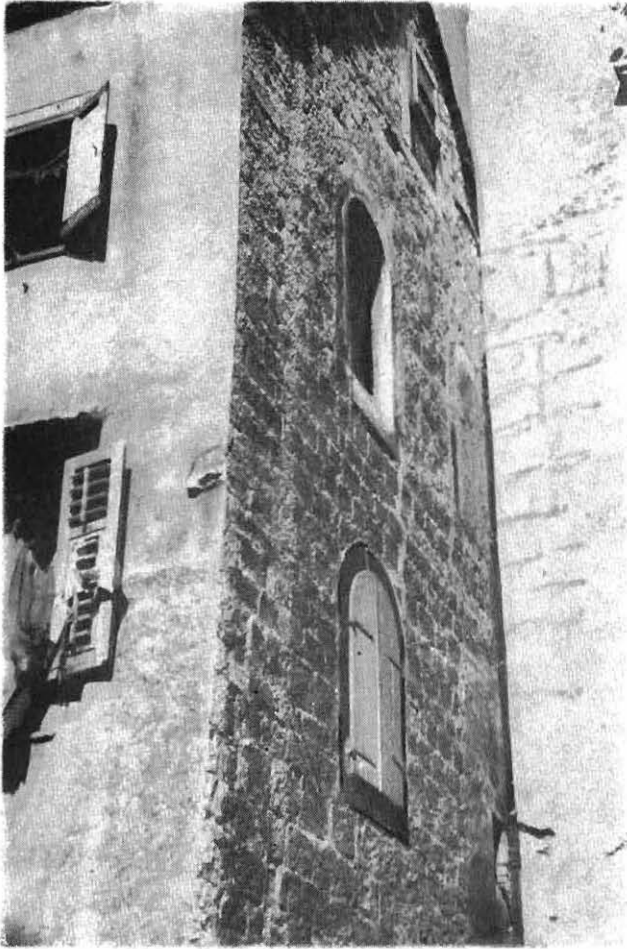
Sl. 30. Romanička kuća u Trogiru



Sl. 31. Romanička kuća s vanjskim stubištem u Trogiru



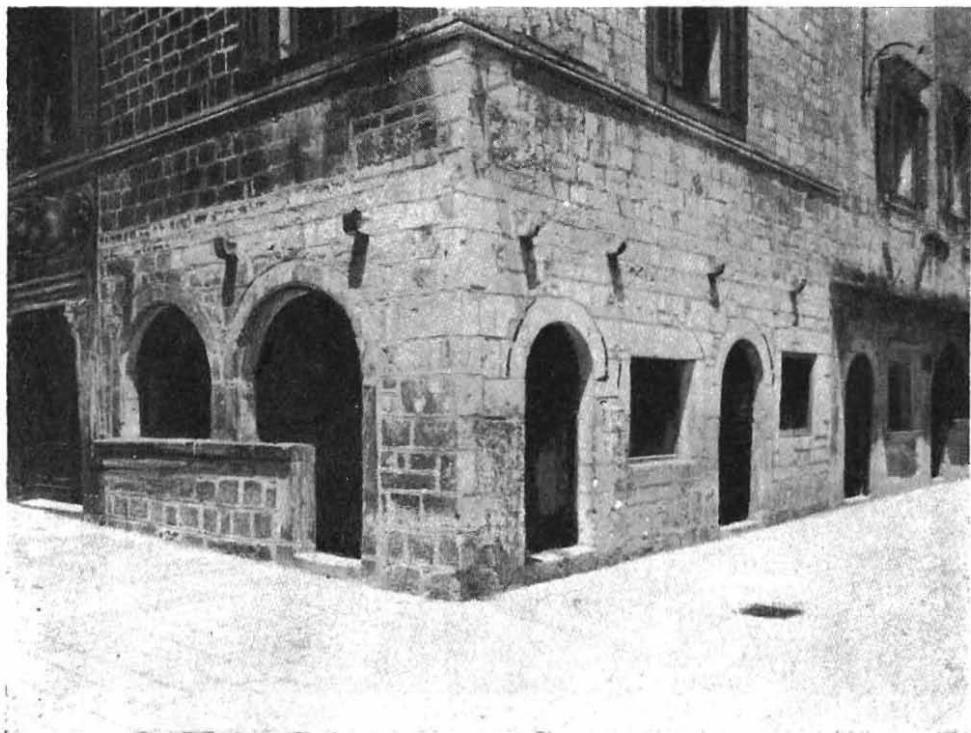
Sl. 32. Porušena kuća nad uličnim svodom i stubištem u Trogiru



Sl. 33. Romanička kuća u Medulićevoj ulici u Splitu



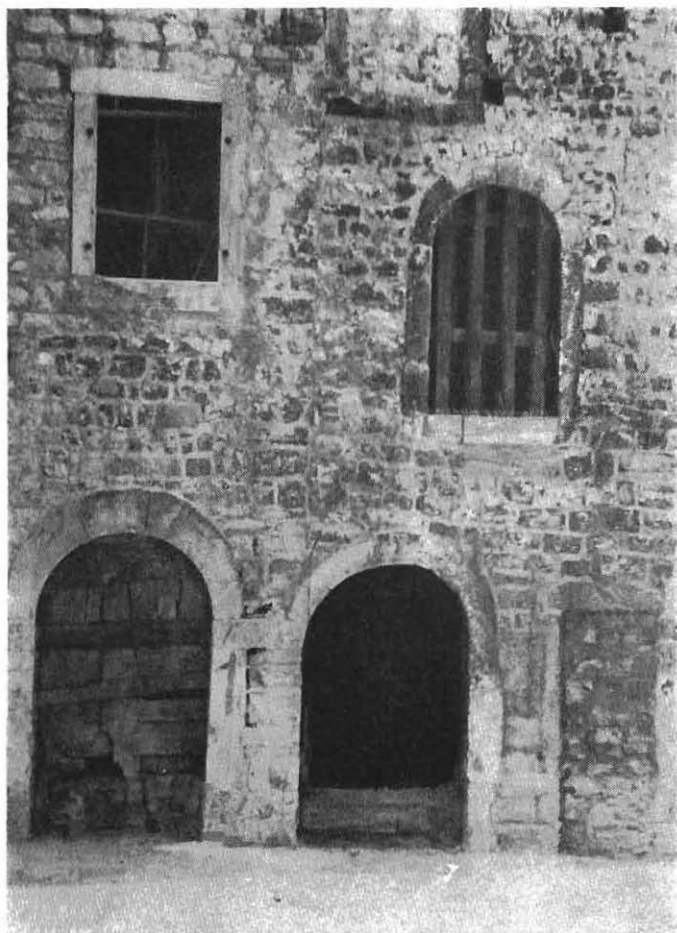
Sl. 34. Romanički balkon za cvijeće u Trogiru



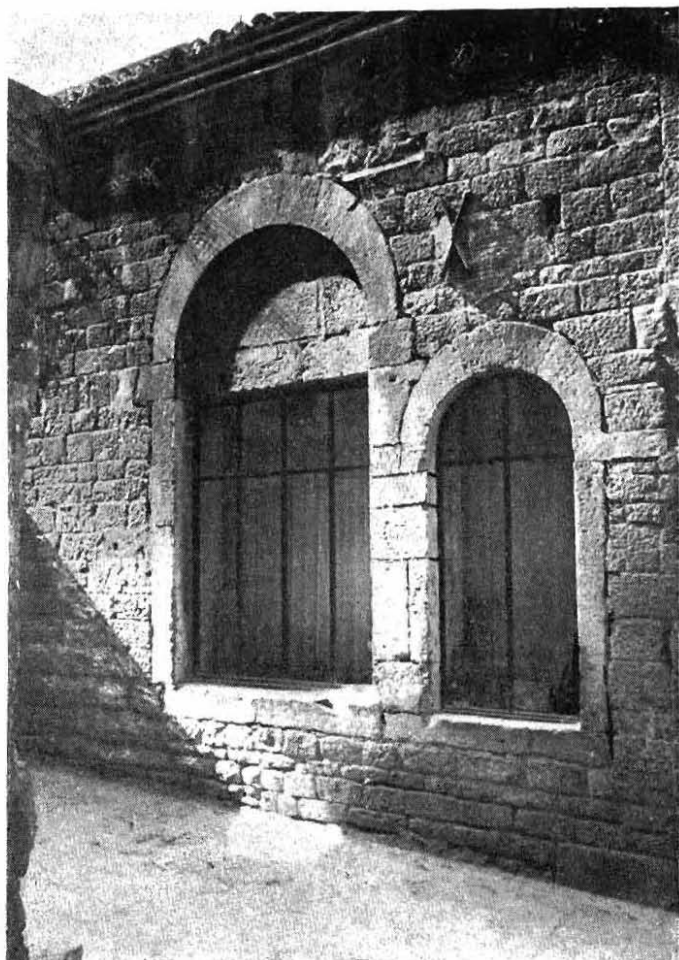
Sl. 35. Romanički dućani palače Cipiko u Trogiru



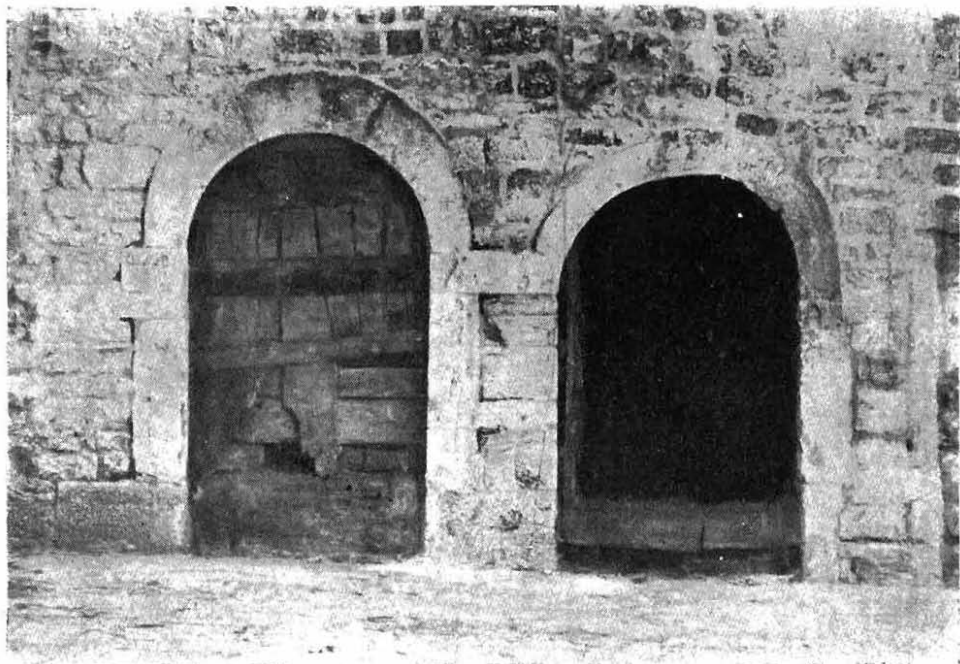
Sl. 36. Dvojni prozori romaničke kuće u sklopu samostana benediktinki u Trogiru



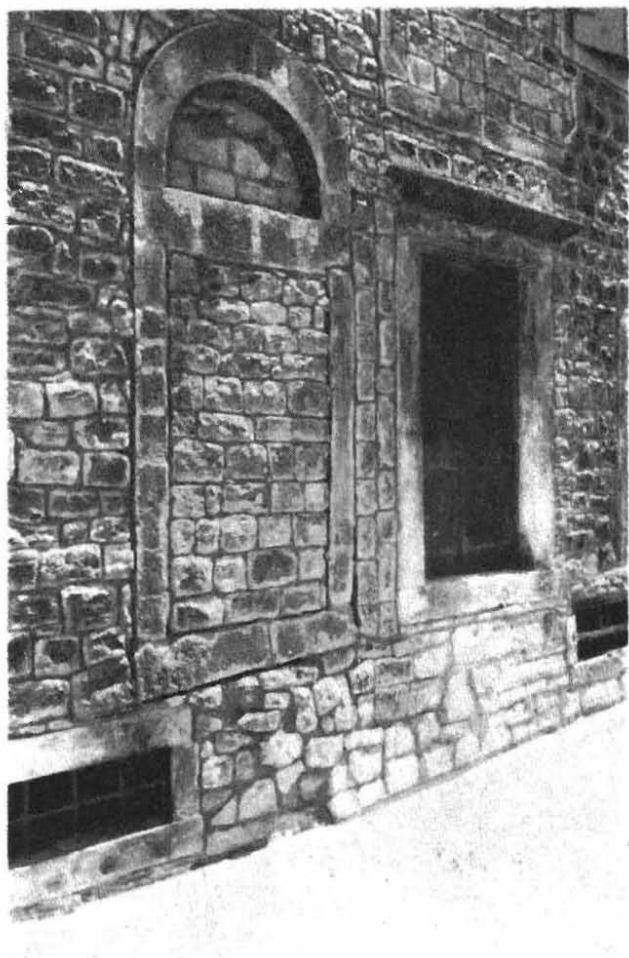
Sl. 37. Romanička kuća sred Bulićeve poljane u Splitu



Sl. 38. Glavna i »mrtvačka« vrata romaničke kuće u Krešimirovoj ulici u Splitu



Sl. 39. Romanička vrata kuća na Buličevoj poljani u Splitu



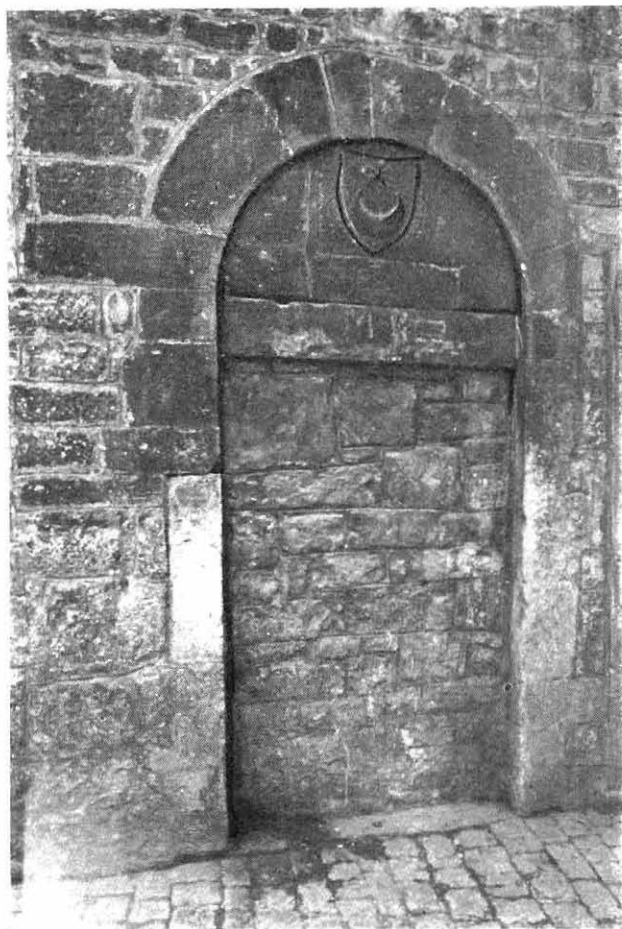
Sl. 40. Romanička vrata kuće Kvarko u Trogiru



Sl. 41. Romanička vrata s lunetom u Trogiru



Sl. 42. Ugaoni polustup i dućanska vrata romaničko-gotičke palače u Trogiru



Sl. 43. Vrata romaničke kuće u Bogumilskoj ulici u Splitu



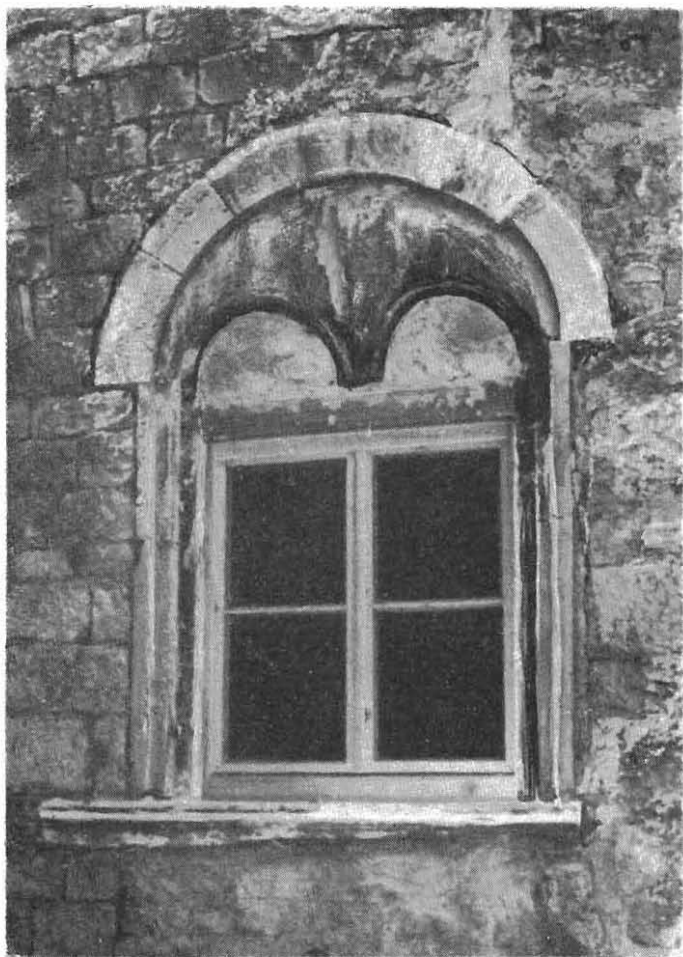
Sl. 44. Romanički svod između Dioklecijanove i Bogumilske ulice u Splitu



Sl. 45. Dvojni prozor romaničke kuće u Trogiru



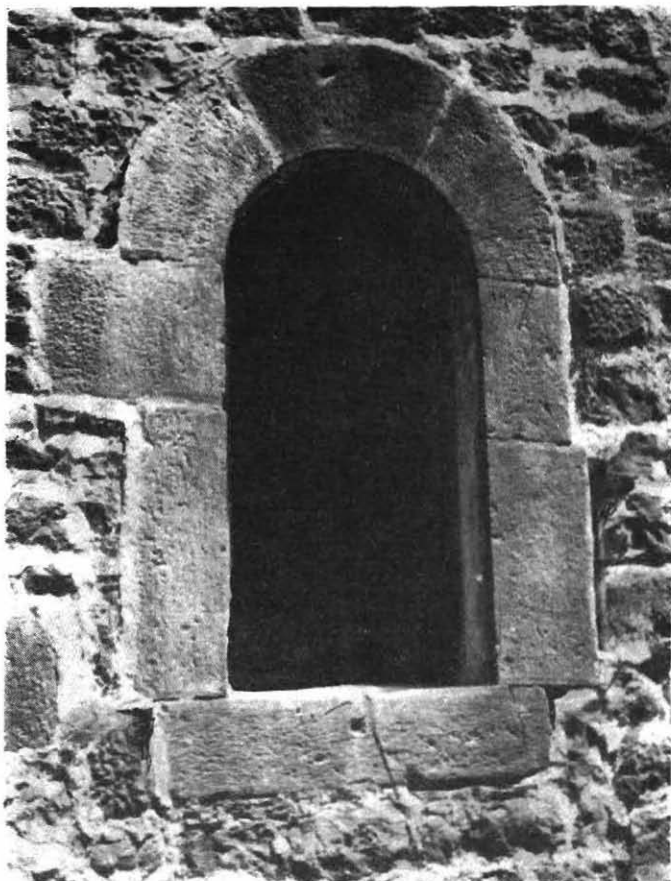
Sl. 46. Dvojni prozor kuće-kule u Splitu



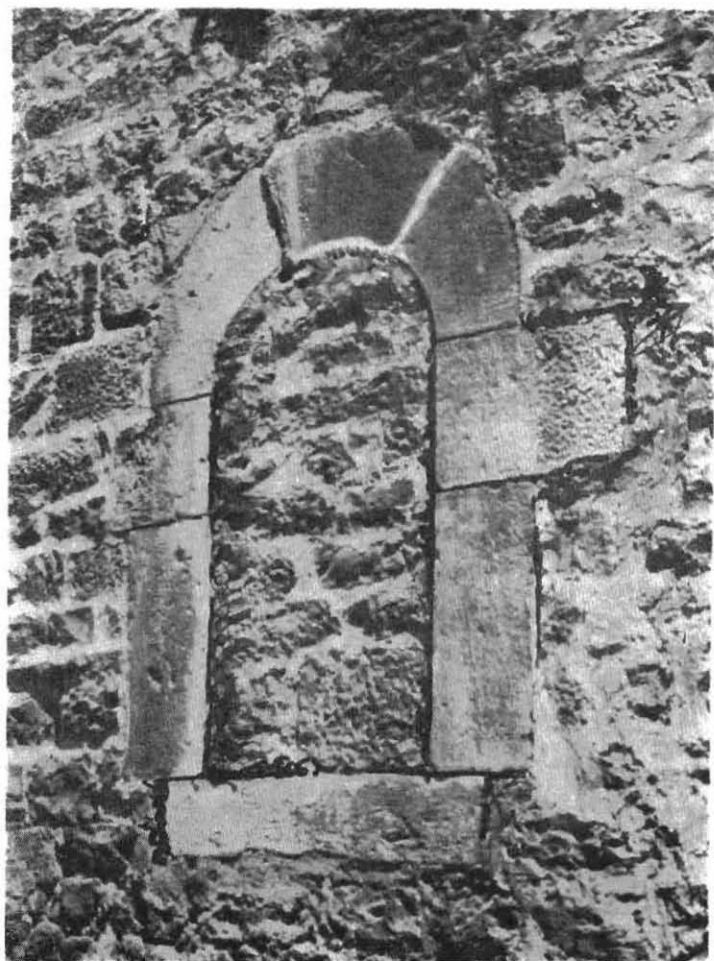
Sl. 47. Preinačeni dvojni prozor u Trogiru



Sl. 48. Dvojni prozor sa grbom Subotića



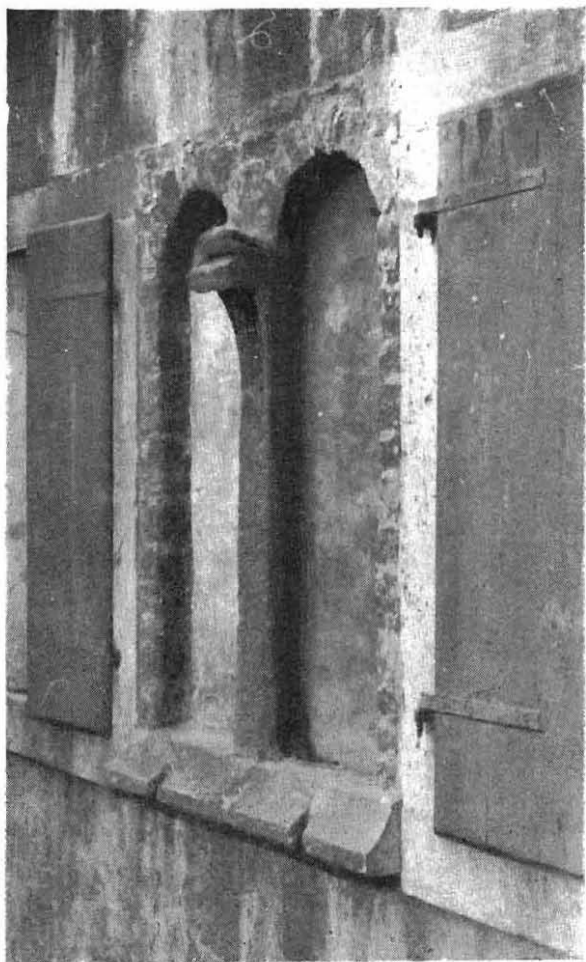
Sl. 49. Najobičniji tip romaničkog prozora u Trogiru



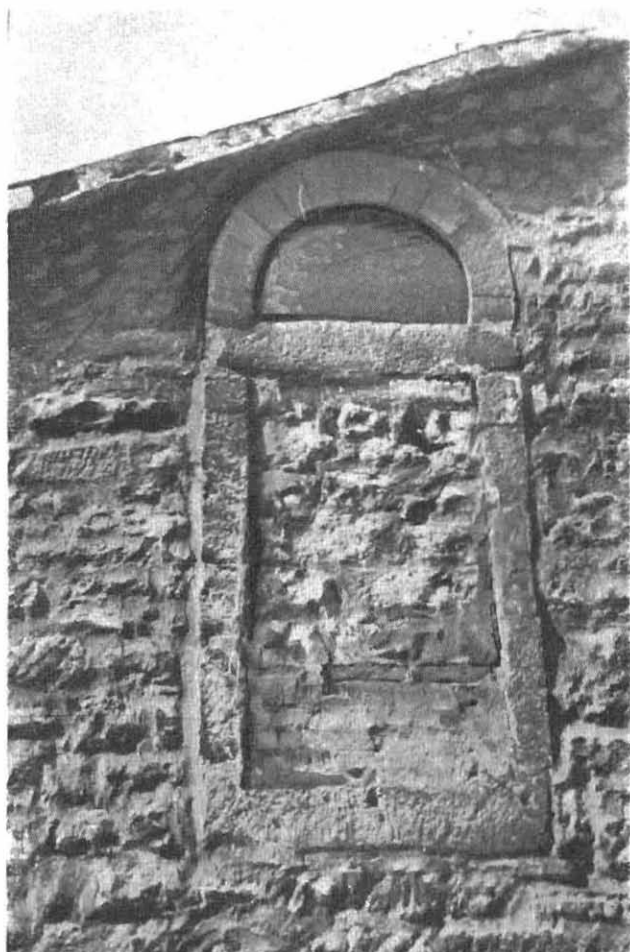
Sl. 50. Zazidani romanički prozor u Trogiru



Sl. 51. Oštećeni dvojni prozor u Trogiru



Sl. 52. Pogrešno restauriran dvojni prozor na Dosudu u Splitu



Sl. 53. Romanički prozor u Hirskoj ulici u Splitu



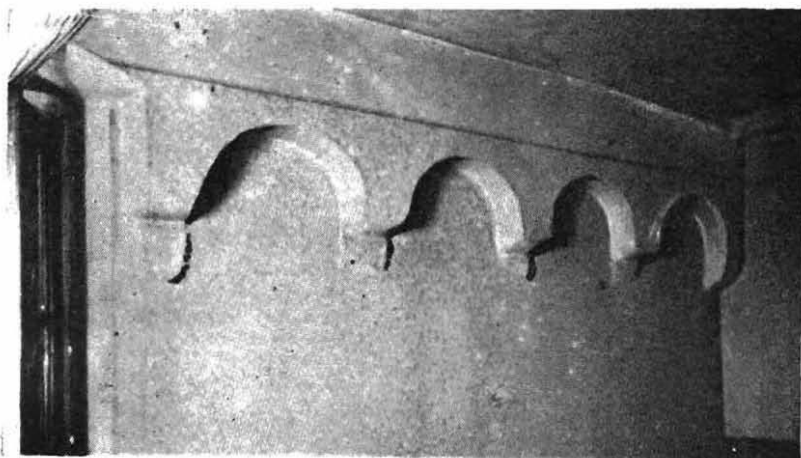
Sl. 54. Luneta prozora u Trogiru



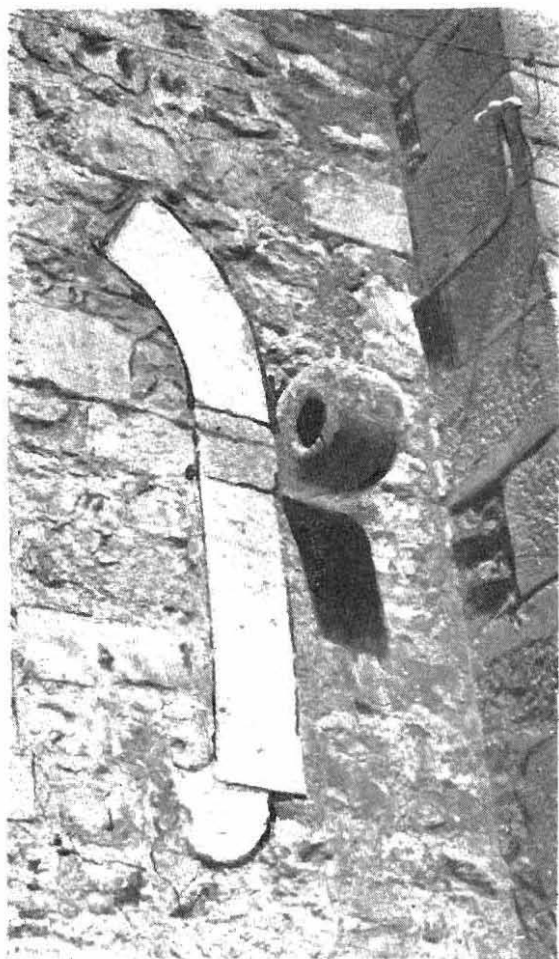
Sl. 55. Romanička luneta prozora u Hirskoj ulici u Splitu



Sl. 56. Krunište obrambenog zida kuće u Severcoj ulici u Splitu



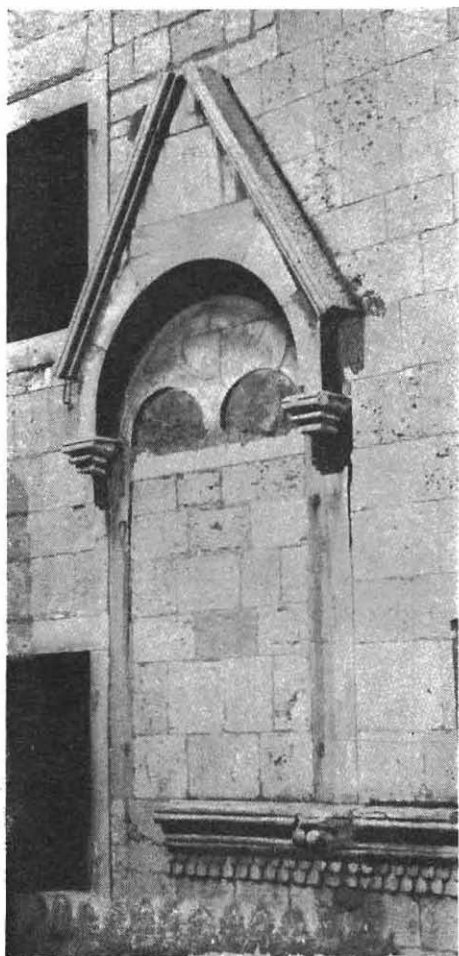
Sl. 57. Romanički lukovi pod stropom kuće u Medulićevoj ulici u Splitu



Sl. 58. Kameni prsten uz romanički prozor u Splitu



Sl. 59. Prozor s lunetom u Trogiru



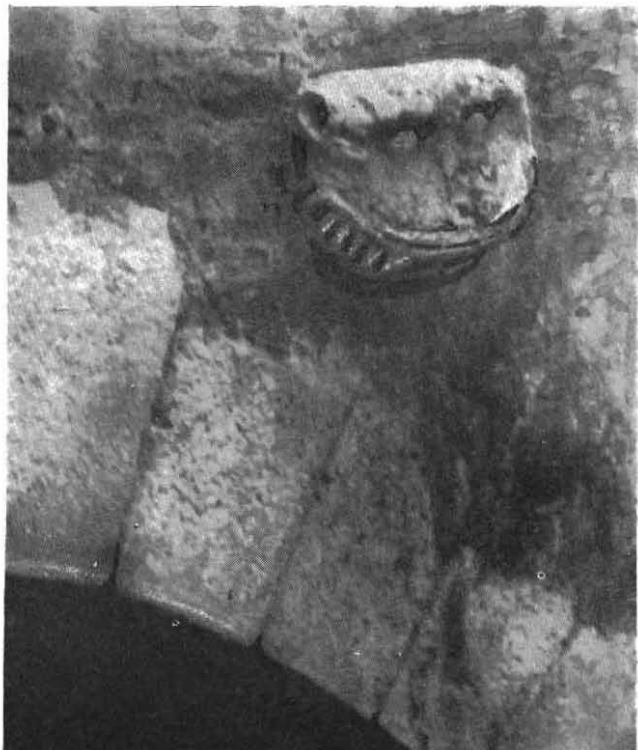
Sl. 60. Dvojni prozor romaničke palače uz Zlatna Vrata u Splitu



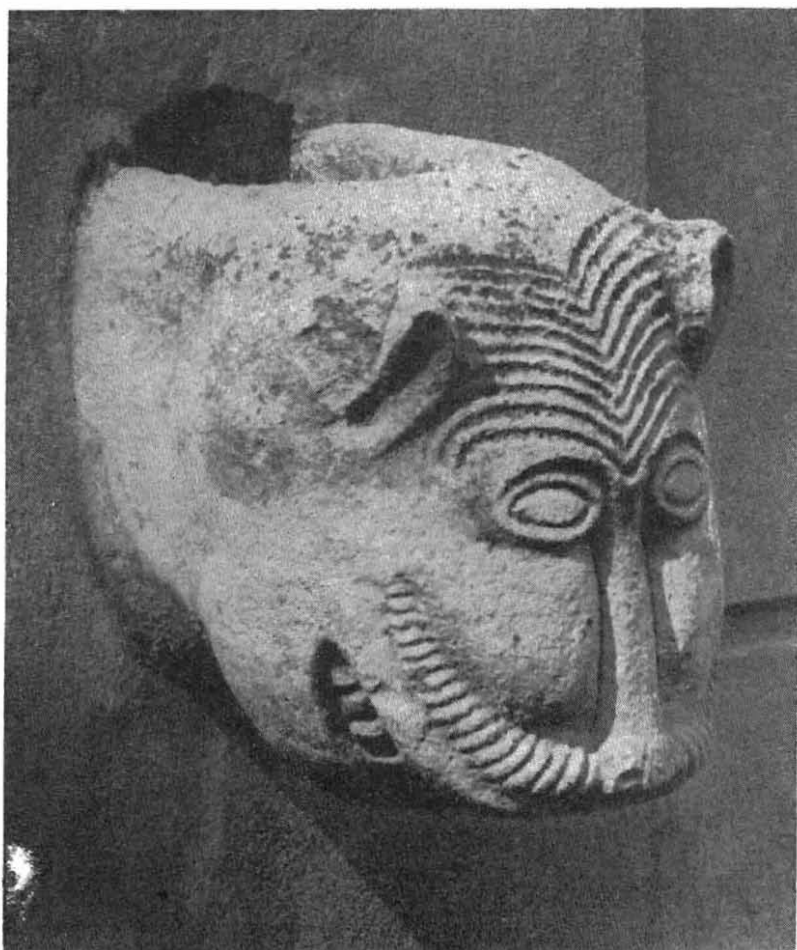
Sl. 61. Dvojni prozor srušene romaničke kuće u Krešimirovoj ulici u Splitu



Sl. 62. Niša vrh stubišta romaničke kuće u Trogiru



Sl. 63. Točak u Dukljanskoj ulici u Splitu



Sl. 64. Točak kuće na Narodnom trgu u Splitu



Sl. 65. Lavlja ranoromanička glava na Šilovićevim vratima u Trogiru



Sl. 66. Prvi dio natpisa s nadvratnika romaničke kuće u Trogiru



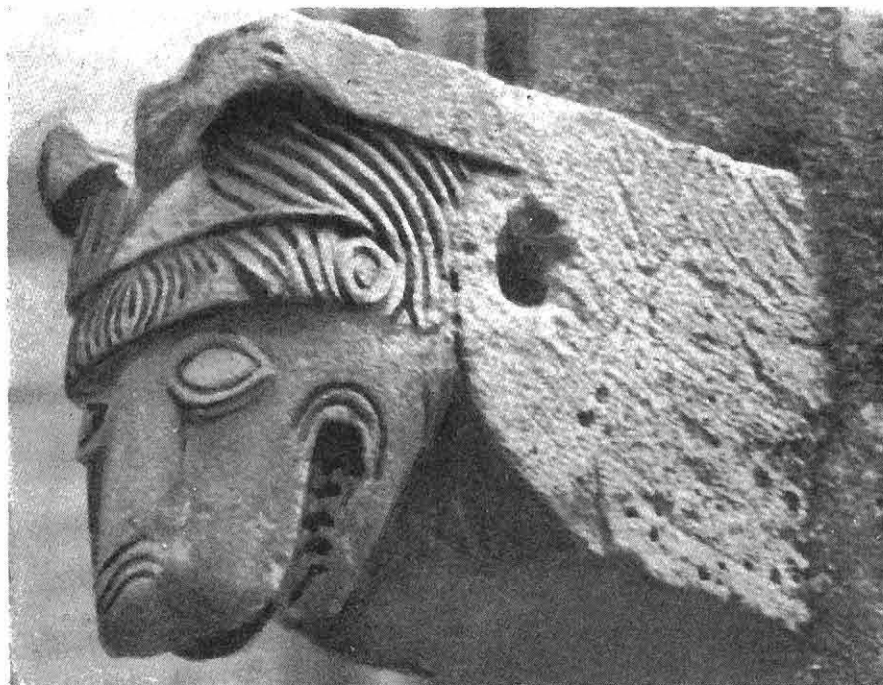
Sl. 67. Ulomak natpisa s nadvratnika romaničke kuće u Trogiru



Sl. 68. Konsola u Papalićevoj ulici u Splitu



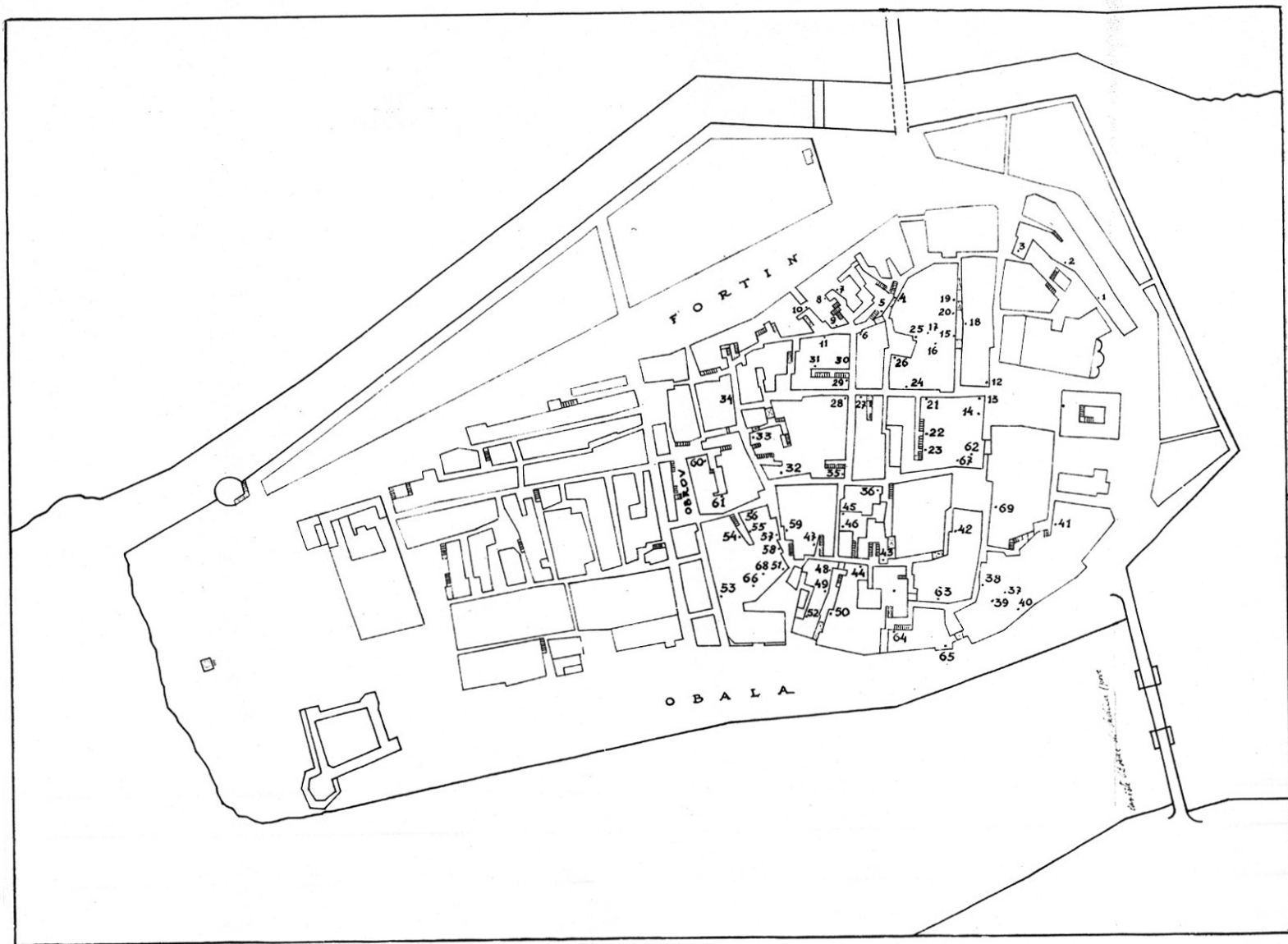
Sl. 69. Sv. Juraj, reljef na romaničkoj kući u Splitu



Sl. 70. Konzola u Žarkovoj ulici u Splitu



*Sl. 71. Glavica sa romaničko-gotičke kuće u Splitu
Muzej grada Splita*



Romaničke kuće u Trogiru (označene brojevima)



na benediktinskoj crkvi u Trogiru, i to na prozoru njene sakristije, ono je rezano kao i na tim kućama (sl. 41, 46). Krug sred splitskih luneta slični onaj sred lunete novootkrivenog ulaza spomenutog romaničkog samostana na Mljetu.

Motiv male glave uklesane postrance na luku prozora trogirске kuće uz kulu gradskih vrata slični glavama na pobočnim zidovima već nekoliko puta spominjane crkve trogirskih benediktinaca.

Navedenim upoređenjima ne može se naravno tačno odrediti vrijeme gradnje romaničkih kuća u Splitu i u Trogiru, jer poneki građevinski motiv može dugo trajati. Pogrešno bi bilo kuće građene rustično, poput naših preromaničkih crkvice sazidanih od 9.–12. stoljeća, smatrati ranijim, jer se primitivnost zidanja zbog pojedinačnih razloga može javiti i kasnije.

Međutim se iz tih uporedbi crkvenog graditeljstva sa civilnim ipak može vidjeti, da se mnogi ukras i način zidanja tih kuća povezuje s našim spomenicima nastalim od 9.–14. stoljeća, dok se nijedna od romaničkih kuća, koje smo naveli, ne može uporediti sa zgradama, kućama ili crkvama 15. i kasnijih stoljeća. To znači, da ovdje nabrojene romaničke kuće treba postaviti u vremenski razmak od ranog srednjeg vijeka do 14. stoljeća. Prema tome su neke od njih suvremene našim preromaničkim spomenicima, dok ih je većina iz istog vremena kao i naše romaničke crkve. One su dakle nastavak preromaničke, a dopuna romaničke umjetnosti. Tim su pored svog kulturno-povijesnog značenja značajne i u povijesti naše stare primorske umjetnosti.

Stil rane gotike može se primijetiti i na kućama, koje se potpuno razlikuju od onih sazidanih u doba cvjetne gotike, u toku 15. stoljeća. Te prve naše gotičke kuće zadržale su u bitnim oznakama izgled romanički. Imaju još plošna vrata i prozore, ali im je luk šiljast, dakle gotički.

Kamen tog luka obrađen je romaničkim načinom i svodi se u srpasti oblik, naime pri dnu se suzuje, a širi na vrhu.¹³⁰ Luk se stapa s dovratnicima i između njih nema profiliranih, lisnatih ili figuralnih poluglavica, koje se redovito sretaju kasnije, u doba cvjetne gotike, u toku 15. ili renesanse u 16. stoljeću. Dovratnici ili lukovi nisu još oivičeni poluoblom ili svrdlastim »štapom«. Plošnost prihvaćena od romanike ostala je dakle i dalje na njihovu pročelju. Zidane su uglavnom u toku 14. stoljeća.

Postoje i kuće prelaznog romaničko-gotičkog stila, na kojima se pored romaničkih javljaju i ranogotički plošni otvori. Lijepi su primjeri tog stila već spominjana kuća, koja se dizala sve do 1932. godine^{130a} u Krešimirovoj ulici (sl. 61), palača u Marulićevoj ulici i mala Papalićeva palača, koju je u toku 15. stoljeća pregradio kasnogotičkim stilom Juraj Dalmatinac, a u Trogiru dvokatnica obuhvaćena u sklopu Garanjin-Fanfongjine palače (br. 19), kuća u Srednoj ulici (br. 21) i palača i kuća uz nekadašnju crkvu sv. Duha (br. 51, 68).

¹³⁰ Uporedi stare gotičke kuće u Firenci iz kraja 13. i početka 14. stoljeća. *Architettura e arti decorative*, Rivista d'arte e di storia, Anno VIII, fasc. 12, str. 573. do 575, Milano 1929. Uporedi gradska vrata gotičkog stila u Perugi. *Rivista del R. Istituto d'archeologia e storia d'arte V*, fac. 1-2, sl. 7, 8, 9. Roma 1935.

^{130a} Pored fotografija sačuvao se i crtež te kuće (Fisković, o. c. (47), sl. 117). Grb sa lavljom glavom sačuvan u Muzeju grada Splita, koji je bio skinut sa obje kuće, pripada 15. stoljeću. Sačuvana je i luneta bifore.

Pored kamenih postojahu u oba grada i drvene kuće, kojih ima i u ostalim našim gradovima,¹³¹ ali mi im ne nađosmo traga, a oskudni su i podaci o njima. Splitski kroničar arciđakon Toma spominje 1243. godine drvene i pleterne kuće u splitskom predgrađu,¹³² a ima o njima spomena i u gradskom zakoniku.¹³³ Ali da je u 14. stoljeću bilo mnogo kamenih kuća, vidi se i iz zaključka gradskog vijeća unesenog u gradski zakonik, da se moraju popraviti ili srušiti one, koje zidari (a ne drvodjelci), za to određeni, nađu trošnim.¹³⁴ U kupoprodajnim trogirskim ugovorima uvijek se spominju kuće »cum muris et hedificiis«,¹³⁵ iz čega se može radije zaključiti, da bijahu kamene, negoli drvene, koje bi inače bile označene kao domus lignea ili de lignamine. Veliki i prilično zbijeni broj ostataka kamenih kuća, koji se još vidi u oba grada usprkos svim kasnijim uništavanjima i pregrađivanjima od kasnogotičkog stila 15. stoljeća do naših dana, krijepi našu pretpostavku, da ih je u Trogiru i u Splitu, kao u tipičnim mediteranskim gradovima, bilo više negoli drvenih, barem u starijim i središnjim dijelovima tih gradova. Čini se, da su oba grada bili napredniji u tome od Dubrovnika, gdje je čak i u početku 15. stoljeća bilo mnogo drvenih kuća,¹³⁶ iako se tu u prvoj polovici 14. stoljeća mnogo zidalo i djelatnost je naših kamenara bila razvijena.¹³⁷ Pored kamenih i drvenih postojahu u Dubrovniku kuće, kojima je polovica bila kamena, a polovica drvena.¹³⁸ O svemu tome u Splitu i u Trogiru nema bar dosada mnogo spomena. Ali da je i u Splitu bilo drvenih kućnih dijelova, vidi se iz naredbe izdane u toku 14. stoljeća, da se drvene ograde među susjednim ili spojenim kućama zamijene kamenim zidom.¹³⁹ U Trogiru se 1279. godine spominje rad drvodjelca Radena na nekoj kući,¹⁴⁰ a i jedna kuća »constructa lignaminibus in burgo«.¹⁴¹

O samim graditeljima romaničkih kuća u Splitu i Trogiru nema podataka, jer u arhivskim spisima nisu zabilježeni ugovori o gradnji. Može se međutim pretpostaviti, da to bijahu ponajviše domaći zidari i klesari. Već smo u ranom srednjem vijeku imali nekoliko spomenika, koji pokazuju domaću oznaku, po čemu se može zaključiti, da su ih zidali naši majstori. U doba romanike dostigli smo kroz dlijeto Radovana i njegovih učenika, splitskih kipara i Dubrovčanina Šimuna umjetnički izraz u figurativnom oblikovanju. Ako su dakle pojedini naši majstori bili sposobni zidati velike i kićene spomenike, kao što su portal i propovjedaonica trogirске stolne crkve, donji dio zvonika i propovjedaonica splitskog Sv. Duje, te portal crkve u Apulskom

¹³¹ Gušić. o. c., str. 199, 200.

¹³² O. c., str. 182, 198. Prema njegovu pisanju vidi se, da je u tom dijelu grada bilo mnogo drvenih kuća. On piše, da je tu izgorjelo više od pet stotina drvenih i oko dvadeset kamenih.

¹³³ Hanel, o. c., str. 217.

¹³⁴ Ibid., str. 107.

¹³⁵ Barada, o. c., sv. I, str. 215, 217, 288, 302, 324, 340, 400, 401, 303 i t. d.

¹³⁶ Jeremić-Tadić, o. c., str. 7.

¹³⁷ Ibid., str. 8.

¹³⁸ Ibid., str. 5.

¹³⁹ Hanel, o. c., str. 108. Sličnu odredbu donosi i dubrovački zakonik. Bogišić V.-Jireček K., o. c., str. 114.

¹⁴⁰ Barada, o. c., sv. II, str. 201.

¹⁴¹ Ibid., str. 210.

gradu Barleti,¹⁴² ako je Splitski Andrija Buvina u početku 13. stoljeća znao tesati u drvu likove i prizore, očito je, da su naši manji i dosada nepoznati majstori mogli zidati obične kuće čedna ukrasa i jednostavna oblika.

Zna se za nekoliko imena trogirskih kamenara u toku druge polovice 13. stoljeća. Tu radi desetak njih: Deša Klementov, Dragoj, Petar Zaninov i Petar Zoje, Lovre Docto, Dragobrat, Dominče Berišin, Teodor, Andrija Vatacij i Matij, koji u svibnju 1264. godine zidaju gradske mlinove,¹⁴³ zatim Dragovan,¹⁴⁴ Martin,¹⁴⁵ Brtoško,¹⁴⁶ Obrad¹⁴⁷ i Skladen.¹⁴⁸ Neki od njih imaju u Trogiru kuće, a budući da im nije označeno porijeklo, može se smatrati da su tu zavičajni.

U Splitu radi u toku 13. stoljeća majstor Oto, koji je klesao potpisani reljef svetaca i lovačke prizore na podanku zvonika stolne crkve. Za ostale se ne zna zbog nedostatka arhivskih spisa, ali se u ispravama 14. stoljeća sreća već nekoliko imena: Nikola, Radoslav Prveše, Ivan Minov, Dražoje Lucić, Mikoj, te braća Ivan i Frano Nikolin, koji grade crkvu sv. Duha u novijem dijelu grada. Klesarski zanat ovdje uče šegrti Radoje Cibudinić, Toma, sin Perše Petkovića, Obrad Mladinić i Maroje, sin nekog Nikolice. Ovdje sretamo i Dubrovčane majstore Anđela, Simka, Jurja Dobrilovića, Điva Radosalića, Nikšu Dominića, Draška Prkosalića i Cvijeta Radosalića, koji kleše bifore, lukove, terase i ostale građevne dijelove, a s njima je i Milko Kvalinov iz zetskog Bara.¹⁴⁹

Taj rad i boravak kamenara iz našeg južnog primorja u toku 14. stoljeća u Splitu otkriva nam tri činjenice: veliki broj dubrovačkih klesara, koji djeluju izvan svog zavičaja, umjetničku povezanost naših primorskih gradova u srednjem vijeku, što doprinosi isticanju lokalnih značajki naše stare umjetnosti, koje će jasnije uočiti nova pokoljenja naših povjesničara i konačno znatnu građevnu djelatnost u Splitu u doba rane gotike.

Iako su ti kamenari radili u Splitu već u prelaznom romaničko-gotičkom stilu, ipak su ovdje spomenuti, jer njihovo postojanje i rad u toku tog stoljeća jača pretpostavku, da ih je bilo u 13. i u ranijim stoljećima, ali se za njih ne zna, jer iz tog vremena nema dovoljno pisanih isprava privatno-pravnog značaja a pogotovu ne, kao što rekosmo, pisanih podataka o građanjama.

Zapisci pisarnice trogirskopolćine iz 13. stoljeća otkriše nam međutim još jednu važnu činjenicu, vlasnike pojedinih romaničkih kuća u Trogiru. Dok su prema Tadićevu i Jeremićevu pisanju u Dubrovniku u toku prve polovice 14. stoljeća vlasnici kamenih kuća bili ponajviše vlastela,¹⁵⁰ dotle ih u Trogiru uz plemiće posjeduju pućani i zanatlije. Imena: Dominika, kći Pribiše; Dominik Stojanov; Draga, kći Martina Martinacija; Draga, kći Staša; Draga

¹⁴² Bošković Đ., Simeon Dubrovčanin, Srpski književni glasnik LV, sv. 2, Beograd 1938.

¹⁴³ Barada, o. c., sv. I., str. 78.

¹⁴⁴ Ibid., sv. II, str. 114.

¹⁴⁵ Ibid., sv. I, str. 54.

¹⁴⁶ Ibid., str. 205.

¹⁴⁷ Ibid., sv. II, str. 271.

¹⁴⁸ Ibid., str. 171.

¹⁴⁹ Fisković, o. c. (42), str. 128-129.

¹⁵⁰ O. c., str. 8. Prema spisima Tomaza de Savere to ne izgleda tako (Cremošnik o. c. sub voce domus). Vlasnici kuća i u Dubrovniku imaju naša narodna imena.

Otročića; Draga, udovica Stjepana Klisalića; Draga, žena Deše Mesine; Draga Jude; Dobrača, kći Milošta; Dobrača, žena Pribislava iz Šibenika; Dobrostij; Dragečina Tvrdojeva; Dragonec Radovanov; Draguša Radovanova; zidar Dragoj; Dobronja; svećenik Dabronja; Dragomir; majstor Dragen; Desa, kći Gausinje Nikole Kačića; Desača, žena Deše Kokot; majstor Dragobrat Dobromir; Dragoslava, udovica Radobrata; majstor Dragonja; Dabra; Dobra, žena Luke; Dragača; Dragen; Dobrovan; Drago; Draga i Drugan; Deša Pobratin i sestra mu Draga; Dobroslava Dujmova, žena Bogdanova; Dragoslav Potčerne; Drago Turkolov; Bogdan Tektole; Berica; Bogdan Dračin; Buna; Bude; Bratina Stanina; Biva Dragonov; Bogdana, udovica Marka Suča; Černoča i žena mu Dragosta; Črneka Domaldov; Copta Radinić; krojač Cvitić; Grubiša; Goluba Ozrenova; Grubša Prvoslavov; Gruba Tolimirova; Tihoslava; Toljan i Stanica; Marija Dobrinje; Marija Draganova; Marija Miloša Neska; Milka Radilova; Matij Dobre; Miriša; Matij Kovač; Marin Ratibor; Marin Gazivoda; Miroš; Ivan i Dragovan Dragoslavovi; Ilija Pribanov; Radoj; Rade; Radoslava; Radista; zlatar Radovan; zlatar Radoslav; Rada, žena zlatara Sabe; Rada Milovratova, Restislava Dujmova; Rada, koludrica samostana sv. Nikole; Radoslav Kauričev; Radislav Okanov; Radoš i Toljen, sinovi Forzovi; Stojan Draščev; Slava Kreskova; Stana Petrišina; Staniša; Sabo Drugačev; Smoljan Radomirov; Stoja; Stana Filipova; Stana Nungače; Stanko Krokov; Stjepan Stanošev; Stojša Grubišin; Stojan Dragušin; Stane Bogdeše; Slava, kći Dobromirova; Stojša Budin; Prvica Stankova; Priban Oskanov; Priba Slavkova; Poganica, kći Stane; Paren Dobrin; Prva Dragona; Prva, žena zidara Hranka; zidar Obrad; Ozren Bogdanov; zlatar Nikola i žena mu Dragečina; Niža Tolice, žena Radova; kanonik Juraj Dobranov; Usekina Dobrimirov; Jura, žena Marina Draguša i t. d.¹⁵¹ potvrđuju, da su mnogi vlasnici i suvlasnici kuća bili Hrvati. To je također jedan od dokaza, nesamo da je Trogir u toku 13. stoljeća bio pohrvaćen, već da je hrvatsko pučanstvo u gradu, pored Romana koji su također bili kućevlasnici, bilo imućno. Javno je stoga, da su Tatari, prema vijesti arciakona Tome, uputili Trogiranima pri opsjedanju grada poziv na predaju »voce sclavonice« i da je između tog pučanstva mogao da se pojavi jedan od najvećih kipara naše narodnosti starijeg vremena, Radovan.

Relativno veliki broj romaničkih kuća u Splitu i u Trogiru iz doba romaničkog stila, čistoća njihova stila, čvrstoća gradnje i smještaj očituje, da su oba grada u toku 12. do 14. stoljeća bila na visokoj kulturnoj razini.

Taj broj ne može biti još konačno utvrđen. Zasad ih se u Splitu može nabrojiti preko šezdeset, a otprilike toliko i u onda manjem Trogiru, ali pažljivija traganja u ovom smjeru, osobito pri obzirnom i po konzervatorskim načelima poduzetom čišćenju starih dijelova tih gradova, naći će ih se još.

Prilažem ipak njihov popis, u kojemu se spominju njihovi sačuvani ulomci, da bi poslužio boljem čuvanju tih neznanih spomenika, iako taj ne može da bude još konačan, radi mnogih i mnogih dijelova, koji još nisu otkriveni.

¹⁵¹ Ta su imena preuzeta iz oba sveska spomenute Baradine knjige, kojoj ne navodim stranice, jer svesci imaju pri kraju popis imena i iz Smičklasova Codex diplomaticus, sv. III, str. 357, sv. V, str. 499, sv. VII, str. 220.

POPIS ROMANIČKIH KUĆA U SPLITU

Bogumilska ulica

1. Višekatnica pregrađivana u 19. stoljeću. Kamen zidova je dugoljast i loše klesan. Na uglovima kuće je veći kamen, od kojeg su neki blokovi vjerojatno preuzeti iz ruševina Dioklecijanove palače. Svi su otvori preinačeni u toku prošlog stoljeća, ostao je samo glavni ulaz u kuću, romanička vrata sa lunetom, kojoj je srpasti luk sastavljen od užeg i šireg kamenja oivičenog uglačanom vrpcom. Dovratnici su sastavljeni od manjeg i većeg kamena (sl. 43). Nadvratnik je odsječen na krajevima donjeg dijela, da se uvuče među dovratnike. U luneti je grb klesan u plitkom relijefu; na štitu osmokraka zvijezda i vitorog. Uz štiti je trougaono lišće. Pod grbom je monogram F†C.
G
2. Kuća u sklopu samostana benediktinki. Pri pregrađivanju ostao je romanički prozor s lukom u 4. katu i mala vrata srpasta luka u stepeništu prvog kata.

Poljana Braće Vranjanina

3. Kamen zidova je dugoljast i nepravilno klesan. Kuća je osobito u prizemlju preinačena u 19. stoljeću. Na prvom je katu ostatak prozora srpasta luka, uz koji je poluoblj probušeni i glomazni kameni prsten. Četvorasti prozor drugog kata ima natprozornik odsječeni krajeva na donjem dijelu, da zahvati sastavljene doprozornike. U pragu mu je urezan starokršćanski križ. Uz kuću je kolovaja.
4. Romaničko-gotička kuća zidana dugoljastim kamenom sa zabatom krova u pročelju. U prizemlju su uska romanička vrata s lukom, a u potkrovlju uski prozor. U katu je gotički prozor sa slovom bogorodice M, a ostali otvori su preinačeni.
†

Bogumilska i Dioklecijanova ulica

5. U nagrđenom se pročelju ove palače raspoznaje vitka i uska trokatnica (pretvorena u 19. stoljeću u četverokatnicu) sazidana lijepim četvornim kamenom ponešto dugoljasta oblika, koji se niže u nižim i širim redovima, kao kod najljepših romaničkih spomenika. U prizemlju su sa strane velika vrata srpasta luka, snižena u toku 19. stoljeća. Dovratnici su vodoravnim spojnim kamenjem učvršćeni s okolnim zidom. U sjevernom dijelu pročelja rastvara se luk nadsvođenog prolaza, koji spaja Dioklecijanovu i Bogumilsku ulicu. Brid mu je ukošen zbog prometa, a u njemu su urezani križevi, koje često sretamo na uglovima ulica. Nad tim prolazom, kojemu je svod zidan od dugoljastog pločastog kamena, nadvili su se srpasti lukovi podržani konzolom poluobla profila (quart de rond). Pod svodom su mala vrata srpasta luka, koji je uži od dovratnika. Prvi kat je omeđen vijencem trbušasta profila (sl. 11.1), a nad njim je plošni romanički prozor sa lukom. Ljepši je vijenac drugog sprata; pod razvijenim profilom niže se dva niza ljsaka. Nad vijencem je središnji dvojni prozor uokviren šiljastim zabatom sa lukom. Njegove istaknute konzole, iskićene akantovim lišćem i voluticom, držale su stupiće, koji su nestali. U trokutnom zabatu krova je uski prozor potkrovlja. Na južnom je zidu u trećem katu ostatak prozora srpastog luka i ulomak starokršćanskog sarkofaga sa Kristovim monogramom APω, a na sjevernom mala konzola. *

Palača je imala i ložu nad širokim lukom propugnakula Dioklecijanovih Zlatnih vrata. Ogradni zidić te lože obrubljen je na početku istim vijencem kao i drugi kat palače, a u uglu je stopa ugaonog stupića, koji je držao krov.

Unutrašnjost te najveličanstvenije romaničke kuće u Splitu je preinačena. U prizemlju je duga prostorija, kojoj je svod od sedre. Od susjedne kuće je odijeljena uskim prostorom t. zv. kolovajom.

Mirska ulica

6. Dvokatnica zidana dugoljastim loše klesanim kamenom, natkrita jednokrlnim krovom, koji je obrubljen pločicama. U prizemlju su vrata četvorna oblika s nadvratnikom sječeni uglova, da obuhvati dovratnike. Sazidana je preko Pretorijanske

ulice i natkriljuje je svodom od ploča, obrubljenim srpastim lukom. U Pretorijanskoj ulici ima vrata četvorasta oblika sastavljenih dovratnika. Ostala su joj četiri prozora, od kojih dva imaju lunetu (sl. 53, 55), da im tanki dovratnici lakše nose teret zida, treći ima široki lijepo klesani okvir srpasta luka, a četvrti je četvorastog otvora.

Pretorijanska ulica

7. Romanička vrata, kojima je nadvratnik stepenasto profiliran, prekinut sa dva re-ljefna križa starokršćanskog oblika (sl. 20). Ostali je dio kuće pregrađen.
8. Kuća zidana nepravilno klesanim kamenom. Ostadoše joj dvije lunete poput onih na preromaničkim spomenicima i vrata, kojima je nadvratnik otkinut na donjem dijelu krajeva. U zidu je uzidana manja, a u prizemlju veća konzola poluobla ili trbušasta profila.
9. Romaničko-gotička kuća nad zasvođenim prolazom za Žarkovu ulicu zidana nepravilnim klesanim kamenjem. U prizemlju su vrata srpasta luka s lunetom i sa-stavljenim dovratnicima. Uz njih je svod prolaza presvođen lukom, koji nosi konzole polukružna profila. Brid mu je jako ukošen zbog lakšeg prolaženja. U prvom je katu prozor srpasta luka, a ostalo je pregrađeno u doba gotike i u toku 19. stoljeća.
10. Dvokatnica, kojoj ostadoše vrata srpasta luka s lunetom.
11. Dvokatnica sa zidovima loše klesanog kamena. Na svakom katu su po dva prozora srpasta luka. Ulazna vrata se nalaze u vanjskom stubištu, koje je zgodno smješteno između te i susjedne kuće (sl. 28).
12. Kuća zidana dugoljastim kamenom. Vrh stubišta su vrata srpasta luka i imaju ka-men vodoravno postavljen, da ih učvrsti sa zidom. U prizemlju uz stubište je prozor. Na pročelju, u prizemlju, vidi se trag vrata srpasta luka i sastavljena dovratnika. U kuću je uzidan ulomak s urezanim starokršćanskim križem i komad antiknog rimskog natpisa.

Dioklecijanova ulica

13. Dvokatnica građena nepravilno klesanim kamenom uzdiže se nad svodom, ispod kojeg je prolaz za Papalićevu ulicu. Svod ima luk srpastog oblika od užeg i šireg kamena, a drži ga profilirana menzola. Sačuvana su tri prozora srpasta luka, od kojih jedan ima otkinut prag, da uđe doprozornik (sl. 27).
14. Stilizirana lavlja glava, vjerojatno konzola, koja je podržavala neki slijepi luk, uzidana kao spolia u ožbukanu kuću.
15. Kuća, kojoj ostadoše vrata u prizemlju s lunetom srpasta luka. Nadvratnik je na donjim uglovima otkinut, da se poveže s dovratnicima.
16. Kuća zidana loše klesanim ponajviše dugoljastim kamenom. U trokutnom je za-batu krova prozor srpasta luka sastavljen kamenom ovičenim uglačanom vrpcom. Na pragu su rupe sa strane za odvod vode.
17. Nad stubištem između dvije kuće vidi se u zidu samo još prozor sa srpastim lukom.

Ulica sred Geta

18. Uska dvokatnica zidana nepravilnim kamenom, koji ponegdje viri pod novijom žbukom. Ulazna vrata zadržase samo lunetu i glomazni nadvratnik otkinutih uglova. Nad njima je prozor četvornog otvora uokviren istaknutim okvirom u žbuci, koji oblikuje dva slijepa vješca luka. U unutrašnjosti je u uglu prizemlja, prvog i drugog kata izbočena ploha i u njoj polukružna udubina. U potkrovlju je u zidu udubena polukružna udubina dvostruka okvira (sl. 16) i dvojna niša, koja ima dvije polukružne udubine, zajednički uokvirene slijepim visećim lukovima (sl. 17). Prozor prvog kata ima također iznutra dva viseća slijepa luka (sl. 4). Konzole, koje drže drvenu gredu poda, imaju polukružni oblik profiliran pri vrhu (sl. 11.).

Dukljanska ulica

19. Srpasti luk svoda pod pregrađenom kućom, koja se nadvisila nad ulicom, baš ispod velikog rimskog luka Dioklecijanove palače. Kamen mu je uži i širi i oivičen uglačanom vrpcom.
20. Kuća zidana nepravilnim kamenom. U prvom katu je prozor sa srpastim lukom, doprozorni ima vodoravno položene dijelove zbog veze sa zidom. U zidu je uzidana ženska antikna glava. Kuća se širi iznad ulice nad svodom sastavljenim od dugoljastih ploča, koji ima na početku i na kraju srpaste lukove iz lijepo klesanog šireg i užeg kamena, obrubljenog uglačanom vrpcom. Stražnji luk drže profilirane konzole (sl. 11,9).
21. Uz taj luk je kuća niskih vrata s lukom i nad njima prozor također s lukom i pragom otknutih gornjih uglova, da uđu doprozornici.
22. Zidovi kuće zidani loše klesanim dugoljastim kamenom. U prizemlju su vrata ravna široka nadvratnika. Sačuvana su i dva visoka prozora prvog kata s lukom, i to ne u ravnoj crti visine, valjda zbog toga, što je jedan osvjetljivao stepenište. Jedan ima dva vodoravna spojna kamena pri vrhu dovratnika, da zahvati ujedno srpasti luk i zid (sl. 2). Iznad prozora su dvije konzole. U drugom katu je prozor četvorastog oblika sastavljenih dovratnika. Kamen je oivičen vrpcom kao i kod ostalih otvora. U pregrađenoj unutrašnjosti pod gredama pada su kamene konzole, u prizemlju jednostavno profilirane, a na prvom katu podvostručene: nad poluoblom šire se uz zid dvokrilne (sl. 14), koje vuku porijeklo iz starokršćanske umjetnosti, a nastavljaju se u kićenijem obliku u drvu u gotici.
23. Točak za odvod kišnice u obliku stilizirane lavlje glave, uzidan u rimski luk, koji se uzdiže nad ulicom. Vjerojatno je pripadao terasi neke romaničke kuće, koja se prostirala u širini tog luka (sl. 63).
24. Romaničko-gotička četverokatnica zidana nepravilno klesanim kamenom. Uglovi su učvršćeni jačim kamenom. Vrata su preinačena i ostala je samo luneta s okruglim ukrasom u sredini. U prvom katu je uzidan grb s lavom, koji se propinje, griva mu je još romanički stilizirana, ali vjerojatno potječe kao i obližnji prozori iz ranijeg doba dalmatinske gotike. U četvrtom su katu ostala dva romanička prozora srpasta luka. Dvije ukrašene visoke konzole drže ploču pod prozorom, koji je skinut.

Širina Filipa Grabovca

25. Dvokatnica skoro potpuno preinačena, zidana nepravilnim dugoljastim kamenom. Ostadoše joj u pročelju dva zazidana plošna prozora s lukom, a jasan je i trag trećemu, s kojega je skinut kameni okvir. Ugao prizemlja je ukošen, a vrh mu se oblikuje poput lista (sl. 19). Iznad njega je trag prozora. Dva kamena prstena sa svinutim listom na južnom zidu, sudeći po profilaciji, mogli bi biti iz vremena romaničkog stila.

Buvinova ulica

26. Romaničko-gotičko-renesansna trokatnica. Prizemna vrata s lunetom su ožbukana, ali im se trag vidi. U prvom i trećem katu je po jedan, a u drugom dva romanička prozora srpastog luka i plošnog okvira. Kameni prsten uz prozor mogao bi, sudeći po profilu, biti romanički, ukoliko ne pripada kasnijem vremenu. U kuću je uzidan, vjerojatno kasnije, romanički orao, možda dio neke poluglavice. Ugao kuće je vješto rastvoren širokim gotičkim prozorom, kojemu je vrh luka Kristov monogram IHS, i renesansnim prozorom Alešijeve škole s plitkom nišom i školjkom. Unutrašnjost je preinačena, ostao je samo plitki, slijepi luk nad otvorom romaničkog prozora na prvom katu (sl. 18).

Ulica kraj Sv. Ivana

27. Višekatnica sučelice hrama Dioklecijanove palače. Ostao je samo prozor srpasta luka u prvom katu, a zidovi su prekriveni žbukom.

28. Kuća zidana lijepo klesanim kamenom četvorastog, ponešto dugoljastog oblika. Ulazna vrata imaju lunetu, u kojoj je prozorčić u obliku križa okruglih krakova okružen laganim profiliranim krugom. Luk nad lunetom je srpast kao i onaj na nižim vratima, koja su vjerojatno vodila u spremište. U prvom su katu tri prozora srpasta luka, plošna okvira, a pod njima su ostaci dvaju ranijih, onaj nad kućnim vratima je veći od ostalih. Uz glavna vrata su i tragovi dućanskih vrata natkriti lukom i u obliku »koljena«, koja su u 19. stoljeću preinačena. Istočni je zid u uskom prolazu zidan loše klesanim kamenom. Na tri čvrste menzole uzdignut je i strši iz zida u drugom katu gajfum (sl. 13) prekriven kosim kamenim krovčićem. Unutrašnjost gajfuma služi kao zidni ormar četvornog oblika. U kamenom su okviru žljebovi za dvije police, a pri dnu za vrata. Na prvom katu pod gajfunom je uski prozor s lukom užim od doprozornika. Na pročelju je kuće u drugom katu kameni balkon. Njegovu malu ploču, profiliranu čak i na strani, koja je uza zid, drže dvije čvrste konzole razvijena profila (sl. 12). Željezna mu je ograda iz kasnijeg vremena, ali prag uskih vrata ima žljebiće ukošene sa strane, što je tipično za romaniku. Okolni je kamen uz balkon jednak onome na donjem dijelu kuće, te se čini, da balkon nije kasnije umetnut, već da potječe iz doba romaničkog stila kao i veći dio kuće. U unutrašnjosti se još vide u prvom katu konzole, koje drže drvenu gredu poda, a profil im sličí onima pod balkonom (sl. 11.3). U stražnjem je zidu drugog kata mala niša uokvirena kamenim profiliranim okvirom, ali ta nije izrazito romanička.

Alešijeva ulica

29. Uska trokatnica s izgledom na Božidarevićevu ulicu. Dvokrilni krov je pokriven pločama, a zidovi su zidani nepravilnim kamenom. U drugom katu su dva prozora srpasta luka, u potkrovlju je uzidan uski otvor okrugla reljefna okvira, koji djeluje kao ukras, a možda služi za vjetrenje.
30. Uska pregrađena i povišena trokatnica zidana nepravilnim kamenom. U trećem katu je ostao vitki prozor uskih doprozornika, koji su uvučeni u natprozornik i u prag. Lijepo zidana luneta ispunjena je nepravilno klesanim kamenom (sl. 3). U žbuci zida ima miješane opeke.
31. Pregrađena i kasnije ožbukana kuća. Kućna vrata s izduženom lunetom imaju dovratnike u jednom komadu. U unutrašnjosti prizemlja jednostavne kamene konzole polukružna profila drže grede poda (sl. 11.10).
32. Presvođeni prolaz pod kućom u dvorištu obrubljen lukom sastavljenim od užeg i šireg kamenja, koje je oivičeno pri vrhu vrpcom, uzdiže se na profiliranoj konzoli (sl. 11.7). U sredini je željezni kolut vjerojatno za fenjer. Do tog luka su u dvorištu kućna vrata s lukom i sastavljenim dovratnicima. Ostali dijelovi kuće su preinačeni.
33. Svod od sedre i kamena natkriva ulicu. Obrubljen je lukom sastavljenim od šireg i užeg kamenja oivičen vrpcom, a upire se o profilirani vijenac (sl. 11.9). Sred luka visi željezni kolut, vjerojatno za vješanje fenjera ulične rasvjete. Kuća nad lukom je ožbukana, a prozori su joj iz novijeg vremena.
34. Ostatak kuće u prizemlju, koje je zidano dugoljastim loše klesanim kamenom. Vrata imaju srpasti luk, koji se upire o dva spojna vodoravno položena kamena dovratnika. Uz njih je niski otvor, kojemu je ostao nadvratnik s trougaonom grbom po sredini, koja ispunjava rasteretni luk nad njim (sl. 21).

Dosud

35. Kuća je prema sačuvanoj fotografiji bila zidana dugoljastim kamenom. Ulaz joj bijaše četvorastog otvora s glomaznim nadvratnikom, koji ujedno bijaše prag vrata slična oblika nad njima. Dvojni prozor je bio podijeljen osmerostranim stupićem s glavicom dvokrilna oblika, u kojoj je urezan križ starokršćanskog tipa, a koja je držala ravni natprozornik. Izbočeni okvir dvojnog prozora imao je dva viseća slijepra luka. (Vidi sl. Ephemeris Bihaćensis, tabla XXVIII. Zadar 1894.). Kuća je pri obnovi potpuno izmijenila izgled, a dvojni je prozor pogrešno restauriran u proizvoljnom obliku (sl. 52).

36. Dvokatnica zidana dugoljastim nepravilno klesanim kamenom. Sačuvalo se pročelje, kojemu su zazidani otvori; vrata i tri prozora u prvom katu, koji imaju lunetu. Okvir prozora ima hrapavu površinu, neobičnu u splitskoj romanici. Kasnije je kuća preinačena, te su otvori zazidani. Već u 15. stoljeću Juraj Dalmatinac sazidao je dvorišna vrata, a pročelje je okrenuto s uske ulice k zapadu i prema dvorištu.

Medulićeva ulica

37. Dvokatnica dvokrilna krova zidana kamenom ponajviše četvorasta oblika. Na pročelnoj, zapadnoj strani u prizemlju su široka vrata četvorna oblika, kojima se dijelovi okvira u uglovima ne sljubljuju potpuno. Vanjsko stepenište vodi u prvi kat, gdje je ulaz s lukom i uz njega sličan prozor. Njima su, kao i na dva prozora u drugom katu, lukovi srpasti. U sjevernom su zidu dva slična prozora (sl. 33), dok je prozor potkrovlja četvorast, s komadima okvira, koji se jedva dodiruju u uglovima. Dvokrilni krov je obrubljen kamenim pločama. U unutrašnjosti se sačuvalo rijedak motiv u civilnoj dalmatinskoj arhitekturi: niz slijepih visećih lukova na poluobljima kasnije otučenim konzolama, koji drži gredu poda (sl. 57).

Peristil

38. Pročelje je preinačeno već u doba renesanse, kad mu je nadodan balkon, a zatim su u 19. stoljeću izmijenjeni otvori. Ostao je tek vijenac prvog kata s reljefnim motivom izmjeničnih četvorina (échiquier).

Vestibul

39. Ostaci kuće u zidovima Vestibula Dioklecijanove palače. Prozor s lukom probijen je u sjevernom zidu Vestibula, a na uskoj terasi je prozor srpasta luka sa križem trokutnih krakova, urezanim u vodoravni spojni kamen na vrhu doprozornika.
40. Ostatak prizemlja kuće s dva široka luka, sazidane na temeljima Dioklecijanovih zidova. Kućna vrata imaju srpastu lunetu, nad kojom je gotička trifora mletačkog tipa s ranogotičkim glavicama i poluobljima romaničkim pragom. Lukovi dvorišta su srpasti i upiru se o konzole *poluobla* i *udubena* profila (bandeau à cavet). Možda su služili za ulični prolaz. Na njima visi željezni kolut. U unutrašnjosti kuće je na prvom katu dvojna zidna niša u žbuci s graviranim srpastim lukom i cickak ukrasom.
41. Romaničko-gotička kuća. Romanička vrata sa lukom. Južno pročelje ima prozor srpasta luka na drugom katu, a pod njim su dva probušena prstena, koji možda pripadaju kasnijem vremenu.

Severova ulica

42. Dvokatnica sa zabatom dvokrilna krova, zidana nepravilno klesanim kamenom. Prozor ima srpasti luk i široke doprozornike, s kojima se prag jedva dodiruje. Sred zabata je okrugli prozor ukošena profila. Uz kuću je dvorište ograđeno zidom, koji je, prije nego što bijaše zazidan, završavao nizom zubaca dvokrilnog gibelinskog završetka. Sačuvalo ih se sedam (sl. 56). Na vanjskom uglu zida je vijenac s profilom dvorskih zubaca (zupci zupčanika i obični) (sl. 10) i s djevojačkom glavom, koja ima već gotičke crte.
43. Kuća, kojoj se sačuvalo donji dio zidan lijepo klesanim kamenom poredanim u šire i uže redove. Vrata su sačuvala lunetu s malim okruglim, stepenasto profiliranim otvorom u sredini. Nadvratnik je također profiliran (sl. 22). Kasnije je tu bila crkva sv. Stošije, ali joj ovo ne izgleda portal.
44. Trag vrata sa srpastim lukom i sastavljenim dovratnikom, koji ima u sredini vodoravno položen spojni kamen.

Božidarevićeva ulica

45. Kuća pregrađivana u 19. stoljeću. Zidana je loše klesanim kamenom. U prizemlju su dvojna vrata srpasta luka i jedna vrata četvorasta otvora otvorena jedna do drugih. Tri prozora srpasta luka postavljena su asimetrično u katovima (sl. 37, 39).
46. Pregrađivana kuća. U prizemlju su vrata četvorna oblika s lunetom zidanom malim kamenom i s nadvratnikom, na kojemu je urezan križ starokršćanskog izgleda. Pri pregrađnji su vrata s nadvratnikom, u kojemu je reljefni kosir, znak radionice tih poljoprivrednih alata, upotrebljena za prozor.

Krešimirova ulica

47. Ostatak kuće zidan lijepim kamenom i pretvoren u 16. stoljeću u crkvu sv. Roka. Ulazna vrata imaju lunetu srpasta luka, a do njih su mala vrata sličnog rastvorenog luka. Na prvom katu je ostatak prozora i profilirani vijenac (sl. 38). Manja vrata imaju u unutrašnjim uglovima okrugle rupe za uvlačenje željeznih klinova drvenih vratnica, a u dovratnicima rupe za poprečno postavljanje drvene prečke, kojom se osiguravahu zatvorene vratnice.

Papalićeva ulica

48. Prozor srpasta luka u potkrovlju četverokatnice pregrađivane u gotičko, barokno i kasnije doba.
49. U ožbukanoj kući uzidana je glava bradata satira kozjih ušiju. Oči su mu ispunjene olovom. Trokutna pločica nad glavom otkriva, da je to konzola, koja je držala mali slijepi luk (sl. 68).
50. Ostatak kuće zidane nepravilno klesanim kamenom. Ostala su vrata s lunetom i dovratnicima, koji imaju vodoravne spojne kamene.
51. Ostatak kuće loše zidanog zida, u kojemu je prozor s nadvratnikom otkinutih donjih uglova i s urezanim križem. Dovratnici su sastavljeni, a prag se tek dodiruje s njima (sl. 7).

Marulićeva ulica

52. Pregrađena kasnoromanička palača zidana lijepo klesanim kamenom dugoljasta oblika oivičenim vrpcom. U prizemlju se iza otvora 19. stoljeća vide tragovi glavnih plošnih vrata, kojima je gotički luk vješto sastavljen spojnim kamenom, koji ima zube. Vide se i ostaci dućanskih vrata. U prvom katu su tragovi pet prozora obla luka, od kojih je onaj nad ulazom gotički i veći (sl. 23). Na drugom se katu još vide 4 zazidana prozora okrugla sastavljenog luka (sl. 24), dok dovratnika nemaju, već kameni nizovi čine ujedno njihov okvir. Nad prizemljem je niz od sedam poluobljih konzola, koje su vjerojatno držale strehu nad dućanima. Palača je u 19. stoljeću preinačena, te je većina otvora uništena, dok su neki samo zazidani. Jedini ukras tog kompaktnog i plošnog pročelja je grb obrubljen nizom izmjeničnih zubaca, kojemu je na štitu kula s gotičkim otvorima i gibelinskim kruništem. Taj grb se sreća na gotičkim kućama u Bosanskoj i u Božidarevićevoj ulici, te se prema tome može zaključiti, da je ta palača pripadala nekoj bogatoj splitskoj obitelji, koja je posjedovala nekoliko kuća. Grb je, vjerojatno pri preinaci palače, prenesen s lunete glavnog ulaza. Krov je dvokrilan, i u potkrovlju je na južnom zidu prozor srpasta luka.

Narodni trg

53. U ožbukanom i nagrđenom pročelju u toku 19. stoljeća ostao je romanički točak u obliku stilizirane lavlje glave za odvod kišnice, reljef sv. Jurja, koji jašući na konju ubija kopljem zmaja, i reljef sv. Mihajla u istoj ulozi. Na jednoj fotografiji Narodnog trga iz 1864. godine vidi se, da je na ranijem pročelju bila još jedna lavlja glava.
54. U uskoj, slijepoj uličici na južnoj strani trga u prizemlju su troja široka vrata, jedna tik do drugih. Lukovi im imaju srpasti oblik, a dovratnici su u jednom komadu. Zidovi su kuće od dugoljasta kamena hrapave površine.
55. Kuća-kula zidana čvrstim lijepo klesanim kamenom obrubljenim uglačanom vrpcom. U prvom katu se vidi srpasti luk osakaćenog prozora, a u trećem katu je dvojni prozor s lunetom, u kojoj je reljefni cvijet (sl. 46). Glavica i stup su joj otpali, a ostalo je još željezo, koje ih je pričvršćivalo. Pojas trećeg kata ima niz zubaca zupčanika i lišće, koje je načinjeno pod utjecajem antičnog vijenca susjedne Dioklecijanove kule. Na četvrtom je katu četvorasti prozor, iz južnog zida strši lisnata konzola.

Bosanska ulica

56. Uska dvokatnica zidana dugoljastim nepravilno klesanim kamenom. Prizemlje joj je preinačeno u toku 19. stoljeća, a u prvom katu su ostala dva prozora s lukom, od kojih sjeverni ima dvostruki okvir vjerojatno za čvršće pristajanje drvenih kapaka.
57. Romaničko-renesansna kuća zidana lijepo klesanim kamenom. Vrata imaju glomazni dovratnik ukošen tako, da se u njemu oblikuje ugaona konzola. Luneta ima u sredini okrugli otvor stepenasto profiliran, dvije šesterokrake zvijezde i profilirane rubove s poluobljim užetom. Okružuje je srpasti luk. U prvom katu je dvojni prozor u stilu zrele renesanse, probijen vjerojatno u drugoj polovici 16. stoljeća.

Iza Lože

58. Romaničko-gotička kuća. U prizemlju su tragovi dvaju vrata s lunetom srpasta luka, jedna tik do drugih.
59. U prolazu za Bosansku ulicu ožbukana kuća s prozorom, koji ima luk, u drugom katu i trag vrata u prizemlju.
60. U stražnjem, zapadnom zidu renesansne palače Karepića ostala su romanička vrata srpasta luka, a na sjevernom zidu je mali četvorasti prozor, kojemu se kamen okvira jedva dodiruje na uglovima.

Arbanaška ulica

61. Vrata s lunetom, koju podupiru bočne konzole, a okružuje luk srpasta oblika.

Domaldova ulica

62. Kuća u sklopu samostana sv. Marije de Taurello. Dugoljasti nepravilni kamen, između kojeg se ističe pojas pravilno klesanog dugog kamena kao oznaka kata. Prozor srpasta luka, koji je uži od doprozornika.

Đački prilaz

63. U kasnije ožbukanoj kući novijih prozora u prizemlju je ostala tek na vratima samo luneta srpasta luka, koja je naknadno rastvorena.

Bernardov prilaz

64. U ožbukanoj kući preinačenoj u toku 19. stoljeća ostala su samo uska, vjerojatno dućanska vrata srpasta luka i dovratnika u jednom komadu.
65. Svod preko ulice, zidan uskim i dugoljastim pločastim kamenom, a obrubljen srpastim lukom. Pod svodom je ostao zid kuće građen uskim kamenom i u njemu niska vrata četvorasta oblika s nadvratnikom otkinutim na donjim uglovima, da se uvuče među dovratnike. Tu su i vrata s lukom.

Šubićeva ulica

66. Papalićeva romaničko-gotička kuća pregrađena u stilu cvjetne gotike u toku 15. stoljeća od Jurja Dalmatinca. Ranije je to bila kuća prelaznog romaničko-gotičkog stila. U prvom katu je ostao zazidani plošni romanički prozor s lukom, a u drugom katu i u zabatu potkrovlja ranogotički također plošni prozor srpasta šiljasta luka, kraj kojega su dva Papalićeva grba iz 14. stoljeća.
67. Na jugu od Papalićeve kuće je romanička kuća, kojoj se još vide samo ostaci. Zidana je lijepo klesanim, četvornim dugoljastim kamenom, koji je obrubljen vrpcom. U prizemlju je dio lunete srpasta luka od velikih vrata, do kojih je trag luka manjih, vjerojatno dućanskih vrata. U prvom katu su dva zazidana plošna prozora spojena jedinstveno sa zidom, a nalik su i u istoj su visini kao i onaj u Papalićevoj kući, pa su možda obje kuće ranije bile povezane u jednu, tek u 15. stoljeću podijeljenu kuću.

Grote

68. Pod svodom prolaza Mjedenih vrata Dioklecijanove palače dio je prizemlja, kojemu je kamen dugoljast i nepravilno klesan. Vrata imaju lunetu srpasta luka ispunjenu sitnim kamenom, koja je nekoć, vjerojatno, bila pokrivena žbukom.

POPIS ROMANIČKIH KUĆA U TROGIRU

1. Kuća zidana dugoljastim nepravilnim kamenom. Ugao joj je pojačan izmjenično poredanim dužim i kraćim kamenom. U sjeverozapadnom dijelu je ostatak prozora srpasta luka i dovratnika, koji ima spojni kamen.
2. Kuća obitelji Kvarko, zidana sitnim dugoljastim i nepravilnim kamenom. U prizemlju su vrata uzdignuta ponešto nad današnjim razom ulice. Nadvratnik ima o'kinute uglove, da može obuhvatiti tanke dovratnike. U prvom katu je ostatak širokog dvojnog prozora, a u potkrovlju je prozor sa lunetom (sl. 40).
3. Najbolje sačuvana romanička kuća u Dalmaciji. Zidana je dugoljastim nepravilnim kamenom. Krov joj je nekoć bio na dvije vode, a zatim je pretvoren u jednokrilni. Na pročelnoj sjeverozapadnoj strani bijaše nekoć vanjsko stubište, koje se uspinjalo do malih vrata, kojima se još vidi trag u zidu. Stubište je uništeno, da se tu rastvore velika dućanska vrata na koljeno (sl. 26). Na prvom je katu dvojni prozor, koji je uokviren reljefnim srpastim lukom, odijeljen osmerostranim stupićem vitke lisnate glavice korintskog tipa i stope s ugaonim lišćem. Prag prozora ima poluobli profil, a doprozornici spojne kamene (sl. 45). Uz prozor je ostao kameni prsten s ponešto ukošenim stranama. U drugom katu i u potkrovlju je običan prozor srpasta luka. Prag im ne obuhvata sasvim doprozornike. Slična su im četiri prozora južnog zida, koji imaju sastavljene doprozornike (sl. 49, 50). U prizemlju su vrata četvorasta oblika sastavljenih dovratnika. Istočni zid je sudeći po kamenu četvrtastog oblika iz kasnijeg vremena, kada je kuća učvršćena ugaonom lezenom. Prozori su u unutrašnjosti četvrtasta oblika. Dvojni prozor ima dva zidna bočna sjedala natkrita pločama. Jednostavne konzole poluobla profila nose grede podova. Zidni ormari su četvrtastog neizrazitog otvora.
4. Kuća nad uličnim prolazom, koji je presvođen pločastim kamenjem, a svod mu se upire o vijenac i o građene pilone u uglovima. U prolazu su zazidana vrata četvorasta otvora i profilirana nadvratnika. Ostao je porušeni zid kuće s dva plošna prozora, koji imaju luk u prvom i drugom katu. Kamen kuće je četvorast i dugoljast (sl. 32).
5. Pregrađena trokatnica nad uličnim svodom, kojoj je sačuvan prozor srpasta luka u trećem katu, a pripadahu joj vjerojatno i vrata srpasta luka u sjeveroistočnom krilu, kojima je luneta kasnije otvorena. Kamen kuće je dugoljast i nepravilno klesan.
6. Gotička kuća navodno Berislavićeva. U sjevernom zidu na drugom katu ostao je prozor s ulomkom antiknog(?) ukrasa, a u prvom katu manji prozor četvorasta oblika, kojemu se prag i natprozornik jedva dodiruju.
7. Nepravilno zidani zid s malim prozorom, koji ima lunetu, a doprozornike čini kamen samog zida (sl. 59). U zidu je ostala i poluobla na gornjoj strani udubljena menzola.
8. Ostatak kuće sa širokim četvorastim vratima, nad kojima je dvojni prozor reljefnog okvira s lukovima i profiliranim pragom (sl. 47).
9. Kasnije ožbukana kuća, koja je zadržala u drugom katu prozor srpasta luka i pred njim mali balkon podržan profiliranim dvostrukim konzolama. Na istočnoj je stilizirana glava mladića dugoljasta lica. Prsi su mu dekorativno izrađene kao pupoljak, a glava mu je pokrivena trolistom.
10. Dvije mramorne stilizirane lavlje glave olovnih očiju drže reljefnu lunetu romaničko-gotičkog portala. Služile su kao protome neke ranije zgrade.
11. Uska dućanska vrata srpasta luka. Dva prozora prvog sprata pripadaju vjerojatno također romaničkom stilu, dok je treći iz novijeg vremena.
12. Velika Čipikova palača pregrađivana u doba kasne gotike, baroka i kasnije. Ostao je romanički zid u prizemlju s dućanskim otvorima na jugoistočnom uglu. Troje uskih vrata imaju srpasti luk i dovratnike sastavljene spojnim vodoravno uzidanim kamenom. Dva prozora izloga imaju četvorasti otvor, jednomu je natprozornik uvučen među doprozornike. Na pročelnom zidu su vrata na koljeno spojena širokim dućanskim izlogom (sl. 35). Lukovi su im oivičeni takozvanim štapom. Njihov spoj s okol-

nim nizovima kamenja očituje, da su izvorni kao i zid i da potječu iz doba romanike. Na tim otvorima je niz konzola poluobla profila za naslanjanje drvene strehe. Zid četvorasta kamena iznad toga pripada gotičko-renesansnom vremenu pregradnje palače. Ostao je možda samo poluobli romanički vijenac prvog kata.

13. Mala Čipikova palača pregrađivana u doba gotike i renesanse. U sjevernom krilu vide se ostaci dviju romaničkih kuća spojenih kasnije u cjelinu. Zidovi su im zidani nepravilnim sitnjim kamenom. Prednja kuća ima dvokrillni krov obrubljen pločicama. U prvom katu ostao je dio zazidanog plošnog prozora srpastog luka, a u drugom dva otvorena. Pragovi prozora se nastavljaju kao plošni vijenac, koji se pravilnijim kamenom odvaja od ostale hrapave zidne površine i paše kuću naokolo.
14. Unutrašnja romanička kuća u tom Čipikovu sklopu ima u potkrovlju običan prozor srpasta luka, a u renesansnom dvorištu prizemna široka vrata.
15. Ulomak porušene kuće zidane nepravilnim malim kamenom. Nad dvorišnim je prolazom polukružna srpasta luka vitki prozor (sl. 6), koji ima luk i plošni dvostruki okvir, između kojega je niz upopriječenih kvadratnih kamena na pozadini od opeke. Prozor je zatvoren, kad je unutrašnjost pretvorena u dvoranu sa empire štukaturama. Prolaz je vodio u dvorište kuće, koju je prema natpisu 1581. obnovio Frano Dragacio.
16. Tik toga je kuća, kojoj su na zapadnoj strani u prizemlju i na vanjskom stubištu vrata srpasta luka.
17. Dragacijeva kuća zadržala je u trećem katu južnog zida prozor srpasta luka.
18. U stražnjoj strani velike Čipikove gotičko-renesansne palače obuhvaćena je romanička kuća zidana dugoljastim loše klesanim kamenom, kojoj je ostao prozor srpasta luka i s vodoravnim spojnim kamenom doprozornika u trećem katu.
19. Dvokatnica prelaznog romaničko-gotičkog stila, obuhvaćena kao južno, stražnje krilo Fanfonja-Garanjinove palače, zidana je dugoljastim nepravilno klesanim kamenom. Na istočnoj su joj strani u prizemlju ranogotička plošna vrata srpasta šiljasta luka, a do njih vrata četvorasta otvora. Iza toga su četiri romanička prozora srpasta luka. Svi ti otvori imaju kamen ovičen uglačanom vrpcom. Na zapadnoj strani ostao je u katu romanički prozor i pod njim vrh vanjskog stubišta gotička vrata.
20. Ostatak dvokatnice s vratima četvorasta otvora presvođenim plitkim lukom u prizemlju i sa dva romanička prozora srpasta luka. U drugom katu ostala je konzola poluobla profila.
21. Kuća prelaznog romaničko-gotičkog stila zidana dugoljastim kamenom. Ostaše joj vrata, na kojima je luneta velika srpasta luka i plošni prozor gotičkog stila.
22. Mala vrata izrazito srpasta luka prekrita vanjskim stubištem iz novijeg vremena.
23. Ostatak kuće, kojoj su u prizemlju dvojna vrata s lunetama srpasta luka otvorena jedna tik do drugih. U unutrašnjim su uglovima nadvratnika rupe za uvlačenje željeznih klinova vratnica. Kamen kuće je loše klesan, a onaj na vratima obrubljen je uglačanom vrpcom.
24. Pregrađena i kasnije ožbukana kuća, kojoj su ostala vrata srpasta luka s lunetom sastavljenom od tri ploče, u kojima su urezana tri zvjezdolika cvijeta i križ u krugu. Uz kuću je kolovaja (sl. 41.)
25. Kuća kasnije ožbukana, kojoj ostaše vrata s lunetom.
26. Ostatak pregrađene kuće dvokrillna krova s dva prozora srpasta luka i kamena ovičenih vrpcom u drugom katu zapadnog, a jedan u istom katu sjevernog zida. Kamen zidova je dugoljast i nepravilan.
27. Kuća zidana nepravilnim kamenom. Vrata na vanjskom stubištu podignutom na svodu, koji ujedno ograđuje dvorište (sl. 31). U prizemlju su vrata četvorasta otvora s konzolom kosa profila pod nadvratnikom. Prozor s lukom ima prag, koji jedva dotiče doprozornike. U prizemlju su sjevernog dijela kuće plošna ranogotička vrata s romaničkim prozorom u drugom katu i tragom drugog prozora, koji ima luk. Nad njim je prozor četvorasta oblika, kojemu prag ne zahvaća sasna sastavljene dovratnike.

28. Uska, kasnije ožbukana kuća, kojoj su ostala u drugom katu zapadnog zida dva prozora, a u istočnom zidu jedan.
29. Kuća kasnije ožbukana s vratima na vanjskom stubištu. U luku im je urezan križ. U zidu su kamene poluoble konzole, koje su vjerojatno držale krov, zapravo strehu, nad vanjskim stubištem. Nekoliko ih ima pod krovom, koji završava pločastim rubom. Ploča i stepenice stubišta oivičene su t. zv. štapom.
30. Kuća kasnije ožbukana s prozorom romaničkog luka na drugom katu.
31. Ostatak porušene kuće. Vrata s lunetom srpasta luka i rupama u nadvratniku za utakanje željeznih klinova drvenih vratnica. Zid je zidan dugoljastim i nepravilno klesanim kamenom. U katu je ostala konzola gotičkog prozora.
32. Uska dvokatnica kasnije ožbukana. U prizemlju je prozor četvorasta otvora i mala dućanska vrata srpasta luka kao i tri prozora u katovima. Na jednom prozoru je mali balkon, koji se sastoji od ploče, što je drže dvije profilirane konzole. Na sjevernoj su strani kuće glavna vrata s lunetom okruženom srpastim lukom. U dovratnicima su rupe za umetanje poprečnog drva, kojim su se učvršćivale zatvorene vratnice.
33. Uska dvokatnica zidana dugoljastim sitnim kamenom vješto je iskoristila kolovaju do susjedne kuće vanjskim stubištem, nad kojim su kućna vrata srpasta luka i dugih spojnih kamena sred dovratnika. U zidu nad stubištem je i gajfum zidan jednako kao i zid, izbočen i izdignut na dvije profilirane konzole, a natkrit kosim krovom od ploča. Drugi je gajfum sličan, a izbočen je na sjevernom dijelu kuće. Južnomu je još otvorena niša četvorna oblika u unutrašnjosti kuće. Po kamenom okviru, koji ima žljebove za drvene police i udubinu na donjem kamenu, vidi se, da je služio za zidni ormar.
U prizemlju su na ulici vrata četvorasta otvora, kojima je nad nadvratnik plitki rasteretni luk zidan loše klesanim kamenom kao i kućni zidovi. U prvom je katu trag romaničkog prozora s lukom, a u drugom su dva prozora četvorasta otvora. U unutrašnjosti se, pored tih zidnih ormara, sačuvala i ugaona konzola kosa profila, koja je držala grede poda. Uz istočni zid kuće je kolovaja.
34. Ostatak kuće, kojoj su u zidu dva prozora, od kojih jedan ima srpasti luk.
35. Uska kuća natkrita dvokrilnim krovom, pregrađena vjerojatno u 18. stoljeću. Pobočna vrata imaju četvorasti otvor s velikim nepravilnim nadvratnikom oivičenim vrpcom. Nad njima je prozor s lukom.
36. U pregrađenoj je kući ostao samo trag srpasta nepravilno zidana luka velikih vrata i nad četvorastim prozorom ulomak ranijeg nadvratnika s ranoromaničkim palmicama, cvjetnom lozicom i natpisom (sl. 66, 67):

PAX UIC DOM(UH) (ET) CUM SPI(RITO) (TUO)

37. Sklop samostana benediktinki obuhvaća tri romaničke kuće. U istočnom dijelu mu je kuća s vratima, koja imaju lunetu srpasta luka, sastavljenu od kamena oivičena vrpcom. Sa stražnje su strane nadvratnika rupe za željezne klinove vratnica. U drugom katu su dvije bifore trostruka okvira i također srpasta luka (sl. 36). Stupići su im skinuti.
38. U zapadnom je samostanskom krilu visoka kuća zidana sitnim kamenom s dva dugoljasta prozora srpasta luka. Kamen okvira oivičen im je vrpcom, a kamen luka i praga užji je od doproznika.
39. U dvorištu samostana je kuća prelaznog romaničko-gotičkog stila i ima pored rano-gotičkih i romaničke prozore (v. sl. Iveković, o. c., tabla 56a).
40. U istočnom perivoju samostana benediktinki vidi se ostatak malih vrata, koja pripadahu možda gradskom zidu. U zidu je ostatak menzola.
41. U zapadnom dvorišnom zidu nekadašnje biskupove palače naknadno su uzidani luk i prag dvojnog prozora, koji je pripadao nekoj kući plemićke obitelji Subotića. Sred luka je reljefni štit s osmerokrakom zvijezdom u sredini, u kojoj je medvjed. To je najstariji dosad poznati grb Sobote-Subotića.

42. Vrata četvorasta otvora sastavljenih dovratnika i ugaonih profiliranih konzola pod jakim nadvratnikom, sred kojega je grb, kojemu su u štitu osmerokraka zvijezda s križem i vitorog. Kamen je obrubljen uglačanom vrpcom, a nad nadvratnikom je rasteretni luk.
43. Dvokatnica s vanjskim stubištem, koje je iz novijeg vremena, ali je pod njegovom pločom ostao, uzidan u kuću, ulomak svoda, koji je podržavao starije stubište. Vrh stubišta su vrata srpasta luka. Nad njima je vitki sada zazidani prozor, također srpasta luka u drugom katu. U prvom je katu dvojni prozor (sl. 51), kojemu su oba luka klesana u četvornom kamenu, a između njih su urezani ukrasi; lišće u srcolikom okviru sa strane, a u sredini dvije ptice, između kojih je lisnata grana. Prag ima dva reda pilinih zubi. Vrh otvorena stubišta je niša s dva srpasta luka poput dvojnog prozora. Stupić je naknadno umetnut. Niša četvorasta otvora sa stupićem gotičke glavice bit će vjerojatno iz kasnijeg vremena, jer je sastavljena od komada, koji su obrubljeni t. zv. štapom. Na istočnom zidu kuće u drugom su katu ulomak prozora srpasta luka i poluobla konzola.
44. Pregrađivana kuća, u kojoj je ostao srpasti luk lunete nad glavnim vratima.
45. Kuća zidana nepravilnim dugoljastim kamenom. U prvom je katu prozor, kojemu je srpasti luk urezan u četvorastom kamenu i mali prozor kvadratna otvora, kojemu je prag kratak te se jedva dodiruje s doprozornicima (sl. 5). U prizemlju je ulomak vrata četvorasta otvora, nad kojima je niski i zidani rasteretni luk. Uglovi su kuće učvršćeni dužim kamenom.
46. Ostatak prizemlja srušene kuće. Široka vrata četvorasta otvora sa spojnim kamenjem i prozor, kojemu se prag jedva dodiruje s doprozornicima (sl. 5).
47. Prizemna vrata četvorasta otvora sa plitkim i zidanim rasteretnim lukom. U drugom je katu prozor srpasta luka.
48. Vrata s lunetom i dugoljasti prozor srpasta luka na drugom katu.
49. Prozor srpasta luka na sjevernom zidu kuće u prvom katu.
50. Vrata srpasta luka sastavljenih dovratnika. Kamen im je ovičen vrpcom.
51. Palača prelaznog romaničko-gotičkog stila, zidana lijepo klesanim, vrpcom ovičenim kamenom. U prizemlju su istočnog zida ugaoni polustup, vrata srpasta luka i tragovi dućanskog prozora četvorasta otvora. Na jugoistočnom im je pročelju dugoljasti prozor s lukom, a u prizemlju trag ranogotičkih vrata. Tog stila su i dva prozora na prvom katu sjeveroistočnog zida.
52. Ostatak kuće, u kojoj je na zapadnom zidu zazidani prozor srpasta luka, kojemu se prag produžuje u plošni vijenac kata. U prizemlju su vrata četvorasta otvora s uskim rasteretnim lukom i niz poluobljeh konzola s udubinom za gredu. Sačuvan je i istočni zid sitnog dugoljastog kamena, u kojemu su uzidana dva ulomka s križem starokršćanskog oblika. Jedan slični je i u zapadnom zidu.
53. Dvoje širokih dućanskih vrata, od kojih su jedna na koljeno, koje je prekrivo profiliranom pločom. Otvori su im obrubljeni štapom, a lukovi su im srpasti. Mali prozor četvorasta otvora, sastavljen od komada ovičenih uglačanom vrpcom i s pragom, koji samo dotiče doprozornike, očituje, da bi i vrata mogla možda biti iz vremena romanike.
54. Niska vrata s rustičnom lunetom, zidanom sitnim kamenom i s dovratnicima sastavljenim od niza kamena. Na donjem je urezan križ starokršćanskog oblika.
55. Ostatak kuće građene loše klesanim dugoljastim kamenom. Niska vrata srpasta luka i dovratnika, koji imaju vodoravna spojna kamenja.
56. Dvokrilna romaničko-gotička palača, koja se sastoji od sklopa dviju kuća i dvorišta, koje obuhvata romanički profilirani poluobljeh vijenac. Na uglu zapadne kuće je polustup s ranogotičkom glavicom. U dvorišnom zidu su vrata, kojima je u luneti grb. U štitu je lav i dva kosa pojasa s pet trokutnih štitova. Uz štit je vijenac izmjeničnih zubaca, i u isječcima trougaono cvijeće, što već odaje gotički stil. Istočna kuća, koja potječe, sudeći po stilu, iz prve polovice 15. stoljeća, obuhvaća raniju romaničku, kojoj ostaše vrata srpasta luka i dovratnika sa spojnim kamenom.

57. Ostatak palače Andreis zidan lijepo klesanim kamenom. U uglu su vrata s lunetom, u kojoj je reljefni grb Andreisa: štit s uspravnim pojasima. Palača je nadozidana u gotičkom stilu.
58. Uska dvokatnica s tri prozora srpasta luka i jedan četvorasta otvora s profiliranim pragom (sl. 30). U prizemlju su vrata četvorasta otvora s rasteretnim plitkim lukom nad njima.
59. Pregrađivana mala kuća zidana sitnim dugoljastim kamenom. Preinačivana vrata imaju rustičnu lunetu, u prvom katu je prozor također s rustičnom lunetom i s natprozornikom, kojemu je urezan vodoravno položen križ s kukama na krakovima (sl. 54), te prozor srpasta luka nešto kasnije tu uzidan.
60. Uska kuća natkrita dvokrilnim krovom kasnije preinačena i ožbukana. U prizemlju ostaše vrata s lunetom srpasta luka. Kamen im je oivičen uglaćanom vrpcom.
61. Široka vrata srpasta luka sastavljenog od užeg i šireg kamena. Vrh luka je oštro urezan reljefni ljiljan, a na vijencima dovratnika su rustični dvostruki niz pilinih zubaca i vijugava lozica. U drugom je katu ranogotički plošni prozor s kamenim prstenima.
62. Kuća u dvorištu s dva prozora srpasta luka.
63. Vrata srpasta luka u prizemlju, nad kojim je vijenac poluobla profila. U drugom katu je prozor srpasta luka.
64. U preinačenoj kući je ostao prozor srpasta luka s malom rustično klesanom čovječjom glavom u reljefu.
65. Kula u sklopu gradskih zidina natkrita kosim krovom na jednu vodu (sl. 25). U južnom je zidu na prvom katu prozor srpasta luka, a u drugom katu dva otvora četvorasta oblika s kamenim prstenima za pokretne drvene kapke kao i na susjednim gradskim zidinama. Na istočnom i sjevernom zidu je običan prozor srpasta luka. Vijenac ima udubeni profil.
66. Dva prozora srpasta luka na porušenom zidu preinačene kuće i nekoliko konsola.
67. Prozor srpasta luka u trećem katu pregrađivane kuće.
68. Romaničko-gotička kuća prelaznog stila. U prvom katu su dva gotička prozora i uništeni, vjerojatno romanički, veći prozor. U drugom katu su dva romanička prozora s lukom. Na sjevernom zidu su dva prozora četvorasta otvora i u zabatu jedan s lukom. Unutrašnjost srušene kuće nije se obnovila, pa se vide kamene konsole poda, dvojna ranogotička zidna niša sa stupićem u prvom katu i kameni zidni umivaonik u gornjem katu. Uska niša u pročelnom zidu sa sjedalom, koje ima okruglu rupu rijedak je primjerak gotičkog nužnika 14. stoljeća. Uz kuću je dvorište s dva polukružna luka, koje drži stup lisnate gotičke glavice.
69. Mala prizemna vrata srpasta luka.

RÉSUMÉ

Maisons romanes à Split et à Trogir

Sur l'architecture civile en Dalmatie du moyen-âge on n'a écrit jusqu'ici que peu de chose, et les archives ne nous offrent que de rares données sur les plus anciennes maisons de l'époque romane. L'auteur de ce travail Cvito Fisković, conservateur des monuments en Dalmatie, publie ses observations sur les plus anciennes maisons de Split et de Trogir, qui n'ont pas encore été étudiées par l'histoire de l'art du littoral dalmate.

Ces maisons en pierre sont bâties en style roman, dont les caractères nous sont révélés surtout par la manière de construction, par les formes de portes et de fenêtres, ainsi que par quelques rares ornements. On peut, par conséquent, les dater le plus souvent du 13^e siècle, époque à laquelle l'art roman se développe en Dalmatie. Quelques-unes même peuvent vraisemblablement remonter plus haut, car elles ressemblent, par leur manière de construction, et par leurs motifs architecturaux, à l'architecture ecclésiastique préromane et romane.

Ces maisons sont surtout caractérisées par leurs façades étroites et relativement hautes (il y en a aussi à trois étages), leurs portes et leurs fenêtres sont arquées en plein cintre et munies de cadres plats, sans profil, de sorte que toute leur façade est plate. Souvent ces portes sont surmontées d'une lunette. Les murs sont construits en menues pierres, taillées irrégulièrement et oblongues, mais il y en a aussi en belles pierres de taille carrées. Outre la principale porte d'entrée, les rez-de-chaussée comportent souvent des portes donnant accès aux magasins et aux ateliers d'artisans.

Ces maisons nous sont conservées surtout dans leur forme extérieure, notamment quant à leur façade. Par contre, leur intérieur, muni de placards et de niches, est rarement conservé. Les façades gardent encore, en plus de fenêtres à un seul compartiment (monofores), des fenêtres géminées (bifores), de petits balcons, de petites armoires pratiquées dans le mur en saillie (gayfumi), des escaliers extérieurs devant l'entrée, des consoles à arcades en bois et, par-ci par-là, quelque ornement plastique ou des armoiries. Il y a de maisons en forme de tour. Outre le style roman pur, on trouve aussi des maisons qui accusent un style mélangé, roman et gothique, vraisemblablement du XIV^e siècle.

Les caractères des maisons de Split et de Trogir, dont l'auteur fait une description détaillée, ressemblent aux caractères des autres maisons d'habitation de style roman en Dalmatie, conservées aussi d'une manière fragmentaire, à Zadar, Dubrovnik, Rab, Šibenik et Kotor.

L'auteur ajoute enfin une liste de maisons de Split et de Trogir, marquées de numéros sur les plans de ces deux villes. Il ressort de ces listes que chacune des deux villes possède à peu près 70 de ces maisons, c'est à dire que Split et Trogir étaient bâtis, au 13^e siècle, surtout en pierre. La position de ces maisons démontre que la disposition urbaniste de l'ancienne partie de ces villes n'a presque guère changé.